

27222

16.385

HARVARD
COLLEGE
LIBRARY

21132

ТЕМНИЙ МѢСТЦЯ

ВЪ

„СЛОВѢ О ПЛѢКУ ИГОРЕВѢ“

ПОЯСНИВЪ

Ом. ПАРТЫЦКІЙ.

ЧАСТЬ ПЕРША.

Цѣна 1 зр. 40 кр. а. в.

У ЛЬВОВѢ, 1883.

211

Зъ друкарнѣ Товариства им. Шевченка,
підъ зарядомъ К. Беднарского.

ТЕМНІ МѢСТЦЯ

ВЪ

„СЛОВѢ О ПЛЪКУ ИГОРЕВѢ“

ПОЯСНІВЪ

ОМ. ПАРТЫЦКІЙ.

PARTITSKI

„ TEMNY MESTCA
V SLOVAH „

— { Передрукъ зъ „Зорь“. } —

У ЛЬВОВѢ, 1883.

Зъ друкарнѣ Товариства им. Шевченка,
надъ зарядомъ К. Беднарского.

27222. 16. 305

11. 1.

До Читателѣвъ.

Жадна може наукова розправа не появилась пѣдъ такъ дивными обстановами, якъ тѣ мои критичнѣ уваги надъ Словомъ о полку Игоревѣмъ. Я въ цѣломъ своѣмъ житю нѣколи тымъ старорускимъ поематомъ не занимавъ ся, нѣ-якихъ студій надъ нимъ не робивъ и навѣтъ, будучи еще учителемъ гимназіяльнымъ, нѣколи его не учивъ. Еще на лавкахъ школьныхъ зраили мене дивачнѣ коментарѣ до рѣжно-родныхъ темныхъ мѣстцъ того поемату и я вже тогда и до поемату и до интерпретѣвъ почувъ якусь невыясниму и доси неохоту.

Сего року будучи кѣлька тыжднѣвъ въ Хорваціи, недалеко Загребу, я старавъ ся пѣзнати хорватско-сербску бесѣду и жите тамошного селянства. Зъ давна почувавъ я велику симпатію до того побратного народу, тымъ бѣльше, що ѣнъ, по свѣдоцтву исторіи, выйшовъ зъ нашего краю, зъ прикарпатскихъ сторонъ, а тое почуте колишней родо-вности не выгасло у него и до нынѣ*). Отъ и замѣтивъ я въ хорватскѣмъ языкѣ неодно, що нынѣ на нашѣй Руси вже вымерло, але находитъ ся въ старорускихъ творахъ письменныхъ. Выражена, якъ *oždrelje* (ожрѣле), *szil* (чильй), *žestok* (=горячій), пригадали менѣ давно забыте Слово о полку Игоревѣмъ и пѣддали гадку, выяснити за ихъ помочю бодай гдѣякѣ мѣстця староруского поемату. Однакъ я не мавъ тогда пѣдъ рукою тексту Слова и мусѣвъ свою думку ѣдложити ажъ до кѣнца вакацій, коли приѣду назадъ до Львова.

---

*) До исторіи выходу Хорватѣвъ и Сербѣвъ зъ нашего краю збравъ я цѣкаві матеріялы, котрѣ помѣщу въ слѣдуючѣмъ роченку „Зорѣ“.

Розправа моя була обчислена на два числа „Зорѣ“, тимчасомъ въ другій половинѣ Вересня при читаню Слова о полку Игоревѣмъ наткнувъ ся я на выразене „красными готскими Дѣкы“ и ту ѡдкрывъ ся менѣ въ поематѣ цѣлый, доси нѣкимъ незамѣченный свѣтъ пѡвнѡчної митологiи. Днѣвъ, Дѣкы, Боусъ, Бѣлѣды — все то стануло въ великихъ образахъ передъ душею и я не сомнѣвавъ ся о правдѣ першихъ враженiй. Бѡльшого захѣду и працѣ стояли мене дослѣды про Умири, про Трояна и про славянську митологiю, бо признаюсь, що готового матерiалу на той тематѣ въ литературахъ незмѣрно скупо и треба було часто самому робити окреми студiи на тѡмъ поли.

Вже пѡдчасъ публикацiи сихъ артикулѡвъ въ „Зори“ зъ двохъ сторонъ зроблено менѣ догану, що я своими замѣтками хочъ и високо пѡдношу вартѡсть Слова, але роблю немалу прислугу — Нѣмцямъ! Выгѡдна то, признаюсь, критика, але щожъ въ кѡнци доводить? Въ нашѡмъ старорускѡмъ поематѣ выступають два народы, а каждый пѡдъ охороною своихъ богѡвъ — чижъ въ тѡмъ для науки и для народу нашего есть яка шкода? Чижъ Русь тратить що на тѡмъ, если пѡзнати ближше религiю першихъ рускихъ князѣвъ и ихъ дружины? Я впрочѣмъ зъ давной вѣры Славянъ далеко бѡльше ѡднайшовъ въ Словѣ, нѣжъ воѣ интерпреты разомъ взятi. Доси нѣкто не выяснивъ такъ важныхъ пѡдъ взглядѡмъ митологичнымъ выразенiй, якъ Донъ кланчѣтъ, Дѣкнци на Доуни, прысноу море и т. д.; нѣкто не выяснивъ тыхъ напоротей-талиманѡвъ, що находились пѡдъ шоломами двохъ рускихъ князѣвъ; нѣкто не выяснивъ того другого тѣла, що носивъ князь Воеславъ на ообѣ, — а се предѣ не есть скандинавщина, лишь одвѣчнi славянскi вѣрованiя, дохованi по-нынѣ на Руси. Тай тiи „сморци“, що ратують Игора зъ неволѣ, чѣй такожъ взятi зъ повѣрокъ Руси, бо души и постати митологичнi Готѡвъ, одвѣтно до укладу цѣлого поемату, не булибы прихильнi рускому князеви.

И якажъ корысть въ кѡнци для молодежи, що она учить буде воѣлякого рода ложей про „славянського“ Дива, про „славянського“ Буса, про цѣсаря „Трояна“, про „кричащихъ въ Римѣ Русинѡвъ“, про готскi „мѣщанки“ и т. д.?

Або яка користь буде зъ того, що станемо винаходити якихъ новихъ богѡвъ славянськихъ, коли въ концѣ поганьска религїя Русинѡвъ була въ оущности однобожою? Чи може однобожа религїя есть щось нижшого ѡдъ многобожой? Чи въ томъ, що скандинавскїи боги бьютъ ся зъ собою, ведуть жите змыслове, що гинуть при пожарѣ свѣта, або що одного та другого бога їдятъ якїсь вовки, або що найвышого бога Водана блявотину ласо пожирають мешканцѣ неба — чи въ томъ есть щось вышого ѡдъ религїи Славянъ? У насъ, на Руси, надають тонъ въ митологїи не системы богѡвъ, але той великаньскїи свѣтъ всѣлякого рода духѡвъ, свѣтъ чарѡвъ и повѣрокъ, въ котрыхъ предѡѣ дуже богато змыслу, поезїи и красы.

Не хочу зовсѣмъ твердити, якобы моя розправа уже вычерпала весь предметъ Слова. Я на иншѡмъ мѣстци выразно замѣтивъ, що мы стоимо не на концѣ роботы, але въ самыхъ початкахъ. Я взявъ ся за найтяжшїи мѣстци, але дрѡбныхъ неясностей лишаець еще досыть много.

Дотеперѣшнїи интерпреты не рѣшили майже нѣчого. Мы маемо досыть великихъ размѣрѡвъ памятникъ поетичный передъ собою, а мимо те укладу ритмичного поемату нѣкто по розумному доси не розѡбравъ. Всѣ интерпреты кажуть, що есть ритмъ въ поематѣ, що ухо той ритмъ чуе, а однакожь не умѣють его ѡдшукати, бо — якъ кажуть: „не знаемо правилъ давной ритмики“. Поематъ есть, ритмъ есть, а правилъ ритмики „не знаемо!“ Гдесъ иншїи народы умѣють все розобрати, умѣють зъ даного матерїалу що треба высновати, ба въ новѣйшихъ часахъ ученїи подчитували рѡжнїи, зовсѣмъ новїи, нѣкому незнанїи, на тысячѣ и тысячѣ лѣтъ сягаючїи письма, а нашїи интерпреты мають готовый матерїалъ, кажуть, що есть въ нѣмъ ритмъ, але „правилъ давной ритмики не знаемо!“ Чи може мавъ авторъ Слова тїи правила имъ пописувати и еще всюды нотувати, котра сяляба наголошувесъ а котра нѣ, котра довга а котра коротка?

Окрѡмъ ритму оуть еще въ Словѣ и римы, — правда що не модернїи римы, але годѣ 12-ый вѣкъ судити пѡсля нынѣшнихъ понятїи. Треба умѣти ритмы и римы найти и пѡсля нихъ порядковати цѣлый текѡтъ Слова.

А поручь зъ ритмикою иде одна необычайной ваги справа. Якъ вѣдомо, правила акценту старославянського и старорусского языка не суть знаня, бо не було въ старину акцентованыхъ книжокъ. Слово о полку Игоревѣмъ есть едине жерело, зъ которого, доходячи ритму, дѣйти можна и правилъ акцентовыхъ, правилъ пѣсля котрыхъ слова наголосувались и свѣй акцентъ змѣняли. Ту булябы огромный корысти для науки въ загалѣ, а для исторіи нашего языка, для управильненя нашего выговору въ подробности.

Замѣчаю еще, що мы до нынѣ не посѣдаемо нѣ одного доброго перекладу Слова, нѣ російского нѣ малорусского. Толкователѣ хочъ и не дѣйшли старорусской ритмики, але повинни були бодай въ приближеню наслѣдовати ритмъ и римъ оригиналу, а не зъ волякого рода свободами давати прозові переклады для ужитку загалу. Такъ нѣгде въ свѣтѣ не роблять и въ той способъ не збудимо задоволеня и естетичного смаку у нѣкого.

Отъ и лишаеся еще богато до дѣла. „Зоря“, при скромныхъ розмѣрахъ своихъ, не може обширно надъ тыми предметами розводити ся, однакъ надѣюсь, що въ слѣдующѣмъ рочнику бодай въ окремыхъ додаткахъ можъ буде обговорити всѣ порушеня пытаня.

Мушу еще оправдати ся передъ Читателями, для чого въ декотрыхъ артикулахъ певнй гадки нѣяко повтаряють ся. Се сталося по коначности. Въ Словѣ суть уступы, а навѣтъ поодиноки реченя, въ котрыхъ по кѣлька темныхъ мѣстцъ находить ся. Переходячи кожде таке темне мѣстце, я мусявъ брати его въ звязи зъ цѣлымъ уступомъ, божь годѣ жадати, щобы всѣ Читателѣ „Зорѣ“ мали пѣдъ рукою текстъ Слова и що хвилѣ вглядати до него. Моя задача була, писати ясно и зрозумѣло, а сего въ иншій способъ не мѣгбы я доконати.

Ом. Партиципій.

1. Свѣтлое и тресвѣтлое солнце! Чемуоу, господине, простре горичюю свою лоучю на лады вон? въ полѣ безводнѣ жаждею имѣ лоучи съ прыже, тоугою имѣ тоули затче?

Наведене речене приходитъ въ молитвѣ Игоревой жены, Ярославны. Неудачу борьбы зъ Половцами приписуе княгиня двомъ причинамъ: недостаткови воды на степяхъ и надмѣрному горячу.

Въ текстѣ одно лишь мѣстоце гдѣщо неяоне, именно выражено: жаждею имѣ лоучи съпрыже.

Интерпретеры толкуютъ жаждею черезъ „спекою“, а лоучи замѣняютъ на лоуци; такимъ чиномъ выходилабы мысль: *на що-жь, господине, въ степь безводнѣмъ погнуло еси имѣ* (т. е. войнамъ) *луки?*

Ту впадаютъ въ око двѣ неправильности: жажда нѣколи не означае опеки и нѣколи не ѓдноситъ ся до предметѣвъ неживотныхъ, а лоучи мѣсто лоуци чей не напише нѣкто, що бодай яко-такo знае руску бесѣду.

Въ текотѣ находить ся играшка слѣвъ въ выраженю: тоугою имѣ тоули затче; думаю, що и въ попереднѣмъ реченю аналогично стоять повинно: лоучею имѣ лоуци съпрыже. Оба реченя суть на той самый лады збудованъ, оба мають той самъ ритмъ, очевидно въ обоухъ мѣстатисъ мусѣла и играшка слѣвъ.

Текстъ Слова попсованный ту зъ вины переписовача. Онъ обаламутивъ оя словами лоучею и лоуци, и замѣнивъ перше слово на жаждею а зъ лоуци утворивъ лоучи, зъ чого въ кѣнци выйшла недорѣчнѣсть.

2. Изрони жемчужноу доушоу чресъ злато ожереліне.

Въ выданю Дра Ом. Огоновского подане таке выяснене слова „ожереліне“: „Ожереліемъ называе ся тое, що около горла лежить, отже нашійникъ, намисто. Що до кореня стоять отже тое слово во звязи зѣ сущнвомъ *грялю*.

Односно до сего мѣстца замѣчае Макоимовичъ, що золотымъ ожереліемъ названа тотя впадина, де одъ груди начинае ся шія, та що на тое мѣстце простый чоловікъ и теперь указуе, якъ кто его запытае: „де у тебе душа?“ Древній Русичѣ вѣрили отже, що умираючій чоловікъ ронивъ душу зъ тѣла черезъ ожереліе, неначебъ черезъ горло“.

Супротивъ той догадки замѣчаю, що слово „ожереліе“ уживаеь еще и доси декуды въ славянщинѣ. Хорватскі селянки поверхъ рубатки нашивають або надыгають полотняный нагрудникъ, безъ рукавѣвъ и безъ розпору на передѣ, приперезанный крайкою повыше клубѣвъ. Сей нагрудникъ служитъ для охорони груди одъ вѣтрѣвъ и зимна, и зовесъ по хорватски „oždrielje“. Въ хорватско-нѣмецкомъ слозари Ивана Филиповича на ст. 1032 подане таке выявлене того слова: „oždrielje = Ueberfutter am Brusttheil des Hemdes“ (въ сербскихъ словаряхъ пишесь „ождрѣлье“).

Въ словѣ „ождрѣлье“ межи ж а р находить ся вставне Д, якъ то звичайно буває въ языцѣ хорваткомъ (н. пр. ždriebe = жеребя, ždrieb = жеребій, ždral = журавель, žderati=жертя; подобно дѣсь и въ рускомъ языцѣ: з-д-рѣти, роз-д-рухати). Одкинувши вставне Д одержуемо правильную форму „ожрѣлье“; пѣсля звѣстнаго правила повноголосности перетворилоь тое слово въ рускомъ языцѣ на „ожереле“.

Рѣжного рода нагрудники безъ рукавѣвъ були въ уживаню не тѣлько на Руси, але и у другихъ народѣвъ, якъ то часто бачимо на давныхъ малюнкахъ. Ихъ первѣстною цѣлею було огрѣване тѣла, а на се вказуе вже и назва слова, бо „ожрѣлье“ не буде ничъ иншого, якъ зъ часомъ попсована назва „огрѣлье“.

3. Жестокъ.

Въ „Словѣ о плѣку Игоревѣ“ приходитъ двѣчи слово „жестокъ“:

а) Бяку хрлеграмъ сердца въ жестоцѣкъмъ харлаоузѣкъ скована и въ боуѣсти закалена.

б) Оутроу князю кровавыя яго раны на жестоцѣкъмъ яго тѣлѣкъ.

Выдавцѣ „Слова“ выясняютъ поодинокі слова звы-

чайно лишь за помочою руского и старославянскаго языка, а нѣякои доси уваги не звертали на языкъ хорватско-сербскій, котрый не только задержавъ богато давныхъ слѣвъ и формъ, але еще дуже добре надае ся до выясненя старорускихъ народныхъ слѣвъ, позаякъ по свѣдоцтву исторіи Хорваты и Сербы були ажъ до 7 ого столѣтя мешканцями нашего краю, проте неодна могли до днесъ задержати, що находить ся въ нащій старорускѣй литературѣ але вже вымерло въ устахъ народу. Тому маловаженю хорватскаго языка завдячити маємо надмѣрно слабый успѣхъ при пояснюваню темныхъ мѣстцъ такъ самого „Слова“ якъ и иншихъ словесныхъ нашихъ намятницѣвъ.

„Жестокий“ значить у насъ „овирѣпый, грѣзный“. Понятіе тоє не дасть ся нѣякъ прировнити до обохъ горѣшыхъ мѣстцъ „Слова“, проте коментаторы мусять зновъ на все способы накручувати, чтобы выйшла яка-така доладна мысль. Въ выданю Дра Огоновскаго выражене „въ жестоцѣмъ харалузѣ“ перетолковано: „зѣ твердои крыцѣ“ (отали), а выражене „на жестоцѣмъ тѣлѣ“ перетолковано: „на тѣлѣ жорстоко раненѣмъ, помарнѣлѣмъ“.

Перше толковане („зѣ твердои крыцѣ“) уважаємо зовсѣмъ хибнымъ, бо пося тексту требабы оказати: „въ твердои крыци“, а таке значене не малобы тамъ змыслу. Друге толковане („на тѣлѣ помарнѣлѣмъ“) есть надто довольне, натягнене и навѣтъ противне понятію слова „грѣзный“, проте его такожь усправедливити не можемо.

Въ хорватскѣмъ языкѣ находимо инше значене слова „жестокий“, надаюче ся якъ найкрасше до обохъ наведенихъ мѣстцъ. Въ словари Филиповича стор. 2097 читаємо: „žestok = feurig, geistig; žestia = Feuer, Heftigkeit; žestiti se (ся) = entbrennen“. Пося того толкованя выражене „въ жестоцѣмъ харалузѣ“ = „въ розпаленѣй (горячѣй) крыци“, а выражене „на жестоцѣмъ тѣлѣ“ = „на распаленѣмъ (горячѣмъ) тѣлѣ. Раны одъ стрѣль споводують небезпечну горячку, фебру, и нѣщо дивнаго, що на мысль такои горячки затревожилась добра жена Игоря.

Корень приложника „жестокий“ стоить въ звязи зѣ глаголомъ „жечи“; нынѣ безъ потреби и безпѣдоставно ужинаємо тоє слово въ значеню „грѣзный“. Поворотъ до старо-

рущины, до властивого значеня слѣвъ, буббы въ подѣбныхъ выпадкахъ дуже пожаданы.

4. СЫПАХОУТЬ МИ ТѢЩИМИ ТОУЛЫ ПОГАНУХЪ ТЛЪКОВИНЪ ВЕЛИКИЙ ЖЕНЧЮГЪ НА ЛОНО.

Дрѣ Огоновскій пише: „тлѣковины — слово непевного значеня; *sing. nominat. тлѣковинѣ* = побѣдникѣ, с. е. той, що другого товче, побивае, або = волокита, що товче ся, волочить ся по всѣмъ усюдамъ“.

Намъ дивно, що слово такъ легке до выясненя и жіюче еще нынѣ въ устахъ руского люду, нарбыло критикамъ, ѡдъ Мусинѣ-Пушкина почавши, такъ богато неприємностей. Въ „Словѣ“ ѡдносить ся тое выражене до Половцѣвъ и ужите въ значеню згѡрднѡмъ. У Гуцулѡвъ „тлукъ“ означае: зволючь, погань, туманъ, дурень — и въ тѡмъ значеню ужите тое слово Федьковичемъ въ поезіи „Порука“. (Дамонъ, нападены опрышками, кличе до нихъ: „Що хочете ѡдъ мене вражій, злодѣйскій тлукъ?“)

Sing. nomin. не буде „тлѣковинѣ“, бо тогды безсмысленно въ другѡмъ пад. числа многого ѡдпавбы наростокъ — *имъ* и лишиласьбы коротша форма „тлѣковъ“. Для першого падежа единичного числа надаеь лучше форма „тлѣковина“ яко збѡрне слово, въ котрѡмъ заразѡмъ пробывае ся понятя погордливости.

Выражене „тлѣковина“ утворилось зъ тогожь кореня, що и слово „толока“, уживане у насъ для означеня громадныхъ робѡтъ въ часѣ жнивѣ. „Кликати на толоку“ було те саме що „кликати на паньщину“; въ хорватско-сербскѡмъ языцѣ слово „tlaka“ означае и теперь еще паньщину. (Въ словари Филиповича стор. 1830: Tlaka = Frohne, Frohndienst, Gemeindegarbeit, Robot, Herrendienst). Въ тѡмъ то значеню (паньщина, пѡдданьщина) ужите слово „толковина“ Несторѡмъ въ тѡмъ мѣстци, где наводятъ ся рѡжны племена славянскій (Хорваты, Деревляне, Дулѣбы и т. д.), идучій вразъ зъ Олегомъ на вѡйну зъ Греками (року 907).

Слово тоулѣ = сагайдакъ, находяче ся въ наведенѡмъ нами повыше уступѣ, выясняютъ критики за по-

мочеоу перскаго языка, хочь оно находилось и въ старорускомъ и въ церковномъ, и доси въ рѣзкихъ покровныхъ значеняхъ уживавсь въ языкѣ хорватскомъ. У Филиповича на стор. 1864 читаемо: „Tul = hohler Zylinder; tulac = Köcher; tulajica = Röhre, Giesseimer, Giessel; tulijaš = Lochbohrer; tulum = Schlauch; tuljac = Düte, Büchse“. Всѣ тѣ выражения дадутъ ся звести до одного головного понятя, бо всѣ выражаютъ якійсь предметъ въ серединѣ „порожны й“. Греческе *κοιλ-ος* и *κοιλ-ια*, латиньске *caul-ae*, нѣмецке *hohl* (давнѣйше *hol*) и славянське *тоула*ъ вказують на вспольный корень, проте и не потребували Славяне пожити того слова одъ Перзѣвъ.

5. „Чилѣ“.

Дуже понадный для критикѣвъ матеріалъ находить ся въ другомъ уступѣ „Слова о плѣкоу Игоревѣ“. Наводимо его зъ тексту пѣсля выдана Дра Огоновскаго:

О Бояне, соловію стараго времени!.. Пѣти было пѣснь Игоревн, того (Ольга) вноукоу: „Не коури соколы занесе чресъ поля широкаи: галици стады вѣжатъ къ Дону великому...“ Чили вѣспѣти было, вѣцний Бояне, Велесовъ вноуче?

Въ томъ уступѣ взывае авторъ давнѣйшаго поэта, Бояна, до зложена пѣсни Игоревн. Есть то наклеванное музы великаго, колишнаго поэта, пригадующе зновъ першій стихи Гомеровоу Иліяды. Поезія въ цѣлости дуже удачна, тѣлько послѣдне речене: „*Чили вѣспѣти было, вѣцний Бояне, Велесовъ вноуче*“ якось не гармоніюе зъ зазывомъ до Бояна и, правду сказати, не мае нѣякого змыслу.

Але критики порадили собѣ легко. Они выражене „чили“ уважають частицею пытайною, а позаякъ еще и тогда нема добраго змыслу, они въ текстъ впроваджають „контрабанду“ и кажуть по „чили“ вставити слово „намъ“. Такимъ чиномъ зложилось въ кѣнци речене, але речене непоетичне и въ ѣдношенію до Бояновоу музы навѣтъ неделикатне.

Сомнѣваемось, щобы въ котрѣмъ памятнику рускомъ приходило слово „чили“ въ непосредномъ полученію обохъ

частиць; въ „Словѣ“, въ иныхъ мѣстцахъ, приходитъ саме тѣлько „ли“ або „чи“ — а польске „czyli“, не знане нѣ давной нѣ теперѣшной Руси, не може ити на вагу. Въ наведенѣмъ мѣстци навѣтъ изъ взгляду на ритмъ не можна оправдати того „чили“, бо чейже той самъ ритмъ, а при томъ и повна мысль булабы въ выраженю „намъ ли“. Тутъ истинно зайшла рѣчь дивна: поеть двоить безъ потребы то тожнѣй частиць, а опускае такъ важне слово „намъ“! Нѣ поезія, нѣ реторика, нѣ грамматика абсолютно не позволяютъ на тое, щобы опускати заименикъ тогда, коли особы противоставлять ся, або коли на нихъ почивае акцентъ. А пѣсля критикѣвъ „Слова“ власне такій випадокъ противоставленя особъ ту заходивъ: „пѣти было тебѣ... чили въспѣти было намъ“. Не подлжитъ проте найменшому сомнѣню, що дотеперѣшнѣй комѣнтарѣ до цитованого уступу суть зовсѣмъ хибнѣ.

У Хорватѣвъ, Сербѣвъ и Чехѣвъ есть приложникъ „чиль“, надаючій оя добре, безъ всякихъ поправокъ, до тексту „Слова“. Въ словари Филиповича (стор. 112) стоятъ такъ: „čil *adj.*, čilan *adj.* = rüstig, kräftig, muskelig, lebhaft, rege, regsam“ — а въ ческомъ словари Ранка (стор. 55): „čily = empfindsam, gerührt, wach, rege, frisch, munter“. Очевидно слово „чиль“, уживане въ двохъ противныхъ сторонахъ славяньщины, не може бути выключнымъ якимсь чехизмомъ або сербизмомъ, але уживалось давнѣйше всюды и лишъ вымерло теперь на Руси.

Выражене „чили“ есть, якъ видно зъ цѣлого реченя, прислѣвникомъ и стоятъ мѣсто старославяньского прислѣвника „чиль“.

Мысль „Слова“ буде отже така: „О Бояне! пѣти було пѣснь Игоревн, того Ольга внуку... Бодро (ярко, живо) заспѣвати було, вѣщій Бояне, Велесѣвъ внуче!“ Тутъ въ концѣмъ реченю повторена зѣстала мысль попередна, тѣлько зъ бѣльшою еще силою, а се власне цѣлому уступови надае тымъ бѣльше поетичной вартости.

Додаю еще, що въ словацкомъ языкѣ приходитъ прислѣвникъ „чиль“ въ значеню „теперь“. И тое пояснене надаеь добре до горѣшного тексту, тѣлькожь есть то выключно словацке слово, и я сомнѣваюсь, чи до такъ численныхъ

выраженій на одно поняте (теперь, днесъ, нынѣ, сегодня) потребовали Русины еще иного слова.

6. Желѣзнии папорзи.

На вѣсть о неволи Игоря авторъ Слова взывае всѣхъ могущихъ и хоробрыхъ князѣвъ Руси на святую войну. Его зазывъ зверненный до князѣвъ Всеволода, Рурика, Давида, до галицкаго князя Ярослава Осмомысла, и до князѣвъ Романа и Мстислава. До послѣднихъ кличе патриотъ-поета: „Я вы Бѣи-Романе и Мстиславе! храбрая мысль носить вашу оумъ на дѣло... Соуть ко оу каю желѣзнии папорзи подѣ шелома латиньскими. Тѣми тресною земли и многы страны хиновы. Литва, Ятвязи, Деремела и Половци сѣлници свои повръгоша, а главы свои поклонниша подѣ тьи мечи харалоужныи“.

Думавбы кто, що мысль Слова есть ту подѣ кождымъ взглядомъ яона и навѣтъ не потребуе коментаря — такъ нѣ! Треба було высоко-поэтичну гадку знизити конечно до звычайной прозы и зробити въ текстѣ якусь нещасливу поправку. Давнѣйшій критики слово „папорзи“ выясняли черезъ „хѣсточки въ птичиихъ крылахъ“, а нынѣ безцеремонно замѣнено „папорзи“ на „прапорци“. Отъ и вышло теперь правдиве чудо: подѣ шоломомъ на головѣ желѣзній прапорцѣ!

Кто уважно читае горѣшный уступъ Слова, той и безъ довшого намыслу ѡдгадае, що тотѣ „желѣзній папорзи“, схованѣ подѣ шоломъ, суть якимсь чудеснымъ тализманомъ, передъ котрымъ „затряслась земля и многы страны хиновы“, а Литва, Ятвяги, Деремела и Половцѣ въ страхомъ вергали ѡдъ себе списы и головы свои поклоняли.

Чижь треба выяснювати, що тализманомъ такимъ, якъ вѣрують на всѣй Руси, есть цвѣтъ папороти?

Отъ бодай коротка звѣстка про сей цвѣтъ. Пѣсля по-вѣрки люду папороть цвите одну толькx хвильку въ нѣчь передъ Куналомъ (Юаномъ Крестителемъ). Цвѣту папороти стереже самъ чортъ, тому и не легко его дѣстати.

Кажуть, що одинъ селянинъ загубивъ въ лѣсѣ волѣвъ. Онь иде, шукае — ажъ случайно попалъ ся ему въ ностолъ

(ходакъ) цвѣтъ папороти. Онъ ставъ ся заразъ **всевѣдущимъ** : не лишъ побачивъ свою худобу, але и **всѣ** **скарбы**, якій въ земли закопані. Иде ушасливленный за тыми скарбами, ажъ стрѣчае его якійсь „господинъ“ красно одѣтый, и просить, щобы промѣнявъ ему постолы за добрі чоботы. Селянинъ промѣнявъ, але въ тѣйже хвили лишивъ ся **всевѣдущости** и ставъ ся еще дурнѣйшимъ, нѣжъ бувъ. А „господинъ“, одержавши цвѣтъ папороти, гдесъ счезъ.

Цвѣту папороти можна дѣстати такимъ способомъ : Въ вечеръ передъ Купаломъ пойти треба въ лѣсъ, взявши зъ собою ножикъ, посвященный 12 разъ, и скатерку такожь 12 разъ посвящену ; ѡдтакъ розстелити около папороти тую скатерку и зробити въ округъ рослины крестъ посвященымъ ножемъ. Коли зацвите папороть, въ млѣ ока цвѣтъ зѡрвати и заховати его пѡдъ шкѡрою лѣвои руки и заразъ утѣкати, не стаючи и не оглядаючися, хотьбы и кликавъ якій „господинъ“.

Цѣкава еще рѣчь, що такъ цвѣтъ папороти, якъ скарбъ найденый при помочи того цвѣту, пѡсля народной повѣрки треба и а к р ы т и ш а п к о ю. У князѣвъ и у войска мѣсце шапки займае шоломъ, а папороть въ часѣ военъ, одвѣтно до узброенн, чей не може бути иншою, якъ зъ желѣза. Се зовѡмъ логична придумка поета — придумка въ мысль народной повѣрки, але въ застосованю до войсковыхъ обставинъ.

Авторъ „Слова“, якъ мы вже замѣтили, любить гдєякі свои выраженя въ дальшихъ уступахъ самъ пояснювати, и такъ чинить онъ зъ своимъ высоко-поетичнымъ „папорзи“. Дарма всѣ интерпреты ломлять собѣ головы надъ властивымъ значенемъ того слова — поетъ заразъ кѡлька слѡвъ дальше самъ каже, що пѡдъ тымъ желѣзнымъ талиzmanомъ розумѣе онъ славнй рускй „мечъ харалужнй“.

Такимъ дѣломъ „папорзи“ у Потєбнѣ и у Дра Огновского уважаемо поправкою зовѣмъ хибною и суперечною зъ автентичнымъ-поясненемъ самого поета.

Давнѣйшія россійскі интерпреты выводили слово „папорзи“ ѡдъ „папорзъ = кѣсточка въ птичихъ крылахъ“, але нынѣ вже ѡдступлено ѡдъ того толкованя, бо нѣкто не знавъ, що зъ тыми „кѣсточками“ зробити. Однакъ и ту [бубвы выхѡдъ можливый. Перо важну ролю грае у нашихъ чарѡв-

ницъ и вѣдьмъ, особливо коли его „зашепчуть“ або „заговорять“. Таке „заговорене пѣрце“ есть также нѣбы якійсь рѣдъ тализману, хочъ и не мае той силы, що цвѣтъ папороти. „Заговорені пера“ суть выключною тайною чарѣвницъ и зъ той причины не надають ся добре до тексту Слова.

Форма „папорзи“ вказуе на nom. sing. „папор(о)зь“, котре очевидно побѣчь слова „папороть“ було въ уживаню.

7. О руская земле, оуже не шеломянемъ еси!

Пѣсля Дра Огоновского значить тое мѣстце: „Прощай родино! Вже тебе не бачимо, — мы вже за гору. Шелома = холмъ, гора“.

Намъ власне розходитъ ся о тое „шеломя“, котре стоитъ въ очевидной звязи зъ словами „шеломъ“ и „холмъ“. Толькожь „шеломя“ яко выразъ здрѣбнѣлый мусѣлобы выжати якійсь дуже маленький горбочокъ (не гору), а тогды цѣле речене не малобы поважной и доброй мысли. Выкликъ: „О руская земле, ты вже за маленькимъ горбочкомъ еси“ буббы, якъ кождый чуе, не дуже поетичнымъ и поетъ навѣрно здобувбы ся на якійсь красшій образъ для выражени своихъ тяжкихъ патриотичныхъ думокъ.

Выражене „шеломянемъ еси“ приходитъ въ „Словѣ“ два разы; въ обохъ мѣстцахъ сказано, що войско Игоря стануло вже поза границами Руси:

а) Игорь къ Дону кон ведеть... Рѣсичи великаи поля (т. е. степь) чръленими щиты прегордиша.

б) Тоу смъ селамъ петроучати о шелома полочецкыи... оу Дону великаго.

Въ хрестоматіи Як. Головацкого, въ котрой текстъ Слова напечатанный пѣсля найстаршого выдана Мусинъ Пушкина, въ першѣмъ зъ наведеныхъ мѣстцъ говорить ся „за шеломянемъ“, а въ другѣмъ стоитъ „не шеломянемъ“. Хотяй всѣ издавцы Слова приняли першу стилизацію, яко нѣбы лучшу, до обохъ уступѣвъ, я таки стилизацію другу уважаю едино правильною; лишъ она освободжуе мене ѣдъ якихъ-

то „степовыхъ гѣръ“ и надае цѣлому уступови зовсѣмъ яоне значене.

Войско Игоря стануло було поза границами Руси: на великихъ поляхъ и у Дону. Чимъ дальше ишло войско, тымъ бѣльше росло небезпеченство; затѣмне сонця, зловѣщй ворожбы и великй силы Половцѣвъ („отъ Дона, и отъ моря, о отъ всѣхъ странъ“) не вѣщували доброго успѣха вѣйня. Але Игореви годѣ було вертатись, разъ що бувбы зъ того соромъ для войска, а ѡдтакъ що ѡнъ вже „далече залетѣлъ“. Отъ и бачучи войско Игоря далеко за рускою землею, лишене саме собѣ посередъ степу, поетъ зъ бодемъ душѣ выкликае: „О руска земле, ты вже не шеломянемъ еси!“

Слово „шеломя“ або „шлямя“ уживае ся еще доси у Хорватѣвъ и Сербѣвъ. У Фляпковича стор. 1793: „šleme gen. šlemea, neut. = First, Firstbalken, Firstsparren, Dachfirst, Scheitel, Giebel“.

Такъ отже „шеломя“ означае самъ верхъ стрѣхи, той горѣшній пагѣрокъ, где солома по обохъ бокахъ приложена кѣздами. У насъ тую часть поверхъ стрѣхи зовуть теперь звичайно „щитомъ“ або „вершкомъ“.

Шеломя есть важною частею забудованя, есть нѣяко символомъ цѣлого дому, безъ него сельска стрѣха навѣтъ немислима. До шеломени, якъ въ загалѣ до рѣжныхъ хатныхъ предметѣвъ, вяжуть ся певнй символичнй значеня и повѣрки, и нема сомнѣня, що въ символичнѣмъ або въ переноснѣмъ значеню уживъ того выраженя и авторъ „Слова“.

Цѣкава пригадуеь ту аналогія. Нынѣшне „щитъ“ означае и „вершокъ дому“ и „оборону“ (tarcza, защита). Въ мысль народного погляду мусѣло и слово „шеломя“ въ тыхъ двохъ значеняхъ уживати ся. Такимъ чиномъ наведено мѣстце Слова малѣбъ значене: „О руска земле, ты вже не еь нашимъ щитомъ (защитою)!“

Въ поезіи, где бересъ часто „pars pro toto“, може шеломя означати стрѣху, дѣмъ, и навѣтъ ѡтчину. Въ тѣмъ случаю мѣгъ поетъ, чи тамъ Игорь, находячися поза границами Руси, сказати: „О руска земле, ты вже не ѡтчиною (не рѣднымъ домою) еси!“

8. Того старого Владимира не лъзѣ вѣ пригвоздити къ горамъ кыевскимъ: сего бо нынѣ сташи стизни Рюриковы, а друзѣни Давыдовы; нѣ розности имѣ хоботы пашоутѣ, копѣи поютѣ на Доунали.

Выражене „розиносѣ“ дѣливъ Мусинъ-Пушкинъ на два слова „рози носѣ“ и зѣ ѡдси пѡшли безчисленнй баламутства о якихъ-то рогахъ волѡвъ, о рогахъ мѣсяца, о трубахъ и т. д. Дуже быстроумно справивъ се мѣстце, ѡдповѣдно до цѣлого тексту, Дрѣ Огоновскій, звернувши слушно увагу на те, що въ реченю „нѣ розиносѣ имѣ хоботы пашутѣ“ есть тѡлько дальше розвинена мысль попередного реченя, що отже поетъ головну свою мысль тутъ тѡлько коментуе. Выходячи зѣ тои едино слушнои засады легко уже въ тѡмъ „розиносѣ“ далось ѡдкрыти слово „розиносѣ“, ужите поетомъ для означеня ѡддѣльности (окремѣшности) межѣ полками Рурѣка а Давида. „Сей сюды, а той туды“ — отъ и все значене слѡвъ поета.

Пѡсля поправки Дра Огоновского наведено мѣстце такъ буде звучати: нѣ розно сѣ имѣ хоботы пашоутѣ (въ дословнѡмъ перекладѣ на нынѣшну бесѣду значить: „но рѡжно имѣ бунчуки повѣвають“).

Одно тѡлько въ текстѣ Слова позѡстало невыяснене, именнѡжъ заимѣнникъ „сѣ“, котрый при глаголѣ „пашутѣ“ не може мати мѣстця; впрѡчѣмъ жалѣ менѣ и самогласнои „и“, котра находить сѣ въ выраженю „розиносѣ“, а въ поправцѣ Дра Огоновского ѡдчала. Я читаю такъ: нѣ розни осѣ имѣ хоботы пашоутѣ, значить: „но осѣ имѣ рѡжнѣ бунчуки повѣвають“.

Выражене „осѣ“ есть для характеристики языка Слова дуже важне и яко односложне надае сѣ ѡно въ тѡмъ мѣстци далеко лучше до ритму поезіи нѣжъ двосложне „носѣ“. Оче-видно тутъ переписовачъ народне „осѣ“ поправивъ на бѡльше книжне „носѣ“, а позаякъ новоутворене слово не мало змыслу, вырвавъ ѡнъ зѣ попередного „розни“ букву „нѣ“ и тымъ способомъ выйшли двѣ нѣсенѣтницѣ: „розниносѣ“.

Послѣдне речене тексту: копѣи поютѣ на Доунали муѡбло первѣстно, якъ то вже сама логика wymagaе, стояти

въ рѣчевой звязи зъ цѣлымъ уступомъ, отже отягати ся и до полкѣвъ Игоря и до полкѣвъ Давида. Переписовачъ, що выномповавъ два такъ чуднѣ слова: *розп нося*, позволивъ собі въ дальшомъ текстѣ новыхъ поправокъ и списавъ еще страшнѣйшу нѣсенѣтницю: кони поють на Дунаи.

Для коментаторѣвъ зъ тыми „копиями“ вышла правдива грызота. Однѣ односятъ цѣле загадочне речене до часѣвъ галицкого князя Ярослава, котрый, мовъ *deus ex machina*, понавсь въ той уступъ на подставѣ дивачной яконос комбинати; иншѣ „кони поють“ перемѣнили на „кони поють“, що такожь не дало нѣякого звязку зъ цѣлымъ уступомъ.

По мойй гадцѣ слово „Дунаи“ вложивъ переписовачъ, не розумѣючи тексту, для означеня якогось переходу до дальшой части Слова, божь истинно находить ся тамъ выражене „по Дунави“. Ему байдуже було про те, що въ той дальшѣй части оспѣванный зовсѣмъ иншѣй предметъ, именно „Плачь Ярославны“, и що нѣ словомъ вже не говоритъ ся о полкахъ Игоря и Давида...

Хотячи привернути первѣотный текстъ и найти въ цѣломъ уступѣ якусь гармонію мыслей, я поправляю такъ: слова „поють на“, якъ то вже олухъ догадыватиось каже, стоять мѣсто „обоюдна“, а выражене „Дунаю“ уважаю попованымъ мѣсто *duai*. „у нею“. Такимъ дѣломъ выходитъ речене: „копи обоюдна у нею“ = „кони у нихъ зъ обохъ сторонъ острѣ“.

Въ дословномъ перекладѣ выходитъ мысль така: „Того старого Владимира не можь було пригвоздити къ горамъ кѣвскимъ; нынѣ стяги его стали однѣ Руриковѣ, другѣ Давидовѣ, но ось рѣжнѣ имъ бунчуки повѣвають, кони у нихъ зъ двохъ сторонъ острѣ“.

Словами „рѣжнѣ бунчуки“ и „зъ двохъ сторонъ острѣ“ поетично тутъ выражена розня, т. е. незгода, межи потомками Володимира Великого.

Мѣгбы кто закинути, що „обоюдный“ уживаеась звичайно лишь яко придатокъ до слова „мечь“, однакъ думаю, що аналогія тутъ надто близька, особливо коли знажимо, що авторъ „Слова“ всюда роздѣляе старанно „кони“ одъ „отружия“. Стружіемъ зове бнѣ часть дере-

вяну опиою, а кошіемъ часть зъ желѣза. Придатокъ „ободный“ есть ту отже зовоимъ на мѣстци.

Я пересвѣдченный, що власне выраженемъ „кошія ободна“ авторъ заявивъ высокої змысль поетичный. Якъ бунчуки повѣвають у верху стяговъ и суть воимъ виднѣй, такъ и кошія поверхъ стружій скорше будутъ замѣтнѣй нѣжбы мечѣ при боку тѣла. А власне поетъ словомъ „ось“ (= дивѣтъ ея) вказати хоче на предметы навѣтъ зъ далека виднѣй.

9. Я всядемъ, братиѣ, на свои брѣзвыи комони, да по-
зримъ синего Доноу. Съпала князю оумъ пехоти и жа-
лость юмоу знаменіе застоупи, искоусити Доноу
великаго.

Дрѣ. Огоновскій слово „умъ“ поправляє (за приводомъ проф. Потебнѣ) на „у умъ“, слова „похоти“ и „жалость“ уважае першими падежами а „знаменіе“ четвертымъ, „Съпала“ выясняе черезъ „впала“, а въ толкованю переставляє реченя въ такий способъ: „Впала князеви въ умъ охота, и искоусити Дону великаго, и жалость тая застоупи ему знаменіе неба“.

На те замѣчаемо:

1) Выражене „у умъ“ булобы истиннымъ варваризмомъ языковымъ, недостойнымъ поетичной музы автора Слова. Якъ побачимо, въ текстѣ навѣтъ нѣякои поправки не треба, бо „умъ“ есть ту пѣдметомъ, а не падежемъ четвертымъ.

2) „Съпала“ не значить „впала“, и форма тая не есть регфестимъ, але авристь ѡдъ глагола „опалати, въспалати“. Акцентъ почивае на другѣмъ а: съпалѣ.

3) „Похоти“ не есть першій падежъ, але семый. Се стара безприменникова форма, котру досытъ часто подыбуемо и въ иншихъ мѣстцяхъ Слова. „Похоти“ = „въ похоти“.

4) „Жалость“ не есть першій падежъ, бо предѣй чїюсъ жалость (охота) не може станути въ дорозѣ затымнїю сонця, а противно затымнїе помѣшати може чїемуоу бажаню. Тутъ „жалость“ есть ассивъ, а „знаменіе“ пошїи.

5) Переставляти слѣвъ „жалость искоусити До-

ну великаго⁴ такожь не можна, бо до тыхъ слѣвъ навязане есть послѣдующе, выясняюче речене: „Хощу бо... попити шелоомъ Дону“⁴. Не лишъ граматика, але вже и сама логика wymaga, щобы поясняюче речене стояло не надто далеко одъ тыхъ слѣвъ, що мають ся пояснити.

Зъ тыхъ причинъ лишавмо цѣлый текстъ безъ всякихъ поправокъ. Дословно толкуемо такъ: А всядемъ, братя, на свои борзїи конѣ, щобъ побачити синѣго Дону. Спалавъ (воспадавъ) князеви умъ въ похоти (въ пристрастнѣмъ бажаню), а затьмѣне въ дорозѣ стануло его жалости (жадобѣ), покусити Дону великаго⁴.

Зъ сего нашего выводу легко пересвѣдчити ся, окѣлько то поправка и насилїй навѣтъ въ зовсѣмъ ясныхъ мѣстцахъ Слова натворено. Поетъ выражае ся всюды зъ наибѣльшою точностю и часто свои слова для бѣльшой зрозумѣлости самъ интерпретуе, а ученї комментаторы такъ умѣли все перекрутити, такъ все поставити до горы дномъ, що найкрасшї гадки и поетичнї звороты стають ся тѣлько млавыми и загадковыми якимись высказанями.

10. Заря свѣтъ запала.

Въ текстѣ Слова при описѣ сонѣчного затьмѣнїа сказано такъ: „Дл҃го нощь мр҃кнеть; заря свѣтъ запала, м҃гла поля покыла, щекотъ славнї о҃спнє, говоръ галичъ о҃уеодн“⁴.

Дръ Огоновскїй поправляе „запала“ на „запала“ и подае до своей поправки такїй коментаръ: „Заря вздержала свѣтло; ночи зловѣщѣй нема кѣнца“⁴.

И поправка нещаслива и коментаръ нещасливый, бо чей свѣтло сонца есть сильнѣйше одъ свѣтла зѣрѣ, отожь заря не може вздержати сонѣчного свѣту.

Єдино добрый коментаръ до наведеного тексту удѣливъ намъ проф. Н. Вахнянинъ. „Запала“ есть аврїетъ одъ глагола „запалати“, а „заря“ есть давннй другїй падежь мѣсто теперѣшного „зарѣ“. Пѣсла того поясненя не треба въ текстѣ нѣякихъ поправокъ; мысль цѣлого уступу есть така: „Довго нощь меркне; зарѣ свѣтъ запалавъ (зѣрѣ за-

свѣтили), мрака степы покрыла...“ Ту зновъ мусимо подивляти недоробанный талантъ поэта въ доборѣ слѣвъ; онъ пише: „ночь меркне“, а ѡдтакъ тое „меркне“ выясняе черезъ „зарь свѣтъ“ и „мрака“. Красшоя дефиниція ночи и слова „меркнути“ навѣтъ годѣ придумати.

11. Рѣкъ Боянъ исходи на Святъслава, пѣснотворца старого времени Ярославля, Ольгова, когана хоти: „Тяжко ти головѣ кромѣ плечю; зло ти тѣлоу кромѣ головы“; — роуской земли кезъ Игоря.

У Дра Огоновского сказано: „Се мѣоце почитуе ся найтруднѣйшимъ въ цѣломъ Словѣ, позаякъ текстъ его зовѣмъ попсованный и пѣвнѣйшими глоссами (поясненями переписовачѣвъ) безперечно змѣненный. Въ выданю Мусина-Пушкина читаемо: Рѣкъ Боянъ и ходы на Святъславля пѣснотворца. Ѳдтакъ поправивъ Миллеръ и ходы на исходы, покликуючи ся на значене грецкого *ἔξοδος* (*исходъ* = конецъ повѣсти). Тѣлько гадавъ онъ, що оимъ Святославовымъ пѣснотворцемъ е таки самъ авторъ Слова. Придержуючи ся тои поправки и поправивши еще Святъславля на Святъслава, можемо се мѣоце такъ переложити: „Сказавъ (заспѣвавъ) Боянъ конецъ своєї пѣсни противъ Святослава, пѣснотворца стародавнихъ часѣвъ Ярослава и Олега, приятеля когана (хана)“. Можна бо догдуватись, що за часѣвъ Бояна бувъ еще иншій спѣвакъ, именовъ Святославъ, противъ котого Боянъ выступивъ. Про него згадуе авторъ зъ докормъ, тому-що онъ бувъ спѣвакомъ Олега, ворохобника и приятеля хана. Впрочемъ можнабъ наведені слова еще и такъ поправити: Рѣкъ Боянъ, исходи на Святъслава, пѣснотворца... („Сказавъ Боянъ, выходячи (въ борбѣ словесной) противъ Святослава...“) Хотѣ означае вѣдай въ сѣмъ мѣоци приятеля“.

Всеволодъ Миллеръ и Дръ Огоновскій годять ся на те, що въ наведенѣмъ уступѣ Слова есть бесѣда о двохъ поэтахъ, о Боянѣ и Святославѣ. Есть то безперечно дуже достовѣрна догадка и каждый читатель при читаню тексту ѡдчувае въ души правду тыхъ выводѣвъ. Мѣгъ авторъ „Слова“

цитовати по имени Бояна — для чогожь не мѡгбы навести по имени и другого поэта, Святослава?

Тѡлькожь о часѡхъ, коли живѡ той Святославѡ, розходять ся комментаторы. Миллерѡ зове его авторомѡ самого „Слова о плѡку Игоревѡхъ“, а Дрѡ Огоновскій слушно замѡчае безпѡдставнѡсть того твердження и опираючись на словахъ тексту зове его „пѡснотворцемѡ часѡвѡхъ Ярослава и Олега“.

Я приймаю въ цѡлости поправку Дрѡ Огонового: **исходи на Святослава**, однакѡ що до рѡчезового вывода не жогу во всѡмѡхъ згодити ся. „Пѡснотворцемѡ времени Ярослава“ бувѡ Боянѡхъ, якѡ то въ першѡмѡхъ уступѡхъ „Слова“ выразно сказано; Святославѡ мѡгѡ бути тѡлько пѡснотворцемѡхъ часѡвѡхъ Олега, виновника великихъ нещастѡхъ на Руси, задля чого и выступавѡхъ противъ него вѡщій Боянѡхъ. Вирочѡмѡхъ дивно булобѡхъ, щоби Святославѡхъ рѡвночасно оспѡвувавѡхъ такѡхъ знамениту и честну личнѡсть, якоу бувѡхъ Ярославѡхъ, и такоу лихого чоловѡка, якѡхъ нимѡхъ бувѡхъ приятель хана. А еще дивнѡйше, якоу Боянѡхъ и Святославѡхъ разомѡхъ оспѡвували и хвалили часы Ярослава, а рѡвночасно мѡжѡхъ собою дерли ся и полемизовали.

Баламутство въ „Словѡхъ“ даець легко усунути, если слово „пѡснотворецѡхъ“, ѡдповѡдно до выраженоу мысли, поставимо два разы и попереставлюванѡхъ слова ѡдповѡдно упорядкуемо. Текстѡхъ буде такѡхъ: **Рѡкъ Боянѡхъ, пѡснотворецѡхъ старѡгу времени Ярослава, исходи на Святослава, пѡснотворца Олега**, когани хоти. Переписувачѡхъ перше „пѡснотворецѡхъ“ опустили, а валежачѡхъ до него слова („старѡгу времени Ярослава“) перенесли до слѡдующого „пѡснотворца“. Похибка така естѡхъ дуже можлива; она споводована неврозумѡхънемѡхъ предмету, або скоростею при переписованю.

Вѡхъ перекладѡхъ рускѡхъмѡхъ цѡлымѡхъ уступѡхъ такѡхъ буде звучати: „Сказавѡхъ Боянѡхъ, сиѡвѡка давнихъ часѡвѡхъ Ярославовыхъ, выступаючи противъ Святослава (сиѡвѡка Олега, приятеля хана): Тяжко ти головѡхъ кромѡхъ плечю; зло ти тѡлу кромѡхъ головы. Отѡхъ и я такѡхъ кажу: Зле рускѡхъ земли безѡхъ Игоря“.

Бувѡхъ звичай въ давнѡхъ Руси, перенятѡхъ зѡхъ захѡдноу Европѡхъ, що князѡхъ держали на своихъ дворахъ власныхъ

спѣвако́въ-поето́въ, котри при сопровадѣ якого музыкаго инструменту спѣвали про давнину, або про славу своихъ князѣвъ. Имена гдѣякихъ давныхъ поето́въ суть намъ звѣстныхъ, але ихъ творы не дойшли нашихъ часо́въ; инші давній спѣваки по имени не суть знаніа, за те творы ихъ доховались до нынѣ. Въ давныхъ памятникахъ найшовъ я слѣды истнованя шѣстѣхъ старорусскихъ поето́въ. Наводжу ихъ творы, або имена, въ хронологичномъ порядку :

1) Незвѣстный по имени спѣвакъ зъ часо́въ Володимира Великого, крестителя Руса*).

*) Въ півничній Россіи заховалась въ устахъ люду старинна сказка про Володимира и его вуйка Добрыню (Гл. Русскія народн. сказки изд. И. Сахаровымъ, С. Петербургъ 1846). Сказка та мѣститъ въ собѣ множество поетичныхъ зворото́въ, а ея предметъ односить ся до Кіева и его жителей. Мимо змѣнъ, якимъ сказка конечно подпаста мусѣла въ протягу вѣко́въ, задержала она и въ бесѣдѣ и въ самой поезіи очевидный слѣды полудневого походження.

Наводимо ту гдѣякъ уступы зъ той историчной сказки :

а) „На небѣ ясно, во теремѣ ясній того; на небѣ звѣзды изпашяны, во теремѣ богатствомъ изукрашено; на небѣ подзареву пылаеть, якъ радость небесная, во теремѣ княгиня красуетъ ся красотой несказаной. А весь то теремъ состроивъ на семи столбахъ золотыхъ на крутой горѣ Кіевской; а крылечки у терема красна золота, а лавочки во теремѣ чиста серебра. На небѣ взойдетъ солнце красное, во теремѣ запоють птицы райскія. Посередѣ терема стоятъ столы блудубовы, за столами сидятъ князи и бояре и весь людъ почестный“.

б) И порѣшилъ Владиміръ, стольный князь Кіевскій, солнце свѣтъ Святославьевичъ, быти бою у Добрыни съ Тугариномъ Змѣвичемъ, одинъ на одинъ.

На зарѣ то было на утренній, на восходѣ краснаго солнца поднимались во Кіевѣ старъ и младъ, старъ и младъ, и весь людъ почестный. Бирючи по городу розсыпають ся, буйни молодци на княжий дворъ собирають ся, кто на кони, кто самъ, о себѣ. Во рукахъ у добрыхъ молодцовъ мечи булатніи, да палици желѣзніи, а шапочки на молодыхъ разнорядъ: со бобрами, со куницами, да со черными лудами... Собирали ся люди все почетніи, князи и бояре; сходили ся сильни и могучіи богатыри, ни мало ни много, стисотъ безъ одного... Выходить со хрустального крылечика воевода кіевскій, становить ся посередѣ двора, вымольвляеть таковы слова“...

в) „Не вѣтры буйни въ полѣ подымали ся, не жолти пѣски со дна моря розсыпали ся, то съвзжали ся, сходили ся Добрыня съ Тугариномъ. Поднимаетъ ся Тугаринъ выше лѣса стоячего, а у Тугарина крыла бумажныи, и лѣтаеть онъ по поднебесю. Извилъ ся конь подѣ Добрынею выше лѣса стоячего, до облака ходячего. Самъ то Добрыня мечемъ рубить Тугарина, а слуга то пускаеть калену стрѣлу въ Тугарина Змѣвича, во его крыла бумажныя. И упалъ онъ, Тугаринъ, на сыру землю —

2) Другимъ зъ ряду поетомъ бувъ Боянъ, про котрого частѣйше згадує „Слово о плъку Игоревѣ“. Онь живъ, здає ся, на дворѣ кїевского князя Ярослава Мудрого и оспївувавъ его чины. Авторъ „Слова“ гдекуды наводить цѣлы реченя Бояна дословно, одушевляєсь его музою и зове его вѣщамъ. Бувъ то безсомнѣнно найбѣльшій поетъ въ княжескомъ періодѣ Руси.

3) Въ житю св. Теодозїа згадує ся про игры, якї „по обычаю“ ѡдбували ся въ палатѣ княжескої. Одного разу св. Теодозїй зайшовъ въ палату и тутъ: „идѣже бѣ князь, сѣде; и се видѣ многїа играюща предъ нимъ: овы гусленныя гласы испущающї, другїя же органныя гласы поющї, инѣмъ за.

И тутъ ему Добрыня голову свернулъ,
Голову свернулъ, на копье взоткнулъ,
А самъ коня ко граду Кїеву вернулъ...“

Послѣдній уступъ, якъ видимо, уложеный въ римованїй бесѣдѣ, хотїя и въ иншихъ мѣстцахъ стрѣчають ся римы, и то навѣтъ дактиличнї (—), якъ то буває и въ народныхъ нашихъ поезїяхъ.

пѣдъ б) { Бирючи по городу розсыпають ся,
Буйни молодци на княжїй дворѣ собирають ся.
пѣдъ в) { Не вѣтры буйнї въ полѣ подымали ся,
Не жолти пѣски со дна моря розсыпали ся.

Послѣдній два стихи уже самымъ укладомъ своимъ всказують на те, що наведена сказка перетворилася зъ колишного поемату. Якъ звѣстно, поезїя руска любує ся въ образахъ зъ природы, котрымъ ѡдтакъ ѡдповѣдає якесь чувство людске або якась чиннѣсть чоловіка. Аналогичнї примѣры находятъ ся и въ „Словѣ о плъку Игоревѣ“: „Боянъ же, братїе, не десять соколовъ на стадо лебедей пушаше, но своя вѣщїя персты на живая струны воскладаше“ — Не буря соколы занесе чресъ поля широкая: галици стады ѡбжать къ Дону великому“.

Замѣтнїй еще въ сказцѣ зворотъ: „на зарѣ на утреннїй“, такъ властивый народнїй нашїй поезїи; а не меншой ваги єсть выражене „нѣ мало нѣ много, сѣмсотъ безъ одного“, выняте живцемъ зъ поетичной скарбницѣ нашего люду.

Не дармо такожъ въ уступѣ г) двѣчи повторяють ся слова „старь и младъ“; такого повтореня домагавъ ся очевидно первѣстнїй ритмъ поезїи.

Въ кѣнци и те замѣчаемо, що якъ въ „Словѣ о полку Игоревѣ“ и въ пѣзнѣйшихъ думахъ козацкихъ, такъ и въ згаданїй сказцѣ при именахъ особъ и гдеякихъ рѣчей все и нерозлучно повторяють ся сталї епитета: Владимиръ солнце свѣтъ Святославъевичъ (або: Владимиръ стольный князь кїевскїй), могучї богатыри, сѣри волки, калена стрѣла, крыля бумажнїи, мечи будатнїи, палица желѣзнїи и т. д.

Нема сомнѣнїя, що сказка про Володимира и Добрыню повстала зъ давной поезїи, написаной сучасникомъ князя Володимира и очевидцемъ описаныхъ сценъ. О сказцѣ самїй можнѣбы нынѣ повѣсти словами пословицъ: „Нынѣ оно казкою, а колись було правдою“.

марныя піски гласящимъ; и тако всёмъ играющимъ и веселящимъ оя, якоже обычай есть предъ княземъ“. Авторъ житєписи, строгій монахъ, не радо дививъ оя на такі „игры“, тай самъ Теодозій докорявъ за нихъ князєви Святославу, однакъ для исторіи важне тое мѣстце житєписи, бо вказує на давнѣйшій забавы въ княжескихъ дворахъ. Однѣ тамъ грали на гусяхъ, другі спѣвали, инші (здаєсь блазни) „замарныя піски“ вышравляли, а пѣсля „Сказки про Владимира и Добрыню“ пописувались передъ княземъ и боярами еще и борць-силачѣ. Все то пригадує двory заходной Европы и лишь похвально свѣдчить про нашихъ князѣвъ. На ихъ дворахъ перебували артисты-музыки, спѣваки, поэты — такъ и не дивъ, що музыка и поезія такъ незрѣвно-хорошо розвинулись були на Руси.

4) Поетъ Святославъ на дворѣ князя Олега.

5) Авторъ „Слова“ на дворѣ князя Игоря.

6) Поетъ Митуса за часѣвъ князя Данила.

Про Митусу згадує наша лѣтопись, — онъ бувъ чоловікъ правый и волѣ незломной: своєи музи не хотѣвъ продати за паньскі выгоды. Митуса належавъ, здає ся, до тыхъ людей, що не узнавали Данила правнымъ владѣтелемъ Руси; онъ не хотѣвъ спѣвати въ честь князя, за що и потерпѣвъ неволю. Хочь и нѣкто не похвалить политичныхъ пересвѣдчень Митусы, а всежь незломнѣсть волѣ и характеръ ставляють его морально високо въ рядѣ староруоскихъ поетѣвъ.

12. Готскыя красныя Дѣкы.

„Слово о плѣку Игоревѣ“ есть поетичнымъ памятникѣмъ зъ 12 столѣтя, повсталымъ на Малѣй Руси. Оно толковане вже на всѣ образовані языки и есть безперечно въ своѣмъ родѣ наилучшимъ поетичнымъ творомъ, якимъ нѣяка инша народнѣсть, нѣ въ минушности нѣ въ теперѣшности, повеличатись не може. Здавалось бы, що маючи такого рода скарбъ въ своѣй литературѣ, зумѣсмо его гѣдно почтити, зрозумѣти, зумѣсмо ѡдчитати зъ него того живо-творного великого духа, якій влявъ въ своѣй трудъ одуше-вленный поетъ. Инші народы посѣдають зъ такъ ѡддале-

нихъ часо́въ лишѣ незначи́ннй поетичнй окрушины, а предсе́ умѣли ихъ о́дчитати, серце́мъ о́дчути, умѣли невеличкй ма-терия́ль выхо́снувати на славу и литерату́ры своѣи и своѣго народу. О насъ того повѣсти не можна. О́дъ 80-и лѣтъ тру-дятъ ся и Малорусины и Великороссы науковою и естетич-ною розбо́ркою „Слова“, а результатъ выпавъ надмѣрно слабый: дивного рода коментарями еще лишѣ затемнено и зо́псовано найкрасшй мѣсца поемату! Многй интерпреты, не порозумѣвши широкои засновы поемату и глубокихъ, якъ на своѣй часѣ, вѣдомостей поэта на поли географіи, исторіи, литературы и митологіи, стали Слово на все́ способы кри-тиковати, поправляти, фалшовати, а самого поэта звати невѣжою, псалтирникомъ, або простымъ о́лѣпцемъ-бандури-стомъ, що вправдѣ мавъ талантъ поетичный, але не знавъ добре нѣ языка, нѣ исторіи, нѣчого. Отъ и привыкли гдеякй дуже ученй зъ певного рода погордою дивити ся на дорого-цѣнный памятникъ старорускои литературы и уважати всяку дальшу студію на то́мъ поли вже излишною, непотрѣбною, безцѣльною. Але показуе́сь, що работа не такъ то вже за́кѣн-чена, а противно домагае́сь еще многихъ а многихъ робѣт-никѣвъ. Мы стоимо не на кѣнци, а въ самыхъ початкахъ. Дотеперѣшна пра́ца интерпретѣвъ въ переважпѣй части омежалась на фантастичнй комбинаціи и на механичнй „ми-маня“ языковй; на духа поезіи, на мысль автора, на звязъ органичну твору, на впливы живои бесѣды народнои майже и не зважано. А предсе́ то едина дорога, котра, якъ пока-залось, неодну вже тайну намъ розъяснила, и надѣюе́сь, еще и бо́льше ихъ розъяснить.

Отъ хочбы и зъ тыми „готскими красными Дѣ-вами.“ Они выступаютъ въ рѣжныхъ мѣстцахъ Слова яко незвычайнй, надлюдскй, божескй ества, яко дѣвицѣ зъ лебе-динными крылами, она берутъ удѣлъ въ во́йнѣ, стають по сторовѣ Половцѣвъ, тѣшатъ ся ихъ побѣдами, складають нѣбони въ ихъ славу, дѣлятъ ся ихъ добычами: „рускимъ златомъ“. Чижь вже сама назва „Готскй Дѣвы“ не домагалась того, щобы заглянути до митологіи Готѣвъ и шу-кати въ нѣй розвязки до такъ важнаго уступу Слова? Тым-часомъ интерпреты що зъ тыми Дѣвами зрѣбили? Они не зважаючи на выразну мысль тексту нѣ на дотычнй пара-

лельнй мѣстця, берутъ все въ значеню звычайнѣмъ, сухѣмъ, бездушнѣмъ, а ѡдтакъ дивуютъ ся, що выходитъ зъ ихъ явыковон „обработки“ правдива нѣсенѣтница, curiosum! У нихъ готскй Дѣвы то простй дѣвчата, якйсь хлопки чи малѣщанки, що не маючи иншой роботы ходять собѣ по берегахъ азовского моря и „побренкують“ тымъ „рускимъ златомъ“, що Половцѣ здобули. Шкода тѣлько, що не сказали намъ интерпреты, зъ ѡдки „руске злато“, добуте Половцями, взялось наразѣ, ба навѣтъ въ протягу битвы, въ рукахъ готскихъ Красилицъ? Чей же то не буда проста крадѣжъ зъ ихъ стороны, анѣ якась великодушнѣсть дикихъ Половцѣвъ!

Для порозумѣня тексту роздивѣмъ ся въ митологйи Готѣвъ.

Готы, скандинавско-германське племя, мешкали въ третѣмъ и четвѣртѣмъ столѣткѣ на пѣвнѣчь ѡдъ чорного (и азовского) моря на просторонныхъ рѣвнинахъ и поляхъ, где були пѣзнѣйше украинскй степы. До головныхъ рѣкъ въ краю „восточныхъ“ Готѣвъ зачиславъ ся Донъ, а въ краю „западныхъ“ Готѣвъ нашъ Днѣстеръ. Готы, рѣвно якъ пѣзнѣйшй козаки, славились великими воевниками и предпрймали часто выправы черезъ Чорне море и Босфоръ, воюючи на выбережахъ азйскихъ, въ нынѣшнѣй Анатолйи. Готѣвъ побили Гунны въ роцѣ 375 и тогды головна сила Готѣвъ перейшла до Паннонйи, зъ ѡдки въ пятѣмъ столѣткѣ завоювала горѣшну Италйю. Дрѣбнй останки Готѣвъ лишились въ краю — про ихъ потноване надъ чорнымъ моремъ згадуе исторйя еще и въ пѣзнѣйшихъ вѣкахъ. Землю Готѣвъ межй Дономъ а азовскимъ моремъ заняли въ 11. столѣткѣ Половцѣ. Они були племенемъ турецкимъ и жили перше въ степяхъ азйскихъ недалеко каспйского моря. Нѣ звычайми своими, нѣ бесѣдою, нѣ религйю они не подобали на Готѣвъ, а противно у всѣмъ ѡдъ нихъ ѡдрѣжняли ся: Готы, по свѣдоцтву исторйи, були образованымъ, культурнымъ племенемъ, а Половцѣвъ звычайъ были дикй и нечистй.

Авторъ Слова, уважаючи землю Половцѣвъ „землю готскою“, переносить религйю Готѣвъ на всѣхъ мешканцѣвъ той землѣ, отже и на Половцѣвъ — такимъ чинѣмъ готскй боги стають ся у него ѡпѣкуньчими богами Половцѣвъ.

Готска, и въ загалѣ германська митологйя, буда въ

12 столѣтю добре знана на Руси. Нашъ князѣ и ихъ дружины походили зъ Скандинавіи, а хочъ Володимиръ Великій и принявъ христіанство, предсѣжь въ протягу двоухъ вѣкѣвъ не могла нова вѣра затерти воіхъ слѣдѣвъ вѣроваия давного. Впрочемъ авторъ Слова бувъ чоловѣкомъ образованымъ, мѣгъ протѣ и безъ помочи традицій обзнати оя зъ пѣвнѣчною вѣрою.

Наводжу мѣстца Слова, въ котрыхъ згадуе оя про „готскыя красныя Дѣвы“:

а) Брѣже са Днѣвъ на землю. Се бо готскыя красныя Дѣвы къспѣша на брезѣ синемоу морю: зѣони роускымъ златомъ поють время Боусоко, лелѣють мѣсть Шароканю.

б) Бѣстала Обида въ силахъ Дажьбожа вноука: вѣстѣпнѣтъ Дѣвою на землю Тросаню, вѣсплескала лебедиными крылы на синѣмъ морѣ; оу Доноу плещоучи оубоудн жирны времена.

Кто есть той Дивъ и Боусъ, выясню пѣзнѣйше на пѣдставѣ готской*) митологіи. Ту замѣчаю тѣлько, що то були божества Готѣвъ и, рѣвно якъ готскі Дѣвы, держали стору Паловцѣвъ.

„Готскі красныя Дѣвы“, що берутъ участь въ войнахъ, що мають „лебедий крыла“ и тѣшатъ ся „златомъ“ неприятельского краю — то знані въ митологіи германскихъ народѣвъ *Валькириі*, такожъ *двѣицѣ-воиницѣ* (*Schlachtjungfrauen*) або *двѣицѣ-лебедки* (*Schwabenjungfrauen*). Були то урочі божескі Дѣвы, що зъ волѣ бога управляли судьбою военъ. Они узброені були въ лискучій шоломъ и щитъ и бѣдили воздухами на невидимыхъ облачныхъ коняхъ. Где наибольшій виръ вѣины, тамъ безпечно находились и тѣ Дѣвы: они невидимыми щитами заслонювали героѣвъ передъ стрѣлами неприятеля, а покѣйникѣвъ освящали своими пѣлунками и несли ихъ, вѣнчаныхъ золотыми галузями, до Валгалѣ на опѣлнѣ пиры душъ. Въ митологіи представляють оя они часто въ убранку лебединѣмъ, а навѣтъ зъ ле-

*) Пѣвнѣчну, т. е. скандинавско-германскую митологію, за приводомъ Слова называю звычайно вѣрою готскою. Еслижь говорю о Готахъ, то маю лишь тогъ спеціальные племя на оцѣ.

бедными нѣжками; они любятъ блескъ зброѣ и золота, ба-
вать ся грошемъ и подѣ ихъ дозоромъ позѣстаетъ *злато морске*.

Выражене „*готскыя красныя Дѣвы звонятъ рѣ-
скыма златомъ*“ лишь тогда мае зовемъ зрозумѣлу мысль,
коли его возьмемъ въ митологичнѣмъ значеню. Якъ вѣдомо,
боги берутъ участь въ щастю своего народа, тѣшатъ ся его
добычами, уважаютъ себе и нарѣдъ за одно. Авторъ Слова
выразивъ ся ту тѣлько образово, поетично — властиво хотѣвъ
ѣнъ сказати: „*половецкѣ дѣвчата звонятъ рускыма
златомъ*“. А що справдѣ така була думка поета, видно
наилучше зъ другого, паралельного мѣотця, где поеть опи-
суючи побѣду Русинѣвъ надѣ Половцами, такъ каже: „*Роу-
сичи потопташа поганыя пѣкы половецкыя, и рассу-
шася стрѣлами по полю, помчаша красныя дѣвки
половецкыя, а съ ними и злато и паволокы
и драгыя оксамнты*.“ Ту приходять „*красныя дѣвки по-
ловецкыя*“ и „*злато*“, але поеть не мѣгъ вже сказати, що
ту Русинами сѣйманѣ були „*краснѣ готскѣ Дѣвы*“, бо пре-
цѣжь богинѣ нѣкто ловити не буде. А замѣчаю еще, що не
безъ причины говорить поеть о „*половецкыя дѣвчата*“
и „*готскыя Дѣвчата*“. Въ давнѣй Руси, на Литвѣ, въ
Польщи, въ Чехахъ дѣвчата называно здрѣбнѣлымъ выра-
женемъ „*дѣвки*“, и того слова уживъ нашъ поеть для озна-
ченя половецкыя дѣвчаты; готскѣ богинѣ зове ѣнъ бѣльше
по-церковному и вже всюды именуе ихъ „*Дѣвами*“. Се оче-
видно такожъ важный моментъ для оцѣненя не лишь тексту
Слова, але вже и самого эстетичного образования поета.

Еще бѣольшой ваги для доброго зрозумѣня, що властиво
значитъ выражене „*готскыя красныя Дѣвы*“, есть той
уступъ Слова, где описаный сонъ кѣевского князя Свято-
слава. Интерпреты, якъ всюды, такъ и ту постарались
вѣйма силами, щобы зъ найкрасшихъ помыслѣвъ, зъ недо-
рѣвнанныхъ комбинацѣй языковыхъ вытворити якъ наибѣольшу
нѣсенѣтницю. Въ окремомъ артикулѣ я той сонъ розберу
основнѣйше — ту лишь замѣчаю, що князеви Святославови
приснились готскѣ Дѣвы (Валькириѣ) власне въ ту пору,
коли они найголовнѣйшу свою чиннѣсть сповняють, т. е.
коли ѣдпроваджають покѣйного героя до святой Вальгалѣ.

Головнй чинности Валькирій пѣсля норманьскои религiи були такi :

1) Валькирiи нахиляють ся до покѣйного богатыря, окривають его, вѣнчають голову галузками и несуть душу до Вальгалi;

2) въ Вальгалi подають они душамъ чудесный напитокъ, такъ зване божеске вино, маюче силу воскресити изъ мертвыхъ небѣщика ;

3) они пестятъ, забавляють воокресшого духа, радуючи его золотомъ и жемчугами.

Въ „Словѣ о плъку Игоревѣ“ князь свѣой сонъ межъ иншими такъ описуе :

1) Бѣ Кылекѣ на горахъ сночно съ вѣчера одѣвахъте ми чрѣною паполомою ;

2) чрѣпахоутъ ми синене вино съ трюдомъ сѣмѣшено ;

3) сыпахоутъ ми великый женчюгъ на лоно, и нѣгбють ми.

Бояре ѡдгадуючи той сонъ, говорятъ выразно о „*готскихъ красныхъ Дѣвахъ на брѣзѣ синему морю*“ — тожь зовѣмъ не розумѣю, якъ могли нынѣшнiй интерпреты думати, що князь онивъ ту о боярахъ. Хибажъ то дѣло бояръ, сыпати небѣщикови жемчугъ на лоно, давати небѣщикови (не знати по-що и на-що) затроеного вина, а потѣмъ того „затроеного небѣщика“ нѣговати (пестити)? Красный бы то бувъ поеть, що komponуе такъ недорѣчнiй сны !

Дивуютъ ся многi, для чого князь не кому иншому, а боярамъ каже свѣой сонъ ѡдгадувати. Для мене рѣчь ту цѣлкомъ ясна. Бояре були потомками Варягъ и межъ ними, якъ то инакше и бути не може, жили еше повѣрки ихъ давной религiи, рѣвно якъ въ народахъ германьскихъ переховались многi подробности давной религiи навѣтъ по нынѣ. Белибъ князь Святославъ для ѡдгаданя сну прикликавъ якого знахура-ворожбита, то сей безперечно не знавбы, що зъ такъ дивачнымъ сномъ зробити, бо про напоѣ посмертнiй и про „нѣговане“ мертвого тѣла ѡнъ не мавбы потрібныхъ вѣдомостей. Лишь бояре могли добре знати про Вальгалю и про Валькирiи, лишь они могли розумѣти гдеякi играшки словъ, якъ в. пр. выражене „вино смѣшено съ трюдомъ“. Се послѣдне слово не означае, якъ говорятъ

интерпреты, отруѣ, бо чей мертвому чоловікови вина зъ отрутою вже не треба. То есть незрѣвно хороша играшка словѣ, чи тамъ играшка понятій, надаюча ся въ своѣй дво-значности якъ не можь краше до поетичного представлени сну. Князь говорить по руски „трудъ“, а бояре видять въ томъ словѣ скандинавске „*thrud*“, означаюче бо-жеоку силу. Вино зъ трудомъ — есть отже тое божеское вино, що Валькирии подавали духамъ покойныхъ героѣвъ для покрѣпленя, для воскресеня изъ смерти. Недарможь и назване тое вино „*синимъ*“ — се такожь играшка понятій, бо Валькирии пробували „*на брезъ синему морю*“, и тамъ, надъ синимъ моремъ, находила ся Готѣвъ Вальгала.

Князь говорить до боярѣ: „на горахъ одѣвахъте мы чрѣною паполомою“, а въ томъ „одѣвахъте“ вже есть сказано, кто его одѣвавъ. „Одѣвахъте“ окладаеь зъ двоухъ частей: *два* + *хте*, значить: *Два Готѣвъ*. Щобы такъ геніяльну играшку понятій утворити, поетъ позволивъ собѣ въ наведенѣмъ глаголѣ дуже дотепной формы грамматичной, пишучи „*одѣвахте*“ вмѣсто „*одѣвахуть*“. Рѣжница въ выговорѣ обоухъ тыхъ формъ була въ 12-омъ столѣтїю дуже незначною, хѣба що ѣ звукомъ своимъ бѣльше зближалось до *о*, отже форма „*хте*“ мимохѣтъ пригадати мусѣла Готѣвъ.

Пѣсля нашихъ и російскихъ интерпретѣвъ форма „*одѣвахте*“ — то великій блудъ грамматичный, бо повинно бути „*одѣвасте*“! У нихъ се друга особа *plur.*, а не третя — а яку цѣль малобы тогды ѣ въ формѣ „*одѣвахте*“, про се интерпретамъ байдуже. Отъ и выходитъ зъ тыхъ ученыхъ интерпретаций нова смѣшность: разъ говорить князь „одѣ-васте мы“, а потѣмъ: чрѣпахуѣтъ ми вино... сыпахуѣтъ ми женчюгъ... нѣгоуѣтъ ми“. Бояре стоять передъ княземъ, а сей до нихъ разъ черезъ другу особу, разъ черезъ третю!... Чижь не смѣшность?

Снилось еще князеви, що ему давано напитокъ „на горахъ“. Въ скандинавскѣмъ языкѣ зове ся духъ покойного героя, если дѣставъ ся до Вальгалѣ: „*einheri*“. Есть то отже нова играшка понятій, котру лишь знатокъ скандинавской бесѣды ѣдгадати мѣгбы. Князеви снилось по-просту, що ѣнъ ставъ ся „*einherjar*“ омъ (нагоряномъ), т. е. мешканцемъ Вальгалѣ.

Подобныхъ игрушекъ словъ и понятій, якъ побачимо, мѣститъ ся въ снѣ Святослава дуже богато, толькыжъ интерпреты, напосѣвшисъ на поодинокі буквы и слова, не умѣли тамъ нѣчого найти, нѣчого ѡдчитати. Той сонъ вразъ зъ ѡдгадкою бояръ заслугувавъ на окрему, хочбы и довголѣтню студию ученыхъ, бо есть единымъ нагляднымъ забыткомъ давной ворожбитской штуки, есть важнымъ жереломъ для пѡзнанія „науки волшебной“ и давныхъ „сонникѡвъ“ — а заразомъ есть доказомъ быстроумности поета, котрый за помочю волякихъ штукѡкъ языковыхъ, такъ умѣвъ зладити текстъ сну, що въ нѣмъ дословно мѣстятъ ся цѣлы устуны зъ ѡдповѣди бояръ.

Наведені изъ Слова мѣстца про готскі Дѣвы важні такожъ для ѡцѣненія розвою релігійныхъ понятій у нашего народу. У Готѡвъ Валькирія були въ першѡмъ рядѣ „дѣвицѣ-войницѣ“, що на приказъ Зога войны являлись на боювищи и зъ ѡдтамъ покойныхъ героѡвъ ѡносили въ святі райскі теремы, до Вальгалѣ*). Правда, любили они и блескъ зброѣ и золото, та всежъ тая пристрасть то лишъ звычайна слабѡсть дѣвочон природы, а у Валькирій занимала она лишъ друге, пѡдрядне значене.

Въ „Словѣ о плѣку Игоревѣ“ выступаютъ готскі Дѣвы въ обохъ оныхъ характеристичныхъ признакахъ: яко дѣвицѣ-войницѣ (щитоносцѣ) и яко дѣвицѣ-лебедки, толькыжъ видно, що христіянство и мирный характеръ нашего народу злагодили гдещо надто-военну владу свѣтлыхъ богинь и вже бѡльше ихъ суету дѣвочу (любовь золота и красу) поклали на виднѣйшѡмъ мѣстци. Нынѣ

*) Вальгала, мѣстце посмертного побыту героѡвъ, буть то пышный теремъ положенный въ раю за чарбнымъ гасмъ Глясуромъ. Сала Вальгалѣ була розмѣровъ величезныхъ, мала 540 дверей, а черезъ кождей дверь могло поступати разомъ по 800 дучѡвъ. На встрѣчу ново-прибуваючихъ покойникѡвъ всѣ тамъ вставали зъ мѣстца а Валькирія наливали имъ до чашь пѣнашого вина, яке самъ Воданъ попивавъ. Вино мало таку силу, що покойники отрясались изъ смертного сну, воскресали до нового житія, приходили назадъ до самосвѣдомости. Самъ найвысшій богъ не вѣвъ нѣчого, лишъ попивавъ вино зъ подою козы, а духи пили вино и мѣдъ, и живились солониною зъ дикого кабана. (Той кабанъ яко мешканецъ Вальгалѣ належавъ до такъ званныхъ „мешмирагъ“; ему кухарь одного дня обрѣзавъ все мясо, а ѡнъ на другій день порѡбъ мясомъ на ново).

у руского люду про дѣвицѣ-войницѣ майже нѣякихъ не находимо повѣрокъ; зъ колишнихъ Валькирій лишились хита тотѣ лукаві нашѣ Русалки, що мешкають въ пѣдводныхъ хрустальныхъ палатахъ, нагромаджують тамъ золото и скарбы, лягають „на брезъ рѣхъ“, любятъ ся въ своей красѣ, чешуть ся до мѣсяца и заманюють недооувѣдченыхъ молодцѣвъ до себе.

Про Валькирїю подаемо тутъ пѣсля Едды и иншихъ старинныхъ залъ и пѣсней кѣлька подробиць.

1. Стануло разъ войско до борбы и чуе зъ далека лагѣднѣ, любѣ тоны, мовбы легкой свистѣ вѣтру або шелестѣ зеленого лѣстя. Ажъ отъ тоны становлять ся чимъ разъ сильнѣйшѣ и вже идуть тучѣ и гуде борвѣй понадъ лѣсъ и войска зъ великою силою. „То Воданъ, кличуть войны, онъ зъ посередъ насъ выбирае собѣ душъ“. А Воданъ ѣхавъ на конѣ зъ мечемъ, чорный его конъ перебѣгавъ край и моря, въ округѣ лица божеского велика свѣтлѣсть, а за нимъ 12 орлѣвъ у слѣдѣ. Въ свѣтѣ моря облакѣвъ онъ станувъ зъ своимъ конемъ и ту прикликавъ до себе двѣ Валькирїи даючи имъ приказъ, якъ мають правити войною. Оттакъ самъ богъ кинувъ коше межѣ войска и вже чути голосъ трубъ и дикѣ военнѣ окляки. Стрѣлы летять якъ градъ, боевѣ топоры и тяжкѣ молоты роздуповують шелома и щиты, мечѣ гремлють посередъ битвы — червона кровь обагрѣе зброю и нѣжнѣ цвѣточки на земли. На передѣ видно було самого короля Гакона зъ кошемъ и мечемъ, якъ по трунахъ неприятеля слѣдѣ собѣ правивъ, шукавъ дороги. Ажъ ось чуе онъ бѣля себе голосъ Валькирїи. Середъ боевого натовпу сидять они на бѣлыхъ коняхъ, держачи на передѣ себе обнаженѣ мечѣ, а самѣ опертѣ були на копѣяхъ. Они выбороли королеви побѣду, але самъ король полягъ въ битвѣ. Валькирїи понесли покѣйну его душу передѣ лице Водана до Вальгалѣ.

2. Есть такожъ Валькирїя, Фрея, царица небесна, жена самого Водана. Она разъ подыбала въ лѣсѣ онячого стрѣльця. На нѣй лебедина пѣрына шата, золотый поясъ, стать ея чудово-хороша, русавѣ локоны сплывали въ долъ пѣдъ прозрачною тканію, що оповивала голову; на шиѣ и груди мала богатый золотый приборъ. Стрѣлецъ зъ задивомъ споглядавъ на незнакому невѣсту, не знаючи, чи онъ на явѣ чи въ онѣ, чи се людска постать передѣ нимъ, чи яка манѣ. Зъ неи ажъ било житемъ. Стрѣлецъ здивовавъ оя, бо предѣ Фрея не належитъ властиво до Валькирїи, а ту она такоу явилась. „Стрѣльче, сказала она голосомъ божескимъ: тебе

взывае самъ Воданъ, взывають тебе его голоднй, трупѡвъ жаднй круки, взывае въ облакахъ мрачнй орелъ, що кружить теперъ надъ тобою — всѣ взывають тебе до важныхъ чинѡвъ. Поконай змѣю, що гордитъ святыми богами. Иди въ бѡй, Воданъ зъ тобою, слава зъ тобою!“ Фрея при тыхъ словахъ щезла и лишъ видно було, якъ справдѣ круживъ орелъ надъ головою стрѣльця.

3. Одноокій Воданъ сидѣвъ разъ за хлопа перебраный въ своѣй хатинѣ. Онъ поднѣсь ся, ставъ довгій-великій, а его око засіяло мовъ сонце. Онъ махнувъ правою рукою, нѣбы кликакъ когось, и заразъ крѡзь хмары и нѡчну мраку авилось сѣмъ дѣвчатъ на бѣлыхъ коняхъ, зъ щитами, и станули передъ нимъ. Звались они: Грѣстъ, Трудъ, Гель, Мѣстъ, Гондуль, Скогуль и Гильде. Воданъ казавъ имъ удатись на поле битвы и помагати королеви Грѡльфѡви. Валькирїи погнали заразъ туды. Передъ битвою крикнувъ одинъ зъ королевской дружины: „Чи бачите Валькирїй надъ нами, якъ они усмѣхають ся зъ пѡдъ шоломѡвъ и моргають до насъ? Мы вже ту, побѣдоноснй дѣвицѣ! Небавкомъ вы насъ пригорнете въ свои обѣмы и занесете въ теремы свѣтѣ-бога, где сама Фрея на стрѣчу понесе намъ пѣнящого меду. Але доки мы живїй, вы намъ помагайте небеснй, щобы зъ честею умерти и нехай во вѣкъ вѣковъ лунае наша слава въ пѣняхъ поетѡвъ!“ И велика була помѡчъ тыхъ Валькирїй. Пѡдъ ударами мечѡвъ гинули вражїй вѡйска, — та дарма! Богато королевской дружины упало, тай самого короля не минуло лихо: стрѣлы изъ всѣхъ сторонъ посыпались на него, а мечї били о его шоломъ и щитъ. Довго король борѡвъ ся, а хочъ цѣлї ряды побивавъ своими громами-ударами, въ кѡнци его зброю продѣравлено, ему самому охляла рука и онъ стрѣлою пошибненый полягъ на боевици.

4. Жена короля Гаддїнла, Реґенгїльдъ, по смерти сталась Валькирїєю и хоронила мужа ѡдъ нещастя. Она являлась ему вечерами и ночами при звукахъ арфы и середъ тихого солодкого спѣву. По смерти сталась „довшою“, преображеною, свѣтломъ мѣсяца освѣчена; подѡбна була до мрачного привиду. У послѣдне бачивъ король свою жену передъ смертею: она его взяла за руку, цѣловала его и въ кѡнци возвала его, щобы самъ собѣ смерть заподѣявъ.

5. Въ залахъ и пѣсняхъ згадуе ся звичайно 7, 9, або 12 Валькирїй; они їздять воздухомъ и водою; ихъ конї то хмарнй привиды, якъ то и нынѣ часто замѣчаемо щось на подобу коней въ облакахъ. При ставахъ и рѣкахъ роздагають они свои лебеднй пѣрїа и купають ся въ чистыхъ водахъ. Лучаесь, що люде часомъ украдкою заберуть имъ одѣжъ лебедину, тогды они дѡстають ся пѡдъ ихъ власть, стають ся въ неволи добрыми жѣнками и газдынями, але

только на такъ довго, доки не выайдуть одежи назадъ. У нихъ вже врожденный наклонъ до боевыхъ пригодъ.

6. Три ковальчуки выбрались разъ до моря въ надѣи, що найдуть скарбъ. Выкупались, стали краснѣи и яонѣи, и стоять на узбережю моря. Ажъ чуютъ лоютъ крылъ горѣ надъ собою и побачили три дивнѣи постати, дѣвицѣи въ лебединыхъ сорочкахъ. То були Валькириѣи. Они злетѣли на землю, зняли крылату одѣжъ и кушались въ лѣтепдѣи водѣ. Одаткъ усѣли на березѣи и почали прясти золотыми веретенами боеву судьбу. Три ковальчуки спѣзнали заразы тѣи святѣи дѣвицѣи, пѣдкрались до нихъ, забрали имъ крылату одѣжъ и заховали въ безпечне мѣсце. Заклопотались дѣвицѣи, але що вже робити? Мусѣли оддатись, кожда за одного хлопця. Жѣють они такъ 7 лѣтъ въ щастю и сукоюю, а на осьмый заблагось имъ бути зновъ Валькириѣями. Що бо и казати! Чи не роскошь дивитись на боѣи геройскѣи, ѣздити на облачныхъ коняхъ, уноситись лебедомъ понадъ край и моря? На щасте удалось имъ въ небытности мужѣвъ найти скриню, а въ нѣй свои одежи. Заразы побѣгли до моря, надягли одѣжъ на себе и понеслись въ синяву небесну.

7. Выйшли два королевичѣи въ свѣтъ шукати пригодъ. На краю лѣса побачили они 9 Валькириѣи на бѣлыхъ коняхъ высоко въ воздуху. Одна зъ нихъ спустилась на землю и каже до молодшого брата: „Твоя година настала, бери за мечъ, я тебе хоронити стану середъ виру вѣины.“ Молодець ошоломленный небесною красою, каже до дѣвицѣи: „Будь менѣи женою!“ — „Не пора еще менѣи, бути твоею, одказала Валькириѣи; дѣломъ докажи, що ты достойный щитоносциѣи“. По сихъ словахъ знялась она назадъ въ гору до своихъ товаришокъ. — Одъ того часу молодець кидавъ ся очайдушно въ найбѣльшѣи виръ вѣины. Неразы, коли рука утомлена одмвляла послуги, бачивъ онъ надъ собою Валькириѣи, що лискуючимъ щитомъ перехоплювала стрѣлы, и онъ набиравъ новыхъ силъ до бою. По якѣмъ часѣи онъ подруживъ ся зъ нею.

13. Дневъ кличетъ връхоу древа.

Дѣвѣи згадуе ся въ Словѣи про Дива: разъ, коли Игорь переступивши границѣи Руси станувъ на земли половецкѣи, а одтакъ коли Игорь дѣставъ ся до неволѣи и Пондовѣи почали нищити руску землю.

а) Солнце князю тьмою поуть застѣпаше; ношь стонущи кемоу грозю птичь оубоуди; свистъ звѣринъ вѣста, (злыи) Дневъ кличетъ връхоу древа: велитъ послушати земли незнаемѣи, Вѣльзѣи и Поморню

и Посоулю и Соурожоу и Корсоулю, и текъ тьмсто-
роканьскый блъванъ! Я Половци неготовами дорогами
побѣгоша къ Доноу великому; кричать телѣгы полѣ-
нощи, рци лебеди роспоущени.

б) На рѣцѣ на Камалѣ тьма свѣтъ покрывла: по
рвской земли простроша си Половци, акы пардоуже
гнѣздо, и въ морѣ погроузиша, и великое вѣйство
подаста хинови. Оуже сънесе си хоула на хвалоу, оуже
тресноу ноужда на волю, оуже вѣрже си Дивѣ на зе-
млю. Се бо готскыи красныи Дѣвы... звоня рвскыи
златомъ поють время Боусово, лелѣють мѣсть Ша-
роканю.

Давни коментаторы называли Дива зловѣщимъ пта-
хомъ, що „*кликавъ*“ надъ Дономъ зъ якогось „*степового
дерева*“ а голосъ его чути було ажъ до азовского моря.
Новѣйшии интерпреты вже покинули такъ недорѣчне толко-
ване и зовуть теперъ Дива „*славянскимъ божествомъ тьмы*“,
подобнымъ до *дивдез* перскихъ и до *девдез* индѣйскихъ. Отъ
и зновъ выйшла потѣшна нѣсенѣтница: рускѣи богъ сидитъ
на вершкѣ дерева и кличе, а потѣмъ зъ того дерева (якогось
степовой лозы) вѣрже си на землю, мовбы лоза не знать
якъ високою була!

Кто читаетъ наведенѣи уступы „Слова“, и безъ великой
науки догадае оя, що Дивѣ не есть ту божествомъ славян-
скимъ, але опѣкувчимъ богомъ Половцѣвѣ. Попри Дива
вгадують ся тамъ „готскѣи краснѣи Дѣвы“; отжежъ якъ тѣ
Дѣвы, такъ и того Дива шукати треба було въ митологѣи
Готѣвѣ.

Процедура тутъ дуже легка. Готы, подобно якъ ны-
нѣшнѣи Нѣмцѣи, читали д болѣше якъ т, отъ и дѣстаемо на-
звѣу Тив, знану въ германьскѣи митологѣи. Тив, або Тіо, та-
кожъ Зио, або зъ латиньска Тіус — то все назвы для озна-
ченя военного бога въ готскѣи (и въ загалѣ въ германь-
скѣи) религѣи. Слово Тив утворилось зъ тогожъ кореня, що
и назвы найвыошихъ богѣвъ у Индѣйцѣвѣ, Грекодѣвѣ и Ри-
млянъ: Djavъ, Dzevъ (gen. Діосъ), Jupiter (= Diespater).
То все були боги свѣтлѣи, а не тьмы. Въ пѣзнѣйшѣи ми-
тологѣи германьскѣи на мѣстце Тив-а станувъ богъ Воданъ,
а Тив есть вже того Водана сыномъ; въ „Словѣ о плѣку Иг.“

Тів взятий въ значеню первѣстнѣмъ и ему неоднѣо приписуеся, що въ пѣзнѣйшихъ вѣкахъ належало до Водана.

Тів бувъ передовсѣмъ богомъ вѣины. Онъ дае войскамъ побѣду, самъ являєсь на боевищи и якъ пѣзнѣйше Воданъ, послугуе ся въ битвахъ своими „красными Дѣвами“ (Валькиріями). Тів-а приходъ на боевище ѡдбуваеся оередъ великой тучѣ; онъ окруженный псами, вовками, крукамп, орлами; войску для заохоты приспѣвуе онъ свои пѣсни и звычайно самъ розпочинае битву, кидаючи кошиемъ на неприятеля. Давнїи Германы въ честь Тів-а танцювали передъ розпочинѣмъ борбы такъ званого „мечевого“ (т. е. танца), а на рукѣймахъ мечѣвъ вырѣзували знакъ своего бога.

Всѣ наведенїи подробности про Тів-а находятъ оя и въ „Словѣ о плѣку Игоревѣ.“ Дивъ, видячи Половцѣвъ въ небезпеченствѣ, накликуе до вѣины воѣ свои вѣрнїи народы (надъ Волгою и Сулою, и надъ морями чорнымъ и азовскимъ) и въ наслѣдокъ его покликъу „*Половци неготовами дорогами побѣгоша къ Дону великому*“. Дивъ спѣшитъ на боевище, и отъ „*чръныя тучя съ моря идуть, хотять прикрѣтити четыри солнца, а въ нихъ трепещуть синїи млннїи. Быти громоу великому, ити дождю стрѣлами! Земля тутнеть, рѣкы мутно текуть, пороси поля прикрывають. Дѣти бѣсови кликомъ поля прегородиша*“. Побѣчь Дива стрѣчаемо въ Словѣ и „*готскыя красныя Дѣвы*“, а на степѣ, якъ каже поетъ: „*влзци грозу всрѣжати по яругамъ, орли клектомъ на кости звѣри зовуть, лисици брешуть на чръленыя щиты*“.

Авторъ Слова представляе тутъ Дива зъ цѣлою правдою поганьского вѣрованя, а описи его такїи незвычайнїи, таемнїи, страшнїи, що тутъ дѣйстно мы мовъ чуемо дѣлани якихъ то надземныхъ силъ.

Въ Словѣ замѣтнїи три религїи свѣты: боги Готѣвъ (Дивъ, готскїи Дѣвы, Стрибогъ, Бусъ) стоятъ по сторонѣ Половцѣвъ; боги славянскїи (Дажбогъ, Хорсъ) выступаютъ бѣльше неутрално, пассивно, бо ихъ сила цѣлкомъ вже була зломана подъ впливомъ повои, христїаньскои вѣры. Готскимъ богамъ, що въ середныхъ вѣкахъ майже всю Европу подѣлили подъ своєю властью, не тяжко пришло по-

бѣдяти богѣвъ славянскихъ, тому и не дивно, що Половцѣ перемагають Русинѣвъ. Доперва пѣдъ самъ конецъ поемату (въ XIII. и XIV. уступѣ) выступае Богъ христiянскiй; теперь сила готскихъ богѣвъ вже не выстарчае: — чудеснымъ способомъ и безъ дальшого проливу крови ратуесъ князь Игорь зъ неволѣ. Миромъ звияжило христiянство надъ поганьствомъ.

14. „Древо“.

Лишаесъ еще пояснити выражене „врѣху древа“. Чей и нашi коментаторы скотятъ признати, що Тiв, той грѣзний богъ великого норманьского свѣта, котрый свои народы одушевлявъ до найвысшихъ чинѣвъ геройства — що ѡнъ не буде летѣти на степъ украинскiй и сѣдати тамъ на дрѣбне дерево, на — лозу! Готы изъ всѣхъ народѣвъ германьскихъ славились найвысшою культурою и свою вѣру розвинули до якъ найкрасшой системы — такъ чей они для найвышого бога умѣли найти якiйсъ престолъ, импонующiй народамъ, тай умѣли вынайти „древо“, зъ котрого бы розсылавъ богъ свои покликы на вою землю.

Тай було таке „древо“ для Тiв-а. Оно, пѣсля пѣвнѣчной митологiи, звалось „свѣтловый ясень“; вершокъ того дерева бувъ въ небѣ, корень въ темнѣмъ царствѣ смерти, а галузя розпростиралась понадъ всѣ землѣ, на весь свѣтъ. Той ясень пѣдливають богинѣ Норны святою водою, щобы вѣчно зеленѣвъ свѣжимъ и веселымъ листемъ. Зъ ясеня спадае обильна роса на землю, щобъ бувъ рѣстъ рослинамъ, а пожива для людей и звѣрятъ.

На таке дерево не жаль було и Тiв-у станути и зъ ѡдтамъ — гукнути, хочбы и въ найдальшi кѣнцѣ Европы. Зъ того дерева, зъ пѣднебесной высокости, оплатилось навѣтъ „веречи ся“ на землю, щобы взяти „особистый“ удѣлъ въ великѣй вѣйнѣ и кинути копiемъ на ненавистныхъ „Русичѣвъ“ *).

*) Вѣровка про готского бога вѣины знанi були такожь на Руси; они принесенi сюды першими князями зъ Скандинавiи. Символичне кидане копiя задержалось на Руси навѣтъ по принятю христiянства. Битва завсѣгды розпочинатись могла ажъ тогды, коли князь першiй кинувъ свое копiе.

Въ скандинавскихъ старыхъ пѣсняхъ (въ Еддѣ) згадуе ся, що найвысшій богъ сидитъ на свѣтовѣмъ деревѣ, або на нѣмъ завѣшуе ся, або такожь зъ него „*верже ся на землю*“. Въ пѣсни „*Hávamál*“ говоритъ богъ Воданъ — (наводжу слова въ нѣмецкомъ перекладѣ пѣсlea Едды *Wolzen-a*, ст. 181) —:

Ich weiss, wie ich hing am Baum
Neun ewige Nächte —
An jenem Baume, der Jedem verbirgt,
Wo er den Wurzeln entwachsen.
Auf klagenden Ruf wurden Runen mir kund,
Bis ich vom Baume herabfiel.

Изъ Слова легко дѣзнатись, где по вѣрованю Готѣвъ находилось „свѣтвое древо“. Оно мусѣло стояти гдесъ посередѣ синого моря (подобно якъ въ нашихъ пѣсняхъ людовыхъ стоитъ середѣ моря „явѣръ“), бо тамъ були „готскі Дѣвы“, тамъ сидѣвъ Стрибогъ, зъ ѡдтамъ гнали Половцѣ надъ Донъ, зъ ѡдтамъ навѣтъ, якъ говоритъ поетъ при описѣ сну Святославоваго, налетѣли на Русь „*босуей вороны*“ и зъ жиромъ назадъ туды ѡлетѣли. Думаю, що навѣтъ самі назвы: „Азовъ“ (мѣсто) и „азовске море“ суть пѣдъ взглядомъ митологичнымъ для насъ дуже важны. Правда, они передъ 11-ымъ вѣкомъ въ исторіи не стрѣчають ся — але чи не истновали они передъ тымъ въ народѣ въ якѡй подобной формѣ? Если такъ, то положене Вальгалѣ Готѣвъ булобы остаточнo рѣшене, бо тогды дѣйстно находилась бы она въ азовскихъ сторонахъ, где пробували „Азы“, т. е. готскі боги свѣтла, котрѣ „сотворили першихъ людей и уформовали небо и землю“.

15. Босово время.

Каже авторъ Слова, що готскі Дѣвы „поють *время Бусово*“. Дрѣ Огоновскій такъ коментуе: „*Время Бусово* е безъ сумнѣву той часъ, въ котромъ Боозъ, король Антѣвъ-Славянъ, трагичноу умеръ смертею. Проте готскі дѣвчата величали богатира народу ового, Винитара, що поборовъ племя, рѣдне оучаснымъ Русичамъ. Алежь тѣ дѣв-

чата тямиди мабуць такожь на се, що надъ ними панували Половцѣ, задля того лелѣють они месть Шароканову“.

Цѣлый *circulus vitiosus!* Готскій „дѣвчата“ и Антѣвъ памятають и якихь „сучасныхъ“ Русичѣвъ и навѣтъ Половцѣвъ, що доперва въ кѣлькасоть лѣтъ по Антахъ выступають. Тай то дивна рѣчь, що Готы уступились зъ надъ Дону вже въ 4-тѣмъ столѣтїю, а готскій дѣвчата еще въ 12-ѣмъ столѣтїю понадъ моремъ блукають ся. А требажь знати, що Готы властиво и не суть народомъ, а тѣлько военною дружиною, подобно якъ були Варяго-Руссы, що въ 9 ѣмъ столѣтїю завоювали нынѣшній области рускїи. Коли Готы по выходѣ зъ надъ Дону переселявались въ иншїй краѣ, а року 488 до Итали, ихъ вразъ зъ женами и дѣтьми начислено всего-на-всего 200.000 душъ. Кѣлькожь ихъ могло лишитись на украиньскихъ стенахъ, если головна сила вывандровала? Тай чоґожъ бы они тамъ лишались? А если лишились, то чи могли они ажъ до 12-ого столѣтїа задержати свою народнѣсть?

Дивно такожь, що готскій дѣвчата не оснѣвували свого богатира, Винитара, але спѣвали въ честь свого ворога, въ честь славянина Бооза. Ту интерпреты мысль Слова нарочно перекрутили, коментуючи поемать не пѣсля власныхъ слѣвъ поэта, пѣсля его способу бесѣдованя, але пѣсля власныхъ своихъ придумокъ. Если н. пр. Боянъ бувъ „пѣснотворцемъ времени Ярославля“, чижъ то значить, що ѣнъ спѣвавъ противъ Ярослава? Чей кождый скаже, що нѣ, — отже и готскій дѣвчата оснѣвуючи „время Боусова“, не могли выступати противъ Боуса, але противно, они его часы и его самого выхваляли, оснѣвували.

Найкрасшу розвязку до тексту поезиї подае намъ зновъ готска митологїя. Боусъ (Bous) бувъ богомъ Весны и сыномъ самого Водана. Мати Боуса, пѣсля залъ пѣвнѣчныхъ, звалась Ринда и була донькою короля, що панувавъ „im kalten Lande der Ruthenen“ (гл. Nordisch-germanische Götter und Helden von Dr. Wilhelm Wagner, Leipzig und Berlin 1882, Verlag von Otto Spamer, dritte Auflage, erster Band, стор. 261). Той Боусъ заразъ въ першѣй ночи по своѣмъ народженю vyrѣсь въ повного мужчину и кроваво мстивъ ся на Гедерѣ, слѣпѣомъ божѣ, що убивъ бувъ другого

бога, Бальдера, любимца неба и земли. Стрѣлу, котрою Боусъ умертвивъ Гедера, несли Дѣвы (Валькирин) на лебедныхъ крылахъ.

Численнй заги зовуть Боуса королемъ мудрымъ и справедливымъ, такъ, що за его панованя множились въ краю всякй богатства, а народъ любивъ его якъ рѣдного батька. Слава его ишла по всѣхъ земляхъ, а далека королѣ и народы выбирали его часто своимъ посередникомъ въ державныхъ спорахъ. Нѣкто не смѣвъ его зачѣпати, въ краю бувъ миръ и гараздъ. По его смерти вложено трупа на човнѣ на купу соломы, обвито мертве тѣло блестящими оружиями и драгоценностями, а на голову наложено вѣнецъ. Такъ онъ и дѣставъ ся далеко далеко, до божои Вальгалѣ, где душѣ покойныхъ героѣвъ ѣдночивають.

Пѣсля иншихъ заги Боусъ бувъ завзятымъ военикомъ и належавъ до невеликой громады тыхъ богѣвъ, що уратовались зъ посередъ пожару свѣта. Заги называють его избраннымъ сыномъ Водана и навѣтъ его наслѣдникомъ.

Отжежъ того то Боуса часы оспѣвували готскй красна Дѣвы. Здаець, що руска Варяги уважали Боуса на-правду своимъ колишнимъ королемъ и проте въ мыслъ тои традици писавъ о нѣмъ и авторъ Слова. (Онъ въ своимъ поематѣ выразати ся мусѣвъ зрозумѣло для людей ового часу, а передовѣмъ для болрѣ). Нынѣ нема у насъ традици про „kaltes Land der Ruthenen“, але бояре зъ 12-ого вѣка безсомнѣнно памятали мусѣли дотычней заги своего родинного краю.

16. Боянъ.

Кто бувъ Боянъ, поетъ зъ часѣвъ Ярослава Великого, рѣшити тяжко. Для мене одно тѣлько есть безсомнѣнною правдою, що якъ авторъ Слова, такъ и Боянъ бувъ чоловікомъ дуже образованимъ. Се выходитъ зъ похвалъ, якй про него находимо въ Словѣ о полку Игоревѣмъ, якъ и зъ цитованыхъ тамже уступѣвъ его поезий. А такимъ образованимъ чоловікомъ мѣгъ бути едино воевода Янъ, сынъ Ярославового воеводы Вышаты, а внукъ ученого посадника новгородского Остромира. Несторъ говорить, що ѣдъ того Яна, 90-лѣтнего старця, ботаго довѣдавъ ся про давнѣйшу историю Руси — мавъ то бути чоловікъ, обдарованный ве-

ликимъ талантомъ и практичнымъ розумомъ. Зъ его оповѣданъ и, здаець, пѣсней втягнувъ Несторъ многы даты до своей лѣтописи.

Важнымъ для мене доказомъ, що истинно сей Янъ Вышатиць бувъ поетомъ Бояномъ, есть саме „Слово о плѣку Игоревѣ“. Заразъ въ першомъ уступѣ Слова находить ся такой зворотъ до Бояна: **Пѣти было пѣсны Игоревн, того Ольга вноукоу: „Не коури соколы занесе чресъ пола широкаа: галици стады бѣжати къ Доноу великому.“**

Наведеній тутъ слова: „не ебра соколы занесе чресъ пола широкаа: галици стады бѣжати къ Донѣ великомѣ“ — уважати мусимо цитатомъ зъ поезій Бояновыхъ, а проте ясна рѣчь, що той Боянъ межъ иншими оспѣвувавъ такожь якусь борбу Русинѣвъ зъ Половцами. Авторъ Слова хотѣвъ сказати: „Слова твои, вѣщій Бояне: *„не буря соколы занесе“*... годять ся якъ найкрасше до опису вѣины Игоревои, отожь Игоревн було теперь заспѣвати“. Зъ исторіи знаемо, що Янъ Вышатиць бувъ славнымъ воѣвникомъ и ажъ до послѣднихъ дней жита боровъ ся зъ Половцами „на широкихъ поляхъ“. Тутъ легко выоновуеь догадка, що кто жите цѣле боресъ зъ тяжкимъ непріателемъ отчины, може легко одушевитись до поетичного представления тыхъ борбъ. Я проте бачу и ту лишь поетичну играшку слѣвъ: „Вышата“ = „вѣщій“, „Янъ“ (що волавивъ ся *зъ бояхъ*) = „Боянъ“; старый же Остромиръ, дѣдъ Яна, чоловѣкъ письменный и розумный, есть вѣяко самымъ Велесомъ, на рѣвни зъ богомъ поетѣвъ и вѣщунѣвъ.

Пѣсля Слова оспѣвувавъ Боянъ часы Ярославъ, Мстислава и Романа Святославича. Есть то, якъ видно зъ Несторовои лѣтописи, власне той часъ, въ котрѣмъ живъ воевода Янъ Вышатиць.

17. Ге Оуриа кричатъ подъ саблами половецкыми, а Володимиръ подъ ранами.

За приводомъ Макошимовича читають интерпреты: **Ге оу Римѣ кричатъ...** Еслибъ такъ дѣйстно було, то дивуватись приходить, для чого авторъ Слова, чи тамъ его переписувачъ, написали „Уримъ“, слово незрозумѣле, мѣсто зрозумѣлого „у Римѣ“. Пѣсля критикѣвъ якійсь дивный бувъ

той Игоревый поетъ: мѣсто „*Волосъ*“ онъ пише „*Велесъ*“, мѣсто „*одъважутъ*“ пише „*одъважте*“, мѣсто „*бъсовѣ*“ пише „*босувѣ*“, мѣсто „*у Римъ*“, пише „*Урим!*“ Отъ и пошла дуже выгѣдной методы поправляя ся и одно и друге и трете — зъ найкрасшою поезіи творитъ ся звычайна проза, щоденьщина!

Противъ формы „у Римѣ“ промавляють важнй причины. Применникъ „оу“ приходитъ въ Словѣ о полку Игоревѣмъ **завсѣгды** лишь при надежи другѣмъ: *у Дону, у Курьска, у вая, у Пльнска*; при семѣмъ падежи кладе поетъ **всюды** „въ“: *въ плъночи, въ грядницъ, въ княжихъ крамолахъ, въ пламяхъ розъ, въ градъ*. Для чогежь бы въ томъ **однѣмъ** мѣстци заходивъ выемъ ѣдъ загального правила? Ту навѣтъ звуковй причины не оправдуютъ того оу, бо форма „въ Римѣ“ есть до вымовы зовѣмъ легкою, далеко лекшою, якъ н. пр. *въ княжихъ, въ грядницъ* и т. д. Я певно радъ всякимъ властивостямъ малорусского языка, если такй подыбуютъ ся въ Словѣ, и въ протягу сеи розправы даю на то численнй доказы — однакъ властивостей сихъ шукаю тѣлько тамъ, где они истинно суть; въ мѣстцяхъ, где текотъ очевидно поповоаный, неоправданныхъ малорусизмѣвъ вынаходити не годить ся.

Пѣсля интерпретѣвъ въ томъ Римѣ „*кричали Русичи* подъ саблями половецкими“. О кѣлько менѣ знаный языкъ давной Руси, то глаголь „кричати“ не употребляе ся тамъ для означена людского стону, тай самъ авторъ Слова говоритъ на иншѣмъ мѣстци: „*кричатъ телѣгы полунощи, рици лебеди роспущени*“. Очевидно, що *крижъ* (окрипѣтъ) телѣгъ и *крижъ* (верескъ) лебедѣвъ не маютъ нѣчого особного зъ голосомъ раненого або умирающого чоловѣка. Въ томъ „*кричати*“ есть щось дикого, грѣзного, напастного, а зовѣмъ не чуютъ ся въ нѣмъ тоны передешертнй.

Въ выданію Мусинъ-Пушкина намечатано „*Оуримъ*“ черезъ велику букву початкову, а въ рукописи царци Катерины читаемо: *оури*^m. На око обѣ тѣ формы выдають ся однаковй, але такими не суть. Мусинъ-Пушкинъ додавъ до наконечного *и* букву *ъ*, котрой въ рукописи Катерины не находимо. Длѣячогежь въ той рукописи нема *ъ*, а *и* такъ поставлене неомѣло, повыше линіи? Ту очевидно заходитъ

манипуляція переписовача: ѓнъ букву **М** вырвавъ зъ середины, але яко совѣстный чоловѣкъ нотуе еѣ дрѣбнымъ письмомъ на кѣнци слова; буквы-жь **Ъ** не дописуе, бо въ текотѣ ея не було.

Я читаю такъ: **Сѣ Оу мьри***) кричать подъ саблями половецкыми, а **Болодимиръ** подъ ранами.

Ктожь були тѣ „Умри“? А вжежь нѣкто иншій, якъ Валькириі, бо они въ пѣвничѣй митологій зовуть ся доньками бога Умира або Имира. У Wolzogen-а („Die Edda, Götterlieder und Heldenlieder“) стор. 265 читаемо: „Oegir oder Humer ist also überhaupt Meergottheit, und zwar Gott des Wolkenmeeres und Gott des Wogenmeeres. Als Herr der Wellen und Wolken ist diese Gestalt mit Recht auch Vater der Schwanenmädchen und Walküren, die Wellen und Wolken repräsentiren. Dies ist die aus ältester Zeit in den Sagen überlieferte Gestalt der Meergottheit“.

Я замѣтивъ вже при пояснюваню слова „Дивъ“, що авторъ Слова постать того бога начертавъ пѣслю заъ „aus ältester Zeit“ и приписавъ ему гдѣякѣ власности, що въ пѣвничѣй митологій ѓдносятъ ся до Водана. Те саме бачимо и тутъ при Умрахъ. Справдѣ, лишъ подивляти належить велику ученѣсть поэта, котрый пишучи о готскѣй митологій, постати богѣвъ не представляе пѣслю сучасного вѣрованя Варягѣвъ, але представляе ихъ пѣслю давнѣйшой вѣры, якими они були въ первыхъ вѣкахъ по Христѣ, коли то еще Готы мешкали надъ Дономъ.

Запытае кто може: чого тѣ Умри „кричали“ (грѣзно верещали) пѣдъ саблями половецкими? Та вже не чого иншого, якъ тому, що то борба була зъ самымъ княземъ Володимиромъ. Велика „рыба“, то и треба було незвычайно „форси“. Въ лѣтописи сказано, що переяславскій князь Володимиръ „бѣ моужь бодръ и дерзокъ и крѣпокъ на рати... и моужьствомъ крѣпкымъ показанъ сѣ... о немъ же Оукраина много постона“. Супротивъ завязатого воѣвника, що въ войнахъ все „лѣдилъ на переди“, мусѣли

*) Оумьри есть форма приложникова и значитъ „Умрѣны“ (т. е. Умира доньки). Уже въ давнѣй Руси гдѣякѣ приложники уживались именниково, и пр. Болодимири (м. Володимиръ городъ), Лмьскъ (м. Львовъ городъ).

Валькирии ударити зъ всёхъ силъ на тревогу и добре заходиться около Половцѣвъ, щобы ихъ заохотити до бою. „*Tu bийте его!*“ — кричали они зъ понобдъ шабелъ подовецкихъ, ослонюючи заразомъ невидимыми щитами себе и Половцѣвъ передъ стрѣлами рускими. Мы такъ мовъ чуемо той дикій верескъ и крикъ, якій вчинити мусѣли люгѣ богинѣ на видъ грѣзного князя Руси...

Выражене „*Умри*“ (Умьри) есть походженя скандинавского, але мае, якъ то легко замѣтити, такожь звукъ славянскій, протѣ и уживъ его авторъ Слова для означеня Валькириѣ. „*Умри*“ (бдѣ глагола „умерти“) булибъ для Славянъ богинями смерти, а для Готѣвъ опѣкунъчими божеествами посередъ виру вѣины. Тутъ бачимо зновъ гениальный помысль поэта въ доборѣ слова — ужите нимъ выражене одвѣчае зъ одной стороны систематови религійному Готѣвъ, а зъ другой понятямъ Славянина.

18. *Ще и вѣща доуша въ друзѣ тѣлѣ, нѣ часто (Всеславѣ) вѣды страдаше.*

Есть пословица на Руси: „*Черезъ письменныхъ завалитъ ся свѣтъ*“ — она приходитъ менѣ заедно на умъ, коли тѣлько опогадаю на интерпретѣвъ Слова. Та интерпреты то истинно велика, психологична загадка. Найлекшѣ рѣчи представляютъ ся имъ предметами незвычайными, великими, страшными: они и на санокритъ покликують ся, и на Перзѣвъ, и на Арабѣвъ, и Богъ вѣсть на кого. А зновъ бувае, що до рѣчей важныхъ, до високихъ помыслѣвъ ихъ коментарѣ дуже низкѣй, щоденнѣй, проста азбучна *нипавка*, зъ результатами дуже комичными.

То такъ и зъ тымъ выраженемъ „*въ друзѣ тѣлѣ*“. Лѣтописъ дуже докладно и просторонно поясняе, що тое „*въ друзѣ тѣлѣ*“ значить; интерпреты цитують слова лѣтописов, а въ концѣ зъ ихъ работы выходитъ коментаръ — крайне недорѣчный! Однѣ выводять „*въ друзѣ*“ бдѣ „*другъ*“; другѣ толкують „*въ дружнѣмъ тѣлѣ*“, Поляки пашуть „*w oiele - bracie*“ и т. д.

О Полоцкѣмъ князю Всеославѣ такъ говорить ся въ лѣтописи: *Матери родивши юго, бысть юмоу и з вѣно на главѣ; рикоша волски матери: „се и з вѣно на видѣ*

жи нань, да носить ю до живота своего“, еже носить Всеславъ и до сегодне на себѣ.

Посля Миклоояча *изъино* (такоежъ *изъино*) означаетъ вернее тѣло, кожу, шкуру. Съ того видно, что послѣ загалнаго вѣрованя давной Руси, Всеславъ родивъ ся зъ двома тѣлами (кожами): однимъ *людскимъ* а другимъ *волшебнымъ*, въ одномъ тѣлѣ была душа *людска* а въ другомъ *вѣща*.

Отъ и готова цѣла интерпретація! *Къ друузѣ тѣлѣ* = *въ другѣмъ тѣлѣ*. (*Къ друузѣ* есть цѣлкомъ правильный 7 падежъ одъ приложника въ убоженомъ видѣ *друузѣ*).

Съ наведеного уступу Слова легко дорозумѣтись, что послѣ давныхъ повѣрокъ „*изъино*“ уважалось якимось тализманомъ, что приноситъ човѣкови щасте. Тая повѣрка доховалась до нынѣ на Руси; о човѣцѣ, котрому у всѣмъ веде ся, говорятъ, что онъ народивъ ся въ чепци. „*Изъино на глакѣ*“ есть власне рѣчь чепця (поволока, въ котрую истинно гдѣякъ дѣти родятъ ся).

Толковане, яке даю словамъ „*въ друузѣ тѣлѣ*“, есть по мой гадцѣ дуже важне; оно подноситъ поетичну вартѣсть Слова, кидаетъ янѣйше свѣтло на давнѣйшій повѣрки „*о людяхъ, що народились въ чепци*“, а що найважнѣйше, оно поясняетъ намъ прехорошо три инші темні мѣстца Слова, котри пониже наводжу.

19. Всеславъ клюками подпръ ся о кони и скочи къ градуу Києвоу.

Дрѣ Огоновскій толкуе такъ: „Всеславъ вперъ ся клюками о коня, и скочивъ къ городу Киеву и доторкнувъ ся ратищемъ до золотого престола кievского“.

Въ текотѣ есть „*подпръ ся*“, а въ толкованю „*вперъ ся*“; въ текотѣ „*о кони*“, а въ толкованю „*о коня*“. Ту и рѣчево и граматично пороблено великй змѣны, а въ нѣякѣ примѣтцѣ не находжу оправдана такъ важныхъ поправокъ. Зновъ одно зъ найкрасиныхъ мѣстцъ Слова поцсоване до непѣзнаня!

Для лучшого перегляду наводжу цѣлый дотычный текотъ Слова: Всеславъ клюками подпръ ся о кони и скочи къ градуу Києвоу, и дотче ся строужниемъ злата стола Києвскаго. Скочи отъ нихъ лютыма зѣкремь въ пачночи изъ Бѣлаграда, обѣси ся синѣмъ амаглѣ,

оутрѣже воззни стрикоусы, отвори врата Новоуградоу, разшири славоу Шрославоу, скочи влѣкомъ до Немигы съ Доудоутокъ.

Въ введенѣмъ уступѣ приходитъ три разы выражене „скочи“. При другѣмъ и третѣмъ „скочи“ стоитъ порѣвнательный 6 падежъ: скочи лютымъ зѣрѣма, скочи влѣкомъ — очевидно, що и при першѣмъ „скочи“ повиненъ находить оя такій шестый падежъ порѣвнаня. Сего wymagaе краса поези и подѣбну стилизацію находимо въ иншихъ мѣстцахъ Слова (и. пр. заразъ на вступѣ поемату: **Бѣснѣ растѣкашеть си мыслию по древоу, съ рымъ влѣкомъ по земли, шизымъ орломъ подѣ облакы**). Выходилобъ зъ того, що въ реченю „*подпръ ся о кони и скочи къ граду Києву*“ неясне выражене о + кони + и заступае мѣстце порѣвнательного шестого падежа, проте до глагола „*подпръ ся*“ не належить.

Я читаю такъ: **Бѣсславъ** кляками подпръ си око-
нию скочи къ граду Києвоу и дотче си строужинемъ
злата стола кыевского — значить: „**Воеславъ** кляками
пѣдпершавъ, конемъ-марою скочивъ идъ Киеву и доторкнувъ
оя стружѣмъ золотого престола“.

Выражене „*окою*“ есть шестымъ падежемъ ѡдъ имен-
ника женского рода: тая „*окомъ*“. Въ словарѣ Миклосича
находимо до сего старинного выраженя такій цитатъ: „*конь*
бѣсовскыи въ образи чловѣчи“. Тая „*конь бѣсовскыи*“ стя-
гавсь на „*друге тѣло*“, т. е. „*язвено*“, яке на собѣ носивъ
князь Всеславъ. Корень слова „*окомъ*“ есть той самъ, що и
въ словѣ „*икона*“

Въ людѣ рускѣмъ доховались еще до нынѣ повѣрки
про „*конь бѣсовскую*“, тѣлькожь черезъ помѣшане понятій зъ
„*ТОИ*“ кони повставъ „*ТОЙ*“ кѣнь. Такъ и, пр. повѣдають,
що чорты проѣздають оя на коняхъ, що ночами якѣсь конѣ
часто стають передъ воротами, або заѣздають на подворе
и т. д. При видѣ такого коня треба сказати: „**Бѣсикою** ды-
ханѣе да хвалитъ Господа“, а постать нечиста заразъ
щезне.

О вѣдмахъ знаемо, що они хотачи набрати силы бѣ-
совской, вылѣтають черезъ „*НОМИНЪ*“. Чи не заходить и ту
подѣбно помѣшане понятій? Въ людовыхъ повѣркахъ про

чаровницѣ - вѣдьмы я добавчаю спору дозу давныхъ вѣрованъ о волхвахъ. Женьщина, що хоче вѣдьмувати, мусить предсѣ на себе надыгати якусь друге, *волшебне тѣло*, якусь „*комъ бьсовску*“, бо доперва тогды зможе понестись воздухами. Думаю, що зъ той „*кони*“ утворивъ ся зъ часомъ „*коминъ*“ и повстала тымъ способомъ нынѣшня повѣрка людова о вылѣтающихъ черезъ коминъ вѣдьмахъ.

Великорускїи интерпреты, котрї хотѣли конечно Всеслава посадити на коня, „*щобы сидѣвъ твердо и бодро въ сѣдлѣ*“, толкують „*клюка*“ черезъ „*коленно*“, а Дръ Огоновскїи выводитъ „*клюка*“ зъ великоруского „*ключить*“ = *хромати*“ и думаетъ, що *клюками* звали ся „*ноги зогнутїя*“.

Признаюсь, що при пояснюваню „*Слова о плѣку Игоревѣ*“ менѣ трохи чудными представляють ся выводы на подставѣ великоруского языка, котрый прецѣнь въ 12-омъ столѣтїю находивъ ся еще въ станѣ дуже безладной массы и доперва формовавъ ся за впливомъ Малой Руси. Я зъ тыхъ причинъ въ теперѣшнїи своѣй розправѣ майже нѣколи не згадую про великорускихъ интерпретовъ, — въ ихъ комментаряхъ до Слова добавчаю повсюды лишъ языкову замотанину або якїсь далеки фантастични комбинаци. Великорускїи интерпреты не знаютъ Малой Руси, еи языка и духа, такъ и работа ихъ не могла довести до позитивныхъ результатовъ.

Выражене „*клюка, кѣлька, ключка, клюиъ, клюна, клѣбъ, клюкѣ (дзюбѣ)*“ повстали зъ одного кореня для означеня якогось загнутого або закривленого предмету.

Клюкою може бути гакъ, гачокъ (одъ огню); на ключку насаджують коновку, коли хотять зъ керницѣ добути воды; клюкою може бути мотыка, коцюба, ступоръ (одъ ступы), и въ загалѣ кождый загнанный предметъ, кожда кривулька. А въ свѣтѣ чародѣйскѣмъ все тї *клюки* и *кривульки* одгрывають дуже важну ролю. Нашї вѣдьмы — одни вѣдять на гачкахъ, други на лопатахъ, инши на коцюбахъ; одни подпирають ся мотыками, други ступорами и т. д. Особливожь *клюки*, уживанї до огню въ печахъ, т. е. гачки и коцюбы, мають незвычайну якусь силу; думаю, що таке понятие зовсѣмъ логично выплыло зъ основы давной, свѣтлопоклонской религиї.

Якими *клюками* подпиралъ ся князь Вселавъ, сего

очевидно ніколи не довідаємось, сего мабуть и самъ авторъ Слова не знавъ, тай въ юнци не дуже то такъ важна рѣчь. Тількижъ думаю, що клюками князя не могли бути предмети въ жіночого окруженя, а скорше якеоь закривлене оружїе. Въ Словѣ сказано, що Всеславъ „окочивши къ Кіеву“, стружіемъ доторкнувъ ся золотого престола; здає ся, що якеоь стружіє служило князеви дѣйстно за підпору. Укрѣпляє мене въ тій догадцѣ еще и та обстановка, що въ хорватско-сербскѣмъ языцѣ выражене „кљона“ означає не лишъ рѣжного рода кљоки, але такожъ и ратище, пѣку. Въ словари Филиповича стор. 450 читаемо: „Kljuna = Radehaake (мотыка), Feuerhaken (гачокъ до огню, коцюба), Piske“.

Интерпретеры кажуть, що словами „*Всеславъ дотче са стола Кыевскаго*“ хотѣвъ авторъ Слова выразити мысль: „*Всеславъ здодувъ Кіевъ*“. Отъ и розводять ся заразъ надъ тымъ, що поетъ не знає добре исторію, бо по свѣдоцтву лѣтописи Всеславъ напередъ здобувъ Новгородъ, а доперва пѣзнійше занявъ Кіевъ. Зновъ непорядність интерпретѣвъ: самі но дивачному коментують а складають вину на автора Слова! Хибажъ „дотче ся“ значить вже *заняти*? Пѣсля автора Слова Всеславъ нѣ Бѣлогорода не занимавъ, нѣ Кіева.

Остаєсь еще пояснити слово „*скочити*“. Пѣсля интерпретѣвъ Всеславъ „сидѣвъ твердо и бѣдро въ сѣдлѣ“ и скакавъ разомъ зъ конемъ. Тыжчасомъ „*скочити*“ ужите въ Словѣ независимо ѡдъ коня, для означеня „*волшебныхъ*“ або бѣсовскихъ скокѣвъ. Въ артикулѣ про Велеса подаю звѣстку про Волха Всеславевича и тамъ подробно описані скоки волхѣвъ: — „*одинъ скокъ на цѣлу версту, а другого скоку вже не могли люде ѡдшукати*“. Очевидно такими скоками нѣсь ся и князь Всеславъ; конемъ, хочъ и якъ быстрымъ, ѡнъ въ протягу ночи не далеко бы зайхавъ.

Выражене „*скочи лютымъ звѣрѣмъ*“ тожкую: „*скочигъ лютымъ туро мъ*“. Таке значене выплыває зъ порѣвнаня зъ народною пѣснею про Волха Всеславевича.

20. Всеславъ оуѣси си синѣ мьглѣ и оутрѣже воззни стрикоусы.

Значить: Всеславъ повисъ въ синѣи мрацѣ и....

Отъ и власне клопѣтъ зъ тымъ, що мае наступити по „и“. Дрѣ Огоновскій зложивъ дуже цѣкавый але надто довольный коментаръ до слѣвъ „оутрѣже воззни стрикоусы“ въ той способъ, що оутрѣже замѣняе на оутрѣ же, воззни на позвони, а стрикоусы выводитъ ѡдъ кореня стрѣкъ (малор. *стрикати*, великор. *стрекать*, серб. *стрицати*, староруск. *стрекало*, поль. *strzykawka*). Пѣсля сего выводу цитованный уступъ Слова мавбы значене: „Всеславъ... въ ранцѣ ударивъ таранами“.

Толковане Дра Огоновского и що до часу („въ ранцѣ“) и що до самой чинности („ударивъ таранами“) стоять въ доброй гармоніи зъ цѣлымъ текстомъ Слова, та мимо того зъ дуже важныхъ причинъ не могу згодити оя на той коментаръ.

Оутрѣже уважаю цѣлкомъ правильнымъ авристомъ ѡдъ давного глагола „оутрѣгнути“. Пѣсля Миклосича оутрѣгнути значить: насильно зѣрвати, сшибнути, ѡдгяти, урѣзати, оканути, здрулити.

Маючи глаголь оутрѣже, мы вже неясне выражене „воззни“ на глаголь „позвони“ перемѣняти не можемо. Я въ томъ воззни, якъ то иначе бути не може, вижу *извѣно*, т. е. чепецъ, въ котрѣмъ родивъ оя Всеславъ, и котре ѡнъ за порадою волхвѣвъ носивъ цѣле житє на собѣ (здае оя на грудахъ). Тое *извѣно* то такийже бувъ тализманъ Всеслава, якъ тѣ знаніи намъ вже „папорзи“ князѣвъ Романа и Мѣтислава. При помочи „*извѣна*“ Всеславъ скакавъ *оконню*, повисъ въ синихъ облакахъ и зъ ѡдтамъ, зъ тыхъ онихъ облакѣвъ, здруливъ стрикоусы.

Выражене „стрикоусы“ годѣ выводити ѡдъ кореня стрѣкъ, бо властиве значене глагола стрѣкнути не есть добре знане; Миклосичъ до стрѣкнути дае толковане: „*ripere, uti videtur*“. Руске „стрикати“ есть за далеке до понятя „таранъ“, а еще дальше ѡдстоятъ ѡдъ него польске „*strzykawka*“ и сербске „стрицати.“ Оба послѣдніи слова уважаю скорше попованными выразами, повсталыми зъ нѣ-

мецкого „spritzen“, або вразъ зъ рускимъ „стрикати“ вы-
разами ономато-поетичными.

Про неславянське походжене выразу „стрикусы“ най-
больше и рѣшущо промовляе дивачный наростокъ „ус“. Ци-
тованій Дромъ Огоновскимъ слова: *пардусъ* и *парусъ*, пере-
нятїя давними Русинами зъ языка греческого и протѣ не
могли вплынути на утворене аналогичныхъ выраженїй сла-
вянскихъ. Я въ тыхъ *стрикусахъ* бачу слово чисто скан-
динавске, котре сялюю доволѣтного звичаю (за вильвомъ
Варягѣвъ) утвердилось на Руси. „*Стрикусы*“ або „*стрико-
сы*“ означають по-просту „боевъ жребїя“; тое слово
походить одъ скандинавского *strid* = *вѣйна* и *kosti* = *жре-
бїя*. (Гл. *Skandinavische Poesie und Prosa* von Fr. Ed. Chr.
Dietrich, стр. 492 и 553.)

Я читаю такъ: **Всеславъ обѣси ся синѣ мъгль и**
оутрѣже въ извєно стрикосы — значить: „Всеславъ по-
висъ въ синыхъ облакахъ и здруливъ въ свѣй чепецъ бо-
жескї боевъ жребїя“.

Для докладного зрозумѣня тексту богато причинае ся
речене: *Всеславъ обѣси ся синѣ мъгль*. Тое „синїй“ знане
намъ вже зъ численныхъ уступѣвъ Слова, а всюды поды-
бували мы его при згадуваню готскихъ богѣвъ и богинь.
Такимъ чиномъ „стрикосы“ не суть якимись звичайными,
але божескими жребїями, котрыми пѣсля готской мито-
логїи управляютъ самї богинѣ, Норны. Чародѣй Всеславъ
доконавъ ту великой штуки — бнѣ при помочи своего чепця
вознѣсь ся въ синї облаки и тамъ, очевидно за порозумѣ-
немъ зъ богинями (або зъ якоюсь богинею), здруливъ тї
стрикосы, що навѣшенї були на золотыхъ виткахъ або на-
ходились на галузяхъ свѣтового „древа“. Теперь вже успѣхъ
вѣины бувъ для Всеслава обезпеченый: ему легко прїйшло
здобути Новгородъ и навѣтъ „*разшибсти*“ олаву Ярослава
Великого.

21. Всеславъ врѣже жрекии о дѣвцию сєгѣ любоу.

Разъ говоритъ авторъ Слова, що Всеславъ „врѣже
жрекии“, а другїй разъ, и то въ томъ самѣмъ уступѣ, що
бнѣ оутрѣже стрикосы. Если зважимо, що въ Словѣ нема
беѣды о двохъ вѣйнахъ, а лишъ о однѣй, то истинно

здивовати мусить кожного згадка про ті два жребія. Тимчасомъ такъ зле не есть. Выражене жребиий о дѣвицю сѣгѣ люкою значить то само, що выражене стрикосы, тільки перепишувачъ (а може самъ Мусинъ-Пушкинъ) не понимаючи добре текоту, зробивъ въ нѣмъ маленьку, але разомъ дуже нещасливу поправку, бо тамъ очевидно повинно стояти: жребиий Ѡ (отъ) Дѣвицѣ сѣгѣ любы.

Въ попереднѣмъ артикулѣ згадую обширнѣйше о стрикосахъ и о томъ, що Всеславъ лишъ за порозумѣнемъ зъ якоюсь богинею мѣгъ бувъ прийти въ посѣдана божескихъ жребіівъ. Теперъ вже не тяжко прійде рѣшити, котра то Дѣвица ему той жребій подала. Була то наймолодша Норна, хорошенька богиня С к у л ь д ь, котра зъ помѣжъ Норнъ (богинь судьбы) сама одна занималась военными справами и вразъ зъ Валькиріями являлась на побоевищахъ.

Цѣлий уступъ о Всеславѣ, поянений мною въ чотырехъ артикулахъ, такъ звучати буде въ дословнѣмъ перекладѣ: „Всеславъ кинувъ жребій одъ Дѣвицѣ собѣ любови. Онъ кляками підпершися конемъ-марою (оконію) скочивъ къ городу Києву и доторкнувъ ся золотого престола кievского. Зъ ѳдтамъ окочивъ лютымъ звѣремъ (туромъ) въ опѣночи изъ Бѣлгорода, повисъ въ синихъ мракахъ, ошибъ (здруливъ) въ своій чепецъ божескій жребія, ѳдчинивъ ворота Новгородa, розшибъ славу Ярославову, окочивъ вовкомъ до Нениги зъ Дудутокъ.... Хотяй вѣща душа въ другѣмъ тѣлѣ, но часто ѳнъ бѣды терпѣвъ“.

22. Бѣщій Бояне, Велесомъ вноуче!

Вже въ розправѣ про Бояна замѣтивъ я, що ѳнъ бувъ внукомъ ученого посадника новгородского Остромира, протѣ Остромиръ „нѣяко на рѣвни поставлений зъ Велесомъ, богомъ поетѣвъ и вѣщунѣвъ“.

Зъ ѳдкижъ взялось выражене Велесъ?

Интерпреты порадили собѣ дуже легко: они безцеремонно замѣняють Велеса на В о л о с а, про котрого згадуе ся въ третѣмъ договорѣ Руси зъ Греками пѣдъ рокомъ 971. Той Волосъ бувъ богомъ скота, отже пѣсля дивачной логики бувъ и Велесъ такимже богомъ. Я бы не дивувавъ ся, якбы кто выражене Велесъ черекрутивъ на Волосъ — се

булобы простымъ умышленемъ незрозумѣлого выразу, булобъ те, що Нѣмцѣ называютъ „*Volksetymologie*“. Особливожь нашъ народъ любить слова незрозумѣлї перетворювати на свѣй ладь, чужї слова любить рущити: зъ конопель н. пр. повстають „*колотиль*“, зъ екекуцій „*сѣкуци*“, зъ економѣвъ „*окоманы*“ и т. д. Щобы однако рускїй, добре зрозумѣлый выразъ (Волось, вѣль) перемѣняти на незрозумѣлый (Велесь, велъ), сего нѣякъ припустити не могу. А найгѣрше лихо, що на пѣдставѣ неясного догаду буйна фантазія вже утворила нову теорїю, новїй догматъ науковїй. Якъ въ Греціи, кажутъ, Аполлонъ бувъ богомъ товару и родителемъ свѣвакѣвъ, такъ и славянскїй Велесь мусѣвъ бути однимъ и другимъ.

Поминаю тую для Славянъ не дуже лестну теорїю о „*бозѣ волдѣз и поетѣз*“, але еще разъ поспытаю коментарѣвъ: на якѣй то пѣдставѣ изъ зрозумѣлого выразу „Волось“ утворивъ ся незрозумѣлый выразъ „Вел е с ѣ“? Думка деякихъ интерпретѣвъ, що Велесь походить ѣдъ велїи и значить „*велїи Богъ*“, и що доперва пѣзнѣйше зъ того Велеса утворивъ ся „Волось“, есть може и дотепна, але нѣ давными памятниками нѣ традиціями неоправдана, проте фантазіиною комбинаціею, котра въ кѣнци не доказуе нѣчого.

Я лишаю Волоса Славянамъ, а Велеса выясняю за помочю готскѣи митологїи. Кто ознакомлений зъ поганьскою вѣрою пѣвнѣчною, знае про тѣ невѣсты-вѣщунки, святѣ женщины, що боролись въ рядахъ войска и зъ одушевленемъ кидались въ самъ виръ боевїй. Уже Тацитъ згадуе про германьску божеску Веледу, що була поеткою, вѣщункою и великою войницею — а въ готскѣй (и въ загалѣ въ пѣвнѣчнѣй) митологїи згадуютъ ся часто рѣжнѣ вѣщунки (*Seherinnen*) якъ *Veleda*, *Vilitha* (*Vilissa*), *Wöluspa*, *Wöla*, *Wala*.

Зъ рускихъ слѣвъ до выразу Велесъ наибѣльше еще зближене слово *волдѣз* (plur. *волдѣси*). Отъ и важнѣ теперь два пытаня:

1) Чи понятїемъ своимъ Велесъ ближшїй до *Велдѣз* (*Vilicis*), чи до „*волхвѣвъ*“?

2) Чи языково походить слово Велесъ зъ славянскѣого пня, чи зъ готскѣого?

На перше пытане ѣдповѣдь легка. Волхвы, що высту:

пали на Русі, були простими чародѣями-магіками; имъ зовѣмъ недоотавало того вышого, божеского намащеня, того одушевленя поетичного и того патріотизму-посвященя, що замѣчаемо у стародавнихъ Веледѣ. Тѣ послѣднѣ були и патріотками-спѣвачками и великими войницями, а такимъ же патріотоку-поетомъ и завзятымъ воевникомъ бувъ и „внукъ Велеса“, Боянъ (Янъ Вышатичь).

Языковий вивѣдъ такожь не трудный. Авторъ Слова готскимъ божествамъ або надае рускїи назвы зближенїи до языка готского: Дивъ = Тіу, Умри = доньки Импра; або назвы готскїи лишае, если про нихъ була традиція на Русі: Бусъ*); або ихъ перетолковуе на руске: Готскїи краснїи Дѣвы = Валькиріи, Дѣвица люба = Норна, Древо = свѣтовий ясень. Маючи до выбору межї готскими Веледами (Вілісами) а рускими „волси“, поетъ легко мѣгъ вышукати посереднїу дорогу и найти истинно поетичну назву Велесъ.

Можна бы еще спытати, для чого авторъ Слова, если мавъ на гадцѣ готскїи Веледы, не написавъ о Боянѣ: **Велесинъ внукъ**? Онъ може и дѣйстно такъ написавъ, але я все думаю, що понятїю Русинѣвъ лучше одповѣдае теорїа о походженю поетѣвъ одъ бога, нѣжь одъ богинѣ. Поетокъ-вѣщунѣвъ въ давнѣйшїи Русіи и такъ не находимо, тожь годѣ було вытворювати якїисъ женскїи идеалъ для поетѣвъ.

Мѣй остаточный вивѣдъ такїи :

1) Велесъ мае такожь значене въ Словѣ о полку Игоревѣмъ, яке въ готскѣй митологїи мала стародавна божеска Веледа або Вілісса.

2) Назва „вѣщунки“ прислугувала Веледамъ яко патріоткамъ-спѣвачкамъ и войницямъ; назва „вѣщїи“ прислугувала на Русі такожь тѣлько патріотичнымъ спѣвачкамъ и смѣлымъ воєвникамъ. Князь Всеславъ, про котрого чародѣйства згадуе Слово, „вѣщїи“ властиво не бувъ — у него, яке въ загалѣ у волхвѣвъ, була тѣлько „вѣща душа въ другѣмъ тѣлѣ“ (Веледы и Боянъ „другого тѣла“ не мали).

*) Подъ Кіевома надъ Либедею находить ся „Бусовица“ або „Бусова гора“, а въ Галичинѣ, коло Старого мѣста, есть село „Бусовица“. Здаєсь, що обѣ тѣ стариннїи назвы везають на колишнїи культь Буса въ нашѣй землї.

Наводжу, після Шевырева, деякі подробности о волхвахъ въ давній Руси.

Головнымъ волхвомъ, якъ говорить ся въ одній пѣсни, бувъ Волхъ Всеславевичъ. Онъ родивъ ся въ Києвъ, и тогда

Задрожала сыра земля,
Стрясло ся славне царство индійское,
А и синее море сколебало ся
Для ради рождена богатырского...

Новонародженого Волха наляклась вся природа: рыба пірнула въ морську глубину, птиця полетѣла далеко въ небеса, туры и олені пошли кудысь поза горы, а медведі, вовки, соболі, куниці, зайці, лисиці — все утѣкало далеко-далеко, або крылось до своихъ норъ.

Въ півтора години по народженю Волхъ вже говоривъ „нібы грѣмъ грѣмѣвъ“, а въ десятѣмъ роцѣ научивъ ся ажъ трехъ премудростей: одна премудрѣсть — замѣняти ся въ ясного сокола, друга — замѣняти ся въ сѣрого вовка, третя — перекидати ся „въ гнѣдого тура золотіи роги“. Разъ той Волхъ выбравъ ся въ похѣдъ на царя индійского, бо сей хотѣвъ бувъ заняти Києвъ. Въ похѣдѣ Волхъ перекидавъ ся то соколомъ, то вовкомъ, то „гнѣдымъ туромъ золотіи роги“. Тай страшно було дивитись на того Волха-тура: першій его скокъ на цѣлу версту, а другого скоку навѣтъ не могли ѣднати...

Року 1024 волхвы въ Суздали въ часѣ голоду убивали старыхъ бабъ, якъ казали: „виновникѣвъ нещастя“. Самъ князь приѣхавъ бувъ въ Суздаль и велѣвъ убійцѣвъ карати, а ихъ дома розграбити. Наглый судъ князя ѣдбувъ ся точно після установъ „Руской Правды“ и охоронивъ старыхъ бабъ ѣдъ дальшого прослѣдованя.

Року 1071 пришовъ якийсь волхъ до Києва и пророчивъ народови, що за пять лѣтъ Днѣпръ потече назадъ, що греческа земля стане на мѣстци руской, а руска на мѣстци греческой. Але въ саму еще пору волхъ утѣкъ зъ Києва и вже ѣдтакъ не навѣдувавъ ся бѣльше до него.

Пѣдъ той часъ бувъ голодъ въ Ростовской земли — два волхвы зайшли тамъ и убивали женщинъ, що по ихъ думцѣ „въ собѣ сховали все збѣже и мѣдъ и рыбу.“ Тоті

волхвы учили, що тѣло чоловіка сотворене діявелома, лиш душа иде одъ Бога; самѣж вѣрували въ „Бога-антихриста“. Ширителѣвъ небезпечнои вѣры зловлено и передано въ руки родинамъ, що ихъ матерей и женъ волхвы поубивали.

Въ Новгородѣ явивъ ся бувъ волхвъ и хваливъ оя передъ народомъ, що онъ по-суху перейде рѣку Волхву. Епискошъ Теодоръ вышовъ зъ крестомъ до рѣки и воззавъ народъ, щобы вѣрующі въ волхва ишли до волхва, а вѣрующі въ крестъ, лишились при крестѣ. Та здаєсь, що волхвъ якою то штукаю доконавъ ового дѣла, бо весь народъ перейшовъ на его сторону. Соблазнъ була такъ велика, що самъ князь кинувъ оя на волхва и убивъ его въ очахъ народу.

Инійшій еще волхвъ выступивъ въ Чуди и учивъ тамъ, що християньска вѣра ложна, бо правдиві боги жиють въ безднѣ, суть чорні, мають крыла и хвосты.

Такого то рода волхвы появлялись на Руси. Зъ поезією оны не мали нѣякого дѣла, проте понятіє бога Велеса до нихъ не може односити ся.

23. Бсю ноць съ вечера бо соуви врани възграхоу оу Плъксньска на болони, бѣша дѣбрь Кисаню и не сошлаю къ синемоу морю.

Закимъ перейду до розбору оу князя Святослава, хочу напередъ пояснити гдеякѣ темнѣ мѣотця въ томъже оу. Суть ихъ въ горѣшнѣмъ уступѣ чотыри:

Б) Бѣша дѣбрь Кисаню.

Дрѣ Огоновскій поправляє бѣша на идѣжи, а дѣбрь на дѣбри, и уважає дѣбри падежемъ першимъ plur., а Кисаню падежемъ третимъ. На подставѣ тыхъ поправокъ и скомпликованыхъ конструкцій граматичныхъ выходилабы мысль така: „Вороны кракали на болони, де були дѣбри Кисаневѣ“. (Дѣбри на болони?)

Россійскі интерпреты такожъ не знають, що зъ тою дѣбрею „Кисаневою“ зробити. Однѣ найшли єѣ гдєсь ажъ въ Чехахъ, а другі, що въ двацтвахъ языковыхъ любуютъ ся, выводятъ бѣша одъ бѣсити, а Кисаню одъ сербского кисати, — и отъ вышло правдиве чудо: „Вороны пбодѣмали долину слезъ“.

Непорядность російскихъ интерпретовъ иде́ отъ того, що они языкъ Слова не берутъ въ цѣлости, але кожде речене само для себе, не зважаючи на властивости языковъ поэта. Очевидно, що при такой механичній процедурѣ сугнѣ интерпретацій булиць можливі, а всѣ они, яко самовольный продуктъ фантазіи, въ концѣ нѣкого не задовольять.

Запытаюсь интерпретовъ, для чога они сонъ князя не поробнюють зъ паралельными мѣстцами боярской ѳгадки, где предѣжь едине, а вѣнтичне пояснене княжого ону находить ся? Чейже не для забавки якоисъ помѣстивъ поеть тую ѳгадку въ овоимъ творѣ, але на те, щобы еѣ поробнати зъ текстомъ ону и дѣйти въ той способъ правилъ языковыхъ, якими онъ руководивъ ся.

Наведене мѣстце я читаю такъ : *кѣша дѣбрь Исканю* — значитъ : *були въ дебри Исканьскѣй*.

Дѣбрь стоить мѣсто *дѣбри*. Тое *дѣбри* кончить ся на *и*, а *Исканю* починаеь на *и*, отже для евфоніи поеть перше и переимѣнивъ на покревну пѳвгласну *ь*. Подѣбного способу уживъ авторъ и въ иншѣмъ мѣстци поемату — онъ пише о „*Ольговѣмъ гнѣздѣ*“ : не было нѣ обидѣ порождено. Ту нѣ стоить мѣсто оно ; поеть оба *о* выпустивъ, бо до выразу оно еще два инші *о* припирали. Впрочемъ побачимо при розборѣ ону, що форма *дѣбрь* була поетови такъ само потрібна, якъ *и*. пр. *одѣквхутьѣ* зам. *одѣквхочутьѣ* ; онъ нарочно уживае незначныхъ оводѣ граматичныхъ, щобы улекшити ѳгадку боярамъ.

Исканю ставлю мѣсто *Кисаню* разъ для того, що лишъ початкове и могло вплинути на ѳпадене попередного *и* (въ словѣ *дѣбри*), а ѳтакъ тому, що едино форма *Исканю* наеьсь добре до играшки словъ, божь дѣйстно лишъ на ѳдставѣ такой играшки могли бояре одну, дуже важну ѳгадку своєю оперти.

Замѣчаю такожъ, що назвы *Кисань* нѣгде на цѣлой Руси нема, а *Искань* вразъ зъ *Плѣснескомъ* въ Галичинѣ нашѣй находить ся. Я звѣдувавъ ся у мѣстцевого священника въ *Искани* (въ окрузѣ *Сяноцкѣмъ*), чи суть тамъ якѣ дебри, и одержавъ такой одвѣтъ : „Увѣдомляю, що *Искань* мае кѣлька *деберъ* : двѣ званѣ *Валомъ*, а одна *Потокомъ*, бо тамъ зъ жерела поточокъ вытрыскае. Сусѣднѣ села : *Пят-*

кова, Бахѳвъ, Березки, мають такожъ дебри, и въ загалѣ у насъ, въ Сяноцкѳмъ окрузѣ, много деберъ находить ся. Исканъ дня 18 жовтня 1883. Іос. Созанскій“.

б) *Босуви врани.*

Дрѣ Огоновскій поправляє на „бѳоови врани“, и оно въ кѳнци таке значене має; тѳлькожь памятати треба, що въ ѳдгадцѣ боярѣ приходить „*Босуво время*“ — отже есть ту играшка слѳвъ, нѣбы якась помылка въ бесѣдѣ князя, котра уможливити мала ѳдгадку про Буса. Власне надѣ выраженемъ *босувыи* мусѣли бояре застановитись, въ нѣмъ того Буса дослухатись. Слово *кѳсовый* яко надто часто уживане могло незамѣтно уйти увазѣ боярѣ, а зновъ *босувыи* не надавалось добре до сну, бо до такъ ясного понятія не треба навѣть нѣякои ѳдгадки.

в) *Всю ночь съ вечера.*

На самѳмъ початку сну говорятъ князь: *синочь съ вечера*, а при кѳнци сну приходить: *всю ночь съ вечера*. Интерпреты зновъ нѣ на текстъ сну не зважають, нѣ на паралельне мѣстце зъ ѳдгадки боярѣ — зъ ихъ коментарѣвъ выходитъ, що вороны були у Плѣснеска „*всю нѳчь зъ вечера*.“

Я читаю въ обохъ мѣстцяхъ *синочь съ вечера*, бо вороны тоижъ ноци, коли князь снивъ, були и у Плѣснеска и въ дебри Исканьскѳй, и неслись въ сторону синѣго моря, отже не могли въ однѳмъ мѣстци в сѳю нѳчь перебути. Задивляе такожъ дивный способъ говореня: разъ каже князь *ночь*, а разъ *нощи*, и до выразу *всю ночь* додае еще безъ потреби *съ вечера*. Зъ розбору княжого сну побачимо, що въ обохъ мѣстцяхъ стояти мусить *синочь*, бо оба стягають ся до тогожь самого предмету и гармонійно себе доповнюють.

г) *Не сошла къ синему морю.*

Дрѣ Огоновскій поправляє не сошла, инші читають не сошлаю, тѳлько интерпретъ Вельманъ подае поправку: *несошлась*.

Розправы Вельмана не маю нѳдъ рукою, проте не

знаю, чи то случайна якась комбинація, чи оперта на паралельно́мъ мѣстци зъ ѡдгадки бояръ. Если оперта на то́й ѡдгадцѣ, то зновъ не розумѣю, по що нынѣшній интерпретеры снують дальше свои фантазіійнй догады — поетъ есть предѣль найдостовѣрнѣйшимъ судією въ ово́й власно́й справѣ.

Пѡсля Слова рѣчь зово́ймъ яона. Князеви снитъ ся, що босувй вороны були въ Плѣснеску, въ дебри Исканьско́й, а ѡдтакъ понеслись (зъ жиромъ) до синѣго моря. На те ѡдповѣдають бояре, що то Половцѣ розпростерлись по Руси, що они въ морѣ погроузиста (т. е. жиръ, добычь, руске золото), и що въ наслѣдокъ того „погруженя“ готокй Дѣвы звонять роускимъ златомъ.

Ту вороны = Половцѣ, жиръ воронъ = добычь Половцѣвъ. Вороны мусѣли отже понестись до моря, если руске золото нашлось въ рукахъ готскихъ Дѣвъ.

Пѡсля сихъ выводѡвъ наведенный текстъ княжого ону такъ треба поправити: синочь съ вечера босоуви врани възграхоу оу Плѣсньска на болони, вѣша дѣбрь Исканю и несошась къ синемоу морю.

24. Моутинь сонъ Святослава.

Святъславъ „моутинь сонъ“ видѣ: въ Кыевѣ на горахъ синочь съ вечера одѣвахъте ми, рече, чръною паполомою на кровати тисовѣ; чръпахоуть ми синие вино съ троудомъ съмѣшено; сыпахоуть ми тѣцими тоулы поганыхъ тѣквинъ великый женчюгъ на лоно, и нѣгоують ми. Оуже дьскы безъ кнѣса въ моемъ теремѣ златовръсѣмъ. Синочь съ вечера босоуви врани възграхоу оу Плѣсньска на болони, вѣша дѣбрь Исканю и несошась (зъ жиромъ) къ синемоу морю.

И ркоша коаре князю: оуже, княже, тоуга оумъ полонила. Се бо два сокола сълетѣста съ отня стола злата, поискати града Тьмоуторокани, а любо испити шеломомъ Доноу. Оуже соколома крыльца припѣшали поганыхъ свѣлами, а самую опоугаша въ поутины желѣзны. Темно бо вѣ въ третій день: два солнца померкоста, оба багряная стѣпа погасоста,

а съ нима молодая мѣсяца, Олегъ и Святъславъ, тѣмю ся поволокоста. На рѣцѣ на Каматъ тѣма свѣтъ покрыла. По роуской земли простроша ся Половци, акы пардоуже гнѣздо, и въ морѣ погроузнста, и великое боуѣство подаста хинови. Оуже сънесе ся хоула на хвалоу, оуже тресноу ноужда на волю, оуже врьже ся Днѣвъ на землю. Се бо готскыя красныя Дѣвы вѣспѣша на брезѣ синемоу морю: звоня роускыма златомъ поють время Боусоко, лелѣють мѣсть Шароканю.

Головной ваги въ княжѣмъ снѣ есть безсомнѣнно перше речене, бо ѡдъ доброго его зрозумѣня залежала и добра ѡдгадка боярѣ. Вже въ артикулѣ „Готскыя красныя Дѣвы“ звернувъ я увагу Читателѣвъ на хорошѣ играшки слѣвъ въ тѣмъ реченю, на двоякѣсть мыслей въ цѣломъ снѣ, и поянивъ, о околѣко менѣ тамъ треба було, гдеякѣ выражена за помочео скандинавской бесѣды и готской митологѣи. Тутъ разбираю весь сонѣ основнѣйше.

1. Вступне речене.

Святъславъ моутиъ сонѣ видѣ: Еъ Києвѣ на горахъ синочь съ вечера одѣвахъте ми, рече, чръною паполомоу на кровати тисовѣ, чръпахоутъ ми синее вино съ трѣдомъ самѣшино, и нѣгоують ми.

Глаголъ „одѣвахъте“ есть въ тѣмъ реченю присудкомъ, однакъ ужита княземъ форма есть такого рода, що въ нѣй бояре замѣтили заразомъ властивый пѣдметъ цѣлого реченя: *Дѣва + хъте* (Дѣва Готѣвъ). А болѣше еще, чимъ тое „одѣвахъте“, оправдуе догадку боярѣ цѣла а мысль реченя, бо истинно тѣи Дѣвы (Валькириѣи), якъ теперъ князя, такъ въ загалѣ поляглыхъ героѣвъ они окрывали на боевицахъ, несли ихъ до Вальгалѣ, давали имъ божеского зъ thrud-омъ змѣшаного (т. е. цѣлющего) вина, и въ Вальгали ихъ забавляли та пестили. Выражена „синочь“ и „сине вино“ тѣлько тымъ сильнѣйше укрѣпляли боярѣ въ ихъ догадцѣ про тѣ „готскѣ Дѣвы.“

Задавъ я собѣ пытане, для чогу въ снѣ князя не говоритъ оя выразнѣйше про Вальгалю, нѣ про верховника Вальгалѣ, т. е. найвышого бога Водана. Доки поеть опиоувавъ борбу Русинѣвъ зъ Половцами, ѡнѣ писавъ „старыми словесы“, значить представивъ намъ богѣвъ пѣсля старин-

ного вѣрованія Готѣвъ. Однакъ князь не мѣгбы до своихъ бояръ промавлати „старыми словесы“, бо боярскія традиціи про скандинавску вѣру не сягали такъ далекихъ часѣвъ. Варяги завоювали нашу землю доперва въ другѣй половинѣ 9-ого столѣтя, отже въ боярскнхъ традиціяхъ жила пѣвнѣчна вѣра такою, якою она была въ Скандинавіи въ 9. и 10. столѣтѣю. Пѣдъ той часъ найвышимъ богомъ вже не бувъ Тив, але Воданъ, а Тив бувъ того Водана сыномъ и, головно, богомъ вѣины.

При помочи скандинавского языка дочитуемось въ снѣ князя дуже выразной згадки и про Водана и про Вальгалю.

Щожъ бо значить выражене „моуѣтенъ сонъ?“ Въ якѣмъ значеню понимае слово „моуѣтенъ“ князь, а въ якѣмъ поняли его бояре?

Князь говорить и думает по руски, у него „моуѣтенъ“ значить „нелскый“; а бояре въ тѣмъ „моуѣтенъ“ дослухуют ся скандинавского выразу „*Muot* енъ“ == *ѣдъ Muot-a походлчій, божій*. Въ пѣвнѣчнѣй митологій означало *Muot* то само що Воданъ; се було одно зъ численныхъ призвищъ головного бога.

(При нагодѣ замѣчаю, що слово моуѣтный хибно толкуе Дръ Огоновскій черезъ „смутный“. Ту навѣтъ не треба було покликувати ся на польске „*smętny*“, бо авторъ Слова на иншѣмъ мѣстци дуже докладно свое моуѣтнъ коментуе. Онъ пише: *рѣкмы моуѣтне тѣкоуѣ* — чижь се значить „*смутно*?“ Впрочѣмъ князь не мѣгъ зъ горы знати, що сонъ вѣщуе ему лихо; доперва бояре, дочувшись про Вальгалю и Валькирию, домѣркувались, на пѣдставѣ скандинавскихъ повѣрокъ, що истинно заходить якесь нещасте. Понижше наводжу два сны изъ скандинавской Едды, зовсѣмъ схожій зъ сномъ князя Святослава).

Понятіе Вальгалѣ выражене въ снѣ князя словами: въ *Кыевѣкѣ на горахѣ*. Князь говорить по руски въ *Кыевѣкѣ*, а боярамъ причуваеся: „въ *Skialf-ѣ*“; есть то скандинавске *Wala-skialf*, *палата самого Водана*. Въ тѣмъ *Wala-skialf* находилось „*горне сѣдалище*“ (*Hochsitz*), зване по скандинавски *Hlid-skialf*, и на нѣмъ засѣдавъ Воданъ, коли хотѣвъ мати розглядъ на цѣлый свѣтъ, або коли ведено передъ него „*нагорянкѣ*“ (*einherjar-ѣвъ*, похѣйныхъ героѣвъ). Такимъ чиномъ въ *Кыевѣкѣ на горахѣ* означае: въ *Skialf-ѣ* нагорянкѣ, въ палатѣ *einherjar-ѣвъ*, въ Вальгалѣ.

Больша труднѣсть заходитъ зъ выраженемъ синочь съ вечера (= сѣи ночи зъ вечера). Поетъ на тѣ слова кладѣ якусь особенну вагу и повторяе ихъ навѣтъ въ послѣднѣмъ уступѣ княжеского сну. А еще бѣльше диво, що въ полѣднѣмъ уступѣ, якъ побачимо зъ ѳгадки бояръ, тоѣ синочь съ вечера не естъ навѣтъ приолѣвникомъ, але пѣдметомъ ажъ трѣхъ реченій. Бояре на свѣй ладъ толкують сонъ князя, слово за словомъ, а въ своѣмъ толкованку мѣсто трикратного синочь съ вечера они три разы кладутъ выразене: Готскыя красныя Дѣквы. Въ якійже спосѣбъ таке толковане можливе, и якій ту заходятъ играшки слѣвъ?

Чѣй кождому чоловіку лучаеѣ въ житю, що бесѣду чіюсь зрозумѣе хабно, одного не дочуе, друге инакше пѣйме, третѣ фантазія ему додасть — и выйде въ кѣнци якѣсь недорозумѣне, баламутство. Очевидно, причиною такихъ недорозумѣній не суть кѣнцевій слова чіенѣ бесѣды, але початковій, цевній двозначности въ словахъ, а фантазія, коли разъ умысль попавъ на иншу дорогу, уже снуе-творитъ по своему и повстають зовѣмъ новій мысли. Недарможь и авторъ Слова поставивъ двозначній выразы: „моутинъ, Кыскъ, на горахъ“ на самъ початокъ сну; боярамъ причудлоѣ: *Muot, Skialf, einherjar* — отъ и фантазія зъ выразу „вечера“ утворила собѣ новій выразъ „Валькира“. Але високоумный поетъ чѣй замѣтивъ, що межѣ „вечера“ а „Валькира“ естъ надто смѣле порѣвнане, що тутъ играшка понятій не такъ легко дасть ся перевести, ѳнъ проте слово „вечера“ вставляе межѣ „синочь“ и „одѣвахъте“, значить понятіями „синой“ и „Дѣва + хѣте ѳнъ нѣяко зневолюе бояръ въ томъ „вечера“ дѣйстно дослухатисъ выразу „Валькира“. Впрѣчьмъ богато значить ту самъ спосѣбъ бесѣдованя; инакше представляють ся намъ слова на папери, а инакше ихъ чути можемо въ скорѣй, невыразной, або тихѣй бесѣдѣ.

Пѣсля горѣшного выводу мѣсто „синочь съ вечера“ выходилобы: *синочь съ Валькира*. О скѣлько я перестудіовавъ сонъ князя, тамъ мимо численныхъ играшокъ слѣвъ выхѣдитъ мысль всюды докладна, слова всюды въ гармонійномъ звязку зъ собою, тамъ часто нѣ одна буква не ѳдуадае, нѣ одной не треба додавати — двойкѣсть мысли переведена всюды спосѣбомъ истинно гениальнымъ, недорѣвнаннымъ! Тай

горѣшне синочь съ **Балькира** мати моглобы добру мысль, тѣлькожь требабы такъ чптати: син(н) очь+съ **Балькира**. Тое „*синь очь+съ*“ есть зовсѣмъ правильный другій падежь числа многого и значить: *синихъ очесъ, зъ синими очима, синёока*.

Остаеь еще пояснити выражене: чръною паполомою на кровати тисовѣ. Якійже то „*чорный покровъ*“ и яке „*лѣшко тисове*“ моглобъ находитиь въ палатѣ Водана, въ небеснѣмъ раю, въ Вальгали? Тамъ таке блаженство: и вина тамъ добръ и Валькирии пестятъ — такъ чи мѣгбы тамъ князь Святославъ самъ одинъ лежати бездушнымъ трупомъ, та еще на простѣмъ якѣмсь ложи? Ту очевидно зновъ заходятъ играшки понятій. Въ выраженю чръною паполомою причулось боярамъ: „*горною патоломою*“, т. е. покровомъ einherjar-ѣвъ, а въ выраженю на кровати тисовѣ причулось: *на кровати Дисовъ*. Дисы (Disi) пѣсля готской митологii були богинями-хранительками, пророкинями, бо-жими невѣстами; звычайно-жь назвою Дисѣвъ именовались Валькирии (Rich. Glass, Wörterbuch der Mythologie, ст. 292 и 280). Въ Еддѣ зовуть ся Дисы облюбленицами неба, богданками (Simrock, die Edda, стор. 323).

Такъ отже въ снѣ князя представивъ намъ поетъ кѣлькама словами якъ найповнѣйшій образъ божои Вальгалѣ: мы тамъ бачимо Muot-a, einherjar-ѣвъ, Валькирии, Дисы; бачимо, якъ Валькирии князя на ложи своѣмъ одѣвають бѣжимъ покровомъ, якъ ему дають пити божеского цѣлющего вина, и якъ потѣмъ пестятъ князя, играютъ ся зъ нимъ. Въ самѣй пѣвнѣчнѣй митологii ледви чи найдемо краснѣй и ядернѣйшій описъ Вальгалѣ, якъ у нашего поета.

Въ дословнѣмъ перекладѣ наведенный уступъ княжого оу такъ буде звучати: Святославъ „*божій сонъ*“ видѣвъ: „*Въ палатѣ нагорянъ, рѣкъ ѣтъ, синѣока Валькирии одѣвали мене небеснымъ покровомъ на своѣмъ лежи, чертали менѣ божого цѣлющего вина *) и пестили мене, играддо зѣ мною.*“

*) Чръпахѣтъ вина — розумѣе ся зъ той судины, що пѣсля опису Едды стояла посередѣ Вальгалѣ. Вино походило зъ подою козы, званой Heidrun, що повыше Вальгалѣ наслася на верхкахъ свѣтового древа“. Зъ си вымень выдоувано стѣлько вина, що выставляло на весь день и для богѣвъ и для нагорянъ (einherjar-ѣвъ).

Въ скандинавскѣй митологіи часто згадуєсь про зло-вѣщій сны. Въ Еддѣ, въ пѣсни *Vegtamkviða*, описанъ сонъ бога Вальдура, и якъ Вальдуръ скликае всѣхъ богѣвъ-Азѣвъ и имъ сонъ своѣй оповѣдае. Якъ у нашего поэта бояре вѣщуютъ нещасте князеви, такъ Азы Вальдурови про-рокують лихо и всѣма силами старають ся ѡдвернути гро-зяче небезпеченство. Въ иншѣй пѣсни, въ „*Atlamal*“, жена Гуннара, такъ мужеви оповѣдае своѣй сонъ — (наводжу по-сла толкованя *Simrock-a*):

„Weiber sah ich im Saal hier nächten,
Kampflich gekleidet, dich zu kiesen bedacht.
Alsbald auf ihre Bänke entboten sie dich:
Von dir schieden, besorg ich, die Schutzgöttinnen.

Въ томъ снѣ дуже богато схожости зъ сномъ Свято-слава: *Weiber kampflich gekleidet* = „Валькириі“; *Nachten hier im Saal* = „въ Кыекѣ на горахъ синочь“; *Kiesen* **) стягае ся на чиннѣсть Валькириі: „одѣвахъте мя, чръпа-хуть ми вино, нѣгують мя“; *Ihre Bänke* = „на кровати“; *Schutzgöttinnen* = Діасы. Якъ бояре Святославови, такъ и Гун-наръ заразъ змѣрковавъ, що прионивши ся его женѣ Вальки-риі, Вальгала и кровать (лавки) вѣщуютъ якесь велике небезпе-ченство. „*Vieles lässt glauben, —* сказавъ онъ до жены, — *dass unser Leben kurz ist*“; а въ такѣмже зловѣщомъ пред-чуваню кажуть и бояре до Святослава: „Уже, княже, туга умъ полонила.“

2. Сонъ князя:

2. Оѡгадка бояръ:

Синочь съ вечера босоуки врани   Готскимъ краснымъ Дѣвамъ вѣспѣша
взграшхоу оу Пльснська на колони.   на крестѣ синемоу морю... поють вре-
мя Бусово.

На першій поглядъ текеть сну и ѡдгадка бояръ ѡдсто-ятъ далеко ѡдъ себе. Ту треба, щобы въ словахъ князя найти ѡдповѣдь бояръ, такъ читати:

Синочь съ вечера = *Синѣока Валькиры* (Готскій Дѣвы).

Босоуки врани въ снѣ князя есть *попінатъ*, въ ѡдгад-цѣ бояръ *ассисъ*. Черезъ играшку слѣвъ зъ выраженя бо-соуки врани повстало „*Бусово время*“.

**) *Kiesen* (давнѣйше *küren, kurum*, ѡдти и назва Вальки-риі) означае „выбирати зъ помежи полаглыхъ героѣвъ тыхъ, що мають достатись до Вальгалъ“.

Възграхоу въ снѣ князя значить „*крякали*“ (одъ глагола „*грати*“), а боярамъ причулось възыграхоу = *игрались, бавились, спѣвали*.

Въ словѣ Плъкъсько добавчаю незмірно хорошу игрушку понятій. Князь говорить о давнѣмъ мѣстѣ Плънеску въ княжествѣ галицкѣмъ, а бояре толкують собѣ той выразъ по своему: у нихъ „*плъкъсько*“ значить „*мѣстце, где щось плескае*“, а такимъ плънеокомъ Валькирій есть „*сине море*“. Се толковане выплывае зовсѣмъ логично зъ самого Слова; поетъ на иншѣмъ мѣстци говорить: *Дѣка въ сплескала ледѣдними крылы на синѣмъ морѣ*.

Перетолковавши Плъкъсько на „*сине море*“, бояре мусѣли вже конечно вмѣсто „*на колони*“ сказати: на *брезѣ*; чимъ бо суть бо лоня для мѣста, тымъ есть берегъ для моря.

Въ дословнѣмъ перекладѣ наведеный уступъ изъ сну князя такъ буде звучати: „*Готскій красній Дѣвы Буоове время оспѣвуючи игрались у Синѣго моря на березѣ*“.

3. Сонъ князя :

(Синочь съ вечера) бѣша дѣбрь
Исканю.

3. Огадка бояръ :

(Готскыи Дѣвы) мѣлють мѣсть
Шароканю.

Перше всего заходить пытане, въ котрыхъ то словахъ князя дослухались бояре выразу: „*Шароканю*“. Ту треба такъ читати: бѣша дѣбрь Исканю; послѣдніи звуки тыхъ трехъ слѣвъ дають разомъ: Ша + рь + каню.

Синочь съ вечера = *Синѣоки Валькиры* (Готскій Дѣвы).

Въ выраженю бѣша причулось боярамъ пѣша, въспѣша (= заспѣвали, оспѣвували).

Слово дѣбрь пригадало боярамъ скандинавске „*daudr*“, означаюче „*смерть*“.

Пѣсля сего вывода наведеный уступъ изъ сну князя треба такъ толковати: „*Готскій красній Дѣвы оспѣвали про смерть Шароканову*“.

Щожъ властиво значить: спѣвати про чіюсь смерть? Ту заходить хороша аналогія межѣ наведенымъ спѣвомъ Валькирій а спѣвами (думами) пѣзвѣвшихъ украиньскихъ кобзарѣвъ. Въ думахъ, якъ знаемо, найчастѣйше описуесть побытъ козаковъ въ турецкѣй неволи, дѣзнаній въ той неволи терпѣня, часто смерть за край и за вѣру. А доля Шарокановъ — (такъ звались гдѣякіи князѣи половецкіи) — по-

части подобала на долю рускихъ невольникѣвъ. Князь рускій Володимиръ Мономахъ пише въ своѣмъ „*Поученію дѣтямъ*“: И поустилъ ксѣмъ половецкыхъ князь лѣпшихъ изъ оковъ толико: Шароукани два крата... а всѣхъ лѣпшихъ князий инѣхъ сто: а самы князи Богъ живы въ роуцѣ два. Якъ украинскій кобзарѣ своими думами загрѣвали нарѣдъ до борбы зъ Турками и до мести за кривды своихъ землякѣвъ, такъ и Валькиріи, опѣваючи про смерть Шароканову, загрѣвали Половцѣвъ до мести супротивъ Руси. Такимъ чиномъ „*спѣвають про смерть Шароканову*“ будобъ то само, що „*делѣють мести Шарокану*“.

Делѣяти значитъ *колисати, гоїдати*, и въ томъ значеню уживае поетъ три разы того слова. Въ горѣшнѣмъ мѣстци треба розумѣти: Валькиріи на своихъ щитахъ делѣяли мести Шароканову.

4. Сонъ князя:

(Синючъ съ вечера) нешошась съ жиромъ къ синемоу морю.

4. Одгадка бояръ:

(Готскыи Дѣвы) на брезѣ синемоу морю звонать роуцкыи златомъ.

Въ снѣ князя есть подметомъ босоуен врани, а у бояръ *синочь съ вечера* (= Синючѣи Валькирїи).

Нешошась = несли оя, носились.

Съ жиромъ въ текстѣ сну не есть выразно оказане, але легко его догадаться въ цѣлой мысли: вороны летѣли за жиромъ до Плеснеска, були въ дебри Исканьскѣи, а одтакъ зъ жиромъ понеслись до синѣго моря. Для Валькирїи тымъ жиромъ суть добычи Половцѣвъ, або якъ поетъ каже: руске злато.

Къ синѣму морю = въ сторону синѣго моря, надъ синѣмъ моремъ.

Дословно толкую такъ: „Готскѣи Дѣвы носились зъ рускимъ златомъ понадъ синѣмъ моремъ“.

5. Сонъ князя:

Выпахуть ми тѣшиимъ тоулы поганыхъ тѣковинъ великый жинчюгъ на лоне.

5. Одгадка бояръ:

Оуже соколома крыльца припѣшан поганыхъ сакалми, а самую опѣташа въ поутныи желѣзны.

Зновъ достаемо два реченя, котрѣ на першій поглядъ не мають нѣ найменшой звязи зъ собою. Ту навѣтъ не треба

покликувати на скандинавску бесѣду, а то́лько текоть оу переводати слово за словомъ по́ля певныхъ штукочъ языковыхъ, щобы выйшла якъ найвѣрнѣша ѡдгадка бояръ.

Повтаряю ту еще разъ, що сонъ не бувъ княземъ нацисаний, але говореный, а знаемо зъ доовѣду, що говорена бесѣда споводовуе неразъ рѡжнй недорозумѣня. Все ту залежить ѡдъ способу говореня и ѡдъ акцентованя гдеякихъ слоґѡвъ. Слухачъ часто щось слабше дочуе, або лишъ половину якого слова, або половину одного слова злучить зъ половиною другого слова, и вже повстають новй гадки, про якй бесѣдникови и не снилось. То такъ сталося и зъ горѣшнымъ уступомъ Святославового оу.

Читати треба такъ: **Сыпахот+ми+тъщ**

има тоулы поганыхъ тлък овинъ великійже+л+нчѡгъ на она.

Щожъ се значить?

Сы = се.

Пах = пахи, руки, крыла.

От+ми+тъщ = отмытоша (Aoristus ѡдъ отъмытноути), ѡдметали, ѡдтили. (Авторъ Слова мѣсто метати всюды пише мытати).

Има (dualis) = имъ. Въ „има“ есть намекъ на двоихъ князѣвъ (Игоря и Всеволода), що попались въ неволю Половцѣвъ.

Тоулы = тулами, сагайдаками (ту треба брати часть мѣсто цѣлости: стрѣлами).

Поганыхъ тлък (цѣлкомъ правильный gen. plur.) = поганыхъ тлукѡвъ, Половцѣвъ.

Овинъ = овинувши.

Же+л = желѣзный.

Л+нчѡгъ = ланчугъ, ланцухъ. Се старинный выразъ, приходящй и въ иншихъ языкахъ: lancoz у Мадярѡвъ, lepcigas у Литовцѣвъ, „ланцухъ“ у Румунѡвъ.

Давнй Руоипы слово „ланцоугъ“ брали звычайно въ значеню нагрудныхъ золотыхъ ланцушкѡвъ, проте для оминеня баламутства поеть передъ выражене „ланцугъ“ кладе **же+л** (желѣзный).

На она (accus. dualis) = на нихъ.

Дословно такъ толкую: „Се крыла имъ ѡдтиаи стрѣ-

лами поганыхъ Половцѣвъ, обвинувши на нихъ великій ланцухъ желѣзный.“ Зовѣмъ та сама мысль находить ся и въ ѡдгадцѣ бояръ (крыльца припѣшали = крыла ѡдгали, поутины желѣзны = великій желѣзный ланцухъ).

Заходитъ еще пытане, кто то стрѣлами (чи тамъ саблями) Половцѣвъ ѡдгавъ крыла рускимъ князямъ? Ту по конечности пригадуеся намъ знане вже выражене: „**Сѣ Оумьри** (Умира доньки) кричатъ подъ саблями половецкыи“. Где ходило о поборене рускихъ князѣвъ, тамъ самѣ Умьри (Валькирин) правили саблями Половцѣвъ.

Въ поясненѣмъ мною реченю не зайшла нѣ найменша важна поправка, я нѣ одной буквы не додаю, нѣ одной не выкидую, а тѣлько согласну **л** изъ слова **лано** переносу въ средину слова **жанчюгъ**. Та мимо того, якъ кождый бачить, повстае речене, котре якъ найдокладнѣйше, во всѣхъ подробностяхъ, сходить ся зъ текстомъ ѡдповѣди бояръ. Бѣтъ то отже не случайна якась, мною выфантазована комбинація, але очевидна комбинація самого поэта. Онъ такъ уложивъ речене зъ самыхъ рускихъ слѣвъ, що оно инакшу має мысль въ устахъ князя, а инакшу прибрало въ ѡдповѣди бояръ. Въ однѣмъ реченю двѣ мысли: загадка (сонъ) и ѡдгадка! Зновъ свѣдоцтво о незвычайно быстрѣмъ умыслѣ поэта и о его задивляющѣй вправѣ въ рускѣмъ языкѣ.

6. Сонъ князя :

Дьскы безъ кнѣса въ моємъ теремѣ златоврѣскѣмъ.

6. ідгадка бояръ :

Сѣ бо два сокола сълетѣста съ отна стола злата, понскати Тьмутороканы.

Выражене **Тьмутороканы** выводити треба зъ княжихъ слѣвъ: въ моємъ теремѣ. Въ тѣмъ моємъ причудосе боярамъ скандинавоке „**Moinn**“ = вужъ адокій. Поетъ ставитъ *totum pro parte*: адъ (т. е. тьму) мѣсто вужа. **Къ моємъ теремѣ** = въ Тьмутеремъ, въ Тьмутороканы.

Текстъ сну треба такъ читати: **Дьскы бѣ зъ кнѣса въ моємъ+теремѣ златоврѣскѣмъ.**

Дь = два.

Скы = соколы.

Кнѣ = княжа (княжого).

Сл = стола.

Бѣ моѣмъ терѣмѣ = въ Тьмутеремѣ, въ Тьмотороканѣ.

Злато(врѣсѣмъ) = злетѣли.

Въ дословномъ толкованіи выходитъ изъ сну князя:
„Два соколы бо въ княжого престола въ Тьмутеремѣ злетѣли“.

7. Сонъ князя:

Оуже... златоврѣсѣмъ.

7. Оѡгадка боярѣ:

Оуже врѣже сѣ Дикѣ на землю.

Я читаю такъ: **Оуже** зла **Тов** врѣс **сѣмъ**.

Зла = злы. (Старославянскока форма „злы“ мѣсто „злый“ приходитъ и въ иныхъ мѣстцахъ Слова; поетъ н. пр. лише: **Галицкы Осмомыслѣ** мѣсто „галицкий“).

Тов = Тiv, Дивѣ.

Врѣс = вергъ сѣ.

Сѣмъ = земь (на землю).

Що се мое толковане добре, видно зъ того, що по **златоврѣсѣмъ** наступше синочь сѣ вѣчерѣ, а въ оѡгадцѣ боярѣ по **врѣже сѣ Дикѣ** на землю наступше **Готскимъ краснымъ Дѣкы**. Порядокъ мыслей, и въ снѣ и въ оѡгадцѣ, есть въ томъ мѣстци якъ найдокладнѣйше захованый.

8. Сонъ князя:

Билыиы жимчѣга на лѣно.

8. Оѡгадка боярѣ:

Оуже, княже, тѣга оумѣ полоннаѣ

Наведеній слова княжого сну вже намѣ приходили подѣ числомъ 5; тамъ они були въ звязку зъ цѣлымъ реченемъ, а тутъ стоятъ самі для себе. Двойкѣ оѡгадокъ при тыхъ самыхъ словахъ мене зовсѣмъ не задивляе. Уже зъ горѣшнихъ уступѣвъ можъ було замѣтити, що есть кѣлька методъ при оѡгадованю сну. Одиной бояре въ словахъ князя бачили скандинавску бесѣду и доперва изъ скандинавского толкують они на руске; другі дослуховують сѣ въ бесѣдѣ князя, посредствомъ играшокъ оловъ, зовсѣмъ якихѣ иныхъ мыслей; инші нѣ скандинавокимъ языкомъ не послугують сѣ нѣ играшками оловъ, тѣлько бесѣду князя розкавалковують на части, такъ що выходятъ зовсѣмъ нові мысли; а зновъ инші (чч. 6 и 7) дѣлятъ поодинокій выражения на слоги и въ кождѣмъ словѣ добаваютъ нові понятя. Зовсѣмъ ясна рѣчь, що при розвязцѣ сну рѣжній бояре брали участь и кождый оѡгадувавъ пѣсля своего пониманя. Не дивниця,

що часомъ одиѣ и тѣ самѣ слова князя толкують ся на два способы.

Горѣшнѣ слова читаю такъ: великый же м чѣгъ на+лоно.

Великый, — разумѣе ся: княже.

Же = уже.

М = умъ. (Въ сѣмъ мѣстци сну читаю „жемчугъ“, а не „женчугъ“, бо маю на увазѣ говорену бесѣду князѣ, проте мѣгъ одиѣнъ бояринъ чути м, другій н. Авторъ Слова побѣчъ женчюгъ пише въ иншѣмъ мѣстци жемчюгъ.)

Чѣгъ = туга.

На+лоно = полонила.

Въ дословнѣмъ толкованю выходитъ така мысль: „Великый княже, уже умъ туга полонила“.

9. Сонъ князя:

9. *Одгадка бояръ:*

Босоуѣи брани възграхоу оу Пакъснѣска на болонн, вѣшла дѣбрь Исканю и несомаша къ синнемоу морю.

По роуской земан простроша сѣ Половци, акы пардохже гнѣздо, и въ морѣ погроузнѣста, и великое коуѣство подаста хинови.

Текстъ княжого сну вже приходивъ пѣдъ чч: 2, 3, 4; тутъ якійсь бояринъ толкуе сонъ на иншій ладъ, вѣрно въ мысль княжихъ слѣвъ, отже безъ штучокъ языковыхъ. Одгадка естъ ту зовѣмъ легка, чога доказомъ самѣ интерпреты, котрѣ въ посередѣ одгадки бояръ лишъ се одно мѣстце умѣли яко-такo ѣдчитати.

Брани възграхоу оу Пакъснѣска, вѣшла дѣбрь Исканю = Половцѣ розпростерли оя по Русь.

Брани несомаша къ синнемоу морю (т. е. съ жиромъ) = Половцѣ въ мори погрузили (т. е. руске злато).

Дръ Огоновскій до слѣвъ: въ морѣ погроузнѣста каже доповнити: силоу нашоу. Се толковане не малобы звязку зъ текотомъ сну, бо ту не говоритъ ся о вѣиѣи зъ силами т. е. войсками Игоря, але о неоподѣванѣмъ нападѣ на Русь пѣоля нещасливой битвы надъ Каялою. Половцѣ, мовъ тѣ вороны, найшли въ Русь за добычами, а набравши богато добычи нѣяко подѣлились нею зъ готскими красными Дѣвами, котрѣ заразъ и въспѣкша на брѣзѣк синнемоу морю, звоня роускыма златома. На кѣлька стихѣвъ чередъ ономъ князя Святослава пише авторъ Слова выразно: Игорьъ

погроузи жиръ ко днѣ Камалы рѣкы половецкыи — роу-
скаго злата насыпаша. Ясна рѣчь, що и въ онѣ князя до-
повнити треба тоє жиръ = руске злато.

Отъ и перейшовъ я, слово за словомъ, цѣлый сонъ
Святослава, толкуючи его рѣжными способами такъ, що въ
кѣнци выйшла ѡдгадка бояръ. Одно тѣлько мѣстце зъ бояр-
ской ѡдповѣди лишилось непояснене, именно слѣдующій
уступъ: Темно бо бѣ въ третій дѣнь: два солнца по-
меркоста, оба багринаи стлѣпа погасоста, а съ нима
молодаи мѣсца, Олегъ и Святъславъ, тѣмою си
поволокоста. На рѣцѣ на Камалѣ тѣма свѣтъ покрыла.

Весь той уступъ уважаю пѣзнѣйшою, нещасливою
вставкою, неналежною до ѡдгадки бояръ. Стилизация въ
нѣмъ есть высоко-поэтична, тому и не надавалась зовсѣмъ
до боярскихъ тяжкихъ думокъ; при тѣмъ бояре гово-
рятъ ту о сынахъ княжескихъ, Олегу и Святославѣ, а тим-
часомъ про головныхъ князѣвъ, про Игоря и Всеволода,
они и словомъ нѣгде не згадуютъ. Бояре говорятъ о рѣцѣ
Камалѣ, а предѣ о такихъ подробностяхъ Игоревой выправки
они еще знати не могли. Бояре не були нѣ пророками, нѣ
чародѣями, — они ѡдгадували сонъ, якъ мы бачили, воюды
способомъ природнымъ. Я горѣшний уступъ уважаю встав-
кою, вырваною зъ попередной (VIII-ои) части Слова, именно
зъ тыхъ мѣстцъ, где говорить ся о результатахъ нещасли-
вой выправки Игоревой. Проте думаю, що выдавцѣ Слова
повинний той уступъ, если хотять поематови надати розумну
мысль, перенести до ѡддѣлу попередного, бо онъ тамъ оче-
видно належить.

Дальшій мой уваги такій:

Текстъ Святославого сну пѣдъ взглядомъ языковыхъ
комбинацій есть творомъ недорѣваннымъ, и позѣстане по
воѣ вѣки единымъ того рода въ литературѣ. То не коро-
тенька якась, кѣлькама словами выражена загадка, але цѣ-
лый рядъ мыслей, гармонійно звязаныхъ въ цѣлѣсть
сн у и въ цѣлѣсть ѡдгадки. Та мимо великаньскихъ
трудностей при укладаню такого тексту, заходить въ нѣмъ
всего-на-всего лишь одинъ невеличкій „блудъ“ граматичный,
именно въ формѣ *бѣша дѣврѣ Исканю*, — блудъ повсталый

черезъ те, що оя форма мае бути разъ падежемъ семымъ (въ снѣ князя), а разъ падежемъ четвертымъ (въ ѡдгадцѣ боярь.) Однакъ и ту пѡйшовъ поетъ щасливою дорогою, рефлектуючи бѡльше на боярску ѡдповѣдь, бо текстъ сну мимо похибки граматичной завсѣгды позѡстане зрозуимый.

Въ стилизаціи сну наибѡльша труднѡсть зайшла при уложеню реченя сыпахуць ми тѣщими тоулы поганыхъ тлѣковинъ великый женчюгъ на лѡно. Речене читась тяжко и зъ текстомъ цѣлымъ не мае доброй рѣчевой вязи, за тежь якъ хорошо выпадае ту ѡдгадка боярь и яка въ тѡй ѡдгадцѣ мѣститъ ся важна мысль, поясняяча сонъ въ его найважнѣйшѡй части!

Интерпреты закидають авторѡви Слова, що ѡнъ говорячи про босоуки врани въ Пѡлѣснскоу похибивъ противъ истѡри, бо по свѣдоцтву лѣтописи Половцѣ тогды не заганылиъ такъ далеко. Якъ мы бачили, уживъ поетъ выразу „Плѣснеско“ лишь для переведеня дуже хорошой играшки понятій, бо въ тѡмъ Пѡлѣснеску бачили бояре не яку тамъ географичну назву, але „мѣстце, въ котрѡмъ щось плескае.“ Я пересвѣдченный, що кождый Русинъ, хочбы и неписьменный, и нынѣ еще въ такій самый способъ толковавбы слово „плѣснеско.“

На закончене подаю въ дословнѡмъ перекладѣ цѣлый сонъ Святослава, порядкуючи поодинокі реченя пѡсля ихъ логичного вязку. Замѣчаю тѡлько, що въ снѣ розличати треба двѣ части: 1) вступне речене або сонъ про те, якъ князь ставъ оя „нагоряномъ,“ т. е. мешканцемъ Вальгалѣ (уважалось се въ скандинавскѡй митології дуже зловѣщою ворожбою); 2) властивый тематъ для ѡдгадки боярь.

1. (Сонъ про Вальгалю.) „Святославъ божий сонъ видѣвъ: Въ Skialf-ѣ нагорянтъ (въ Вальгали) оянѡкѡй Валькиры, рѣкъ ѡнъ, одѣвали мене небеснымъ покровомъ на овоимъ ложи, черпали менѣ божеского цѣлющего вина, и пѣстами забавляли мене.“

2. (Властива ѡдгадка боярь.) „Великый княже, туга умъ полонила. Се два соколы злетѣли зъ княжого стола въ Тьмутороканъ. Имъ крыла ѡдтяли саблями поганыхъ тлукѡвъ и овинули ихъ въ великій желѣзнй ланцухи. Да-

леко по Руси розпростерлись поганці (Половці) и золота руского насыпали въ сине море. Уже злый Дивъ вергъ ся на землю, уже готскій красній Дѣвы играютъ на березѣ синѣго моря: осцѣвуютъ часы Буса, сцѣвуютъ про смерть Шароканову, носятъ ся зъ рукиимъ золотомъ на берегахъ моря.“

Въ той ѳдгадцѣ бояръ нема, и зовѣмъ слушно, навѣтъ найменшой згадки про князѣвъ Игоря и Всеволода, однакъ зъ численнихъ бѣчныхъ подробностей (про двоухъ ооколѣвъ зъ княжого стола, про Тьмутороканъ, про поганныхъ тлукѣвъ, про желѣзанъ ланцухи) Святославъ не мѣгъ сомнѣвати ся о властвѣмъ значеню своего сну. Онъ проте выслушавши бесѣду бояръ, изрони злато слово слезами сѣмѣшено и рече: „О мои сыновцы, Игорю и Всеволоде! и т. д.

24. Земли Трояни, вѣци Трояни.

Въ чотырехъ мѣстцяхъ „Слова“ згадуе ся выражене **Трояни**, воуды въ формѣ приложниковѣй (= Трояній). Роздивѣмъ ся въ кождѣмъ зъ сихъ мѣстцъ докладнѣйше.

- а) **Обида**, вѣстоупникъ **Дѣвою** на землю Трояню, вѣсплескала лекединными крылы на синѣмъ морѣ, оу **Дону** плащоучи оубоуди жирныя времена.

Въ томъ устугѣ подане ясно положене землѣ Троянѣи: надъ синимъ моремъ и около Дону — значить, земля Трояня обѣймала степы украинскѣа або край Половцѣвъ.

- б) **О Бояне**, лбы ты сѣа пѣкы оуцекоталъ, рица вѣ тропоу Трояню чресъ поля на горы.

Зновъ изъ слѣвъ поэта видно, що тропя Трояни веда черезъ поля, т. е. черезъ степы, на котрыхъ сидѣли Половцѣ.

- в) **Были вѣци Трояни**, минула лѣта **Ярослава**, были пѣци **Ольговы**.

За часѣвъ нашего поэта звалася половецка земля Троянею, але давнѣйше, передъ Ярославомъ Мудрымъ, була и Русь землю Троянею.

Якѣжъ то „вѣци Трояни“ були передъ Ярославомъ

Мудрымъ? Для мене рѣчь зовсѣмъ ясна: вѣнци Трояни тревали на Руси одъ часовъ Рурика ажъ до крещеня Руси — значить, обѣмали періодъ скандинавскій, страшный въ всѣякого рода войны и нещастя. Въ тыхъ вѣкахъ Троянихъ предки нынѣшнихъ Русинѣвъ зѣстали Варягами побореніи и попались въ ярмо неволѣ.

Можнабъ закинути, для чого авторъ Слова по вѣкахъ Троянихъ не наводитъ „лѣтъ Володимира Великого,“ крестителя Руси? Але ту одповѣдь легка: Володимиръ бувъ довгий часъ поганиномъ, отже его лѣта належать еще въ великѣй части до вѣковъ Троянихъ (цѣлковите окрещене Руси одбулось доперва за Ярослава Мудрого).

г) На седьмомъ вѣцѣ Трояни врьже Всеславъ жребий отъ Дѣвицѣ севѣ любы.

Горѣ сказано, що вѣнци Трояни були передъ Ярославомъ, а ту поетъ згадуе про якійсь „семый вѣкъ Трояній“ по Ярославѣ! Интерпреты не звертали уваги на такую очевидну нелогичность и всѣма силами взялись за обчислене того сегого вѣку. Отъ и зновъ отворилось поле для рѣжнородныхъ домыслѣвъ. Одні обчисляли, кѣлько рокѣвъ минуло одъ цѣсаря Траяна ажъ до князя Воеслава, и вышло, що вѣкъ значить 160 лѣтъ. Инші обчисляютъ, кѣлько лѣтъ минуло одъ смерти Володимира Великого, и довели, що вѣкъ = 7 лѣтъ. Кн. Вяземскій мавъ обчислити, що семымъ вѣкомъ Троянимъ були часы Гомеровыхъ героѣвъ, коли жили Гекторъ и Парисъ; а зновъ инші доводятъ, що вѣкъ = 100 лѣтъ. Всѣ тіа даты, хочъ и якъ математично обчисленіа, не придають ся до нѣчого, бо про „еру Трояню“ нѣкто въ свѣтѣ не чувавъ, нѣкто поля неи нѣгде не чиливъ, а найменше знали про тую еру у насъ на Руси.

Я пря своихъ обчисленяхъ опираю ся на едино автентичномъ коментарі, т. е. на лѣтописи, где сказано, що Всеславъ пановавъ въ Кіевѣ всего-на-всего сѣмъ мѣсяцѣвъ, а одтакъ удавъ ся до Бѣлгороду и зъ одои тайкомъ утѣкъ до Полоцка. Та сама мысль высказана и въ Словѣ: На седьмомъ вѣцѣ Трояни врьже Всеславъ жребий отъ Дѣвицѣ севѣ любы. Той клюками подпръ ся оконню скочи къ градуу Києвоу, и дотче ся строужниемъ злата стола киевскаго. Скочи отъ нихъ лютымъ звѣремъ

въ п'яночн изъ Б'лградѣ, об'ѣси си син'к м'яг'к',
оутр'ѣже въ изкино стрикосы*) и т. д.

Шо въ л'ѣтописи значитъ с'ѣмь м'ѣсяц'ѣвъ, то въ Словѣ названо семома в'ѣками Трояними. Або в'ѣкъ = „м'ѣсяць“ (скандинавске „vika“ означае „тыждень“), або поетъ уживъ того слова для окрасы поетичной, або иронично, або ънъ написавъ „на в'ѣц'к“ для лучшого ритму зам на м'ѣсяци. Поез'я зъ л'ѣтами обходитъ ся въ загал'ѣ досыть свободно, проте год'ѣ ту держатись строгой математики. Суть певн'ї числа поетичн'ї и певн'ї назвы поетичн'ї, и мы зъ ними радо-нерадо мусимо числитись.

Щожь изъ всего выходить?

Землю Троянею за часѣвъ нашего поета звались выключно лишъ земля половецка, где пановали готск'ї боги; в'ѣками Трояними зовуть ся часы на Руси *передъ* Ярославомъ, коли вразъ зъ Варягами запанувала на Руси скандинавска (готска) в'ѣра; м'ѣсяцами (чи тамъ в'ѣками) Трояними зовуть ся т'ї часы, коли въ К'їев'ї пановавъ Всеславъ, що то бувъ въ порозум'ѣню зъ готскими богами, взносивъ оя въ о н и м'гы, дѣставъ въ тыхъ м'глахъ (ѡдъ Д'ѣвиц'ѣ ооб'ѣ любови) божа стрикосы, перекидувавъ оя въ вовка, тура, скакавъ конемъ-мароку, а при к'їнци жит'я гдесъ счеае въ Тьмуторокани — зновъ надъ о н и мъ моремъ.

Сотъ отже во вѣхъ наведенихъ м'ѣстцяхъ Слова точно означене понятие для выразу *Троянь*; оно стоить въ зв'язи зъ готскою религ'їєю. Ятъ есть земля христ'їянска и суть в'ѣки христ'їянск'ї, такъ була земля Трояня и були в'ѣки Троян'ї.

*) Въ артикул'ѣ подъ числомъ 20. подавъ я розправу про стрикосы и зам'ѣтивъ при случаю, що „стрикосы“ есть те саме, що „жребий отъ Д'ѣвиц'ѣ себя любви“. Тепер'їшний выводъ усувае всяке сомн'ѣние подъ тымъ взглядомъ. П'єсля л'ѣтописи княживъ Всеславъ 7 м'ѣсяц'ѣвъ въ К'їев'ї, ѡдтакъ черезъ Б'лгородъ ут'ѣкъ тайкомъ до Полоцка, а п'єсля Слова ѡнъ „на семѣмъ в'ѣку Троян'їмъ“ вергъ „жребий ѡдъ Д'ѣвиц'ѣ“. Поетъ подае ближш'їй коментаръ, коли то сталося. інъ пише: Всеславъ зъ К'їева скочивъ до Б'лгорода (отже при к'їнци своего семим'ѣсячного панован'я), а зъ ѡдти пон'ѣсь ся въ хмары и оутр'ѣже въ изкино стрикосы. Очевидно, що „жребий ѡдъ Д'ѣвиц'ѣ“ а „стрикосы“ означаютъ ту одно и то само.

25. Троянъ.

Въ Словѣ половецка земля названа „Троянею,“ а Русины зовуть ся внуками Дажбога — значить Русь была землею „Дажбожою“. Ся паралеля есть дуже важна, бо выйти мусѣла зъ одной проводной мысли: якъ Дажбогъ бувъ найвышимъ богомъ у поганьскихъ Русинѣвъ, такъ бувъ такимъ богомъ Троянъ у Половцѣвъ и у Варягъ.

Про бога Трояна була довшій часъ традиція на Руси. Въ словари Миклосича (и навѣтъ у интерпретѣвъ Слова) наводятъ ся зъ рускихъ памятникѣвъ письменныхъ отой мѣстца про бога Трояна:

- а) Трояна, Хърса, Белеса, Пероуна на богы обратиша, вѣсомъ злымъ вѣроваша.
- б) И да быша разоумѣли многини человекци и въ прѣльсть великоу не внидоуть, мнѣше богы многы: Пероуна и Хорса, Дыла и Трояна.

Дрѣ Огоновскій одно мѣстце Слова (были вѣци Трояни) пояснювавъ дѣйстно на подставѣ давного миту про бога Трояна, толькожь уважавъ онъ Трояна богомъ славянскимъ, добрымъ, и протѣ вѣци Трояни суть у него „*вѣки щасливѣ, въ котрыхъ Троянъ, богъ свѣтла сончюго, поборювавъ демонѣвъ тьмы*“. Аде ученый нашъ землякъ спостерѣгъ ся скоро, що выражене вѣци Трояни має въ текстѣ Слова зовсѣмъ противну мысль, протѣ въ новѣйшомъ (школьномъ) выданю зъ року 1881 пише вже такъ: „вѣци Трояни аво вѣки Трояна — суть то вѣки вельми ѳдаленѣй, ознаменованѣй войнами“. Такъ отже зъ бога Трояна зробивъ ся назадъ цѣсарь римскій Траянъ а все тое недорозумѣне вышло единю зъ того, що Трояна шукавъ Дрѣ Огоновскій межи Славянами, а не межи Варягами.

Назва Троянъ стоить въ звязи зъ приложникомъ „тройный“ (троякій), Въ готскѣй митологїи замѣчаемо такой розвѣй религїйныхъ понятїй: найперше бувъ головнымъ богомъ Дивъ, ѳдтакъ онъ уступае мѣстце Воданови — алетой Воданъ, хочъ и есть найважнѣйшимъ богомъ, не має самъ про себе всемогущоу, овѣтовладноу силы, лишь въ полученю зъ двома иншими богами. Свѣтомъ, пѣсля скандинавокой вѣры, управляє „бо жа трѣйна“, або якъ Нѣмцѣ

кажуть: „Götterdreiheit“ (Wagner, вступна увага) або „Dreieinigkeith der Götter“ (Wolzogen ст. 98). Та та трійня богівъ въ рожныхъ часахъ и мѣстахъ змѣняла ся — одну трійню становили три брата: Воданъ, Вилі и Ве; другу трійню: Воданъ, Геніръ, Лоцерь; третю трійню: Тунаръ, Воданъ, Сакснотъ и т. д.

Зъ тои трійні богівъ, подъ впливомъ христіянськихъ понятій, утворивъ ся одинъ богъ Троянъ, або якъ гдѣнде его называли: Триглавъ. Въ Згорѣльци (Бранденбургу) и на Поморю въ Щегинѣ бувъ головный культъ Триглава. Святый Отто, епископъ бамберскій, описавъ статую и святыню Триглава на Поморю, а одтакъ зничивши статую, онъ повѣзъ три ея головы до Риму на знакъ, що Поморяне стались Христіянами. Такъ глубоко вкоренилась була на Поморю вѣра въ Триглава, що доперва за знищенемъ святыні головного бога положено крѣпші засновы для розширу христіянскои вѣры.

Авторъ Слова пишучи про землю Трояню, выразавъ ся не „старыми словесы“, але бѣльше пѣсля сучасныхъ понятій, або въ мыслѣ тыхъ Варягівъ - поганъ, що пановали на Руси. Вѣра христіянська въ 12. столѣтїю надто мало вникла була въ народъ и въ тоглышнихъ боярѣ, проте въ цѣлѣй повни еще жили на Руси традиціи про вѣру поганьску.

Пѣсля нынѣшнихъ нашихъ понятій можнабы толковати Трояня черезъ „Трибогъ“; такимъ чиномъ земля Трояня = земля трибожа, вѣци Трояни = вѣки трибожа.

Выражене „вѣки Трояни“ уважакъ дуже щасливимъ терминомъ и навѣтъ характеристичнымъ для понятій въ давнѣй Руви. Религія христіянська есть однобожою, тай поганьська религія Славянъ була въ сущности такожь однобожою, бо чи Святovitъ, чи Дажбогъ — все въ тѣмъ выраженю мѣстилось понятіе найвышого, головного бога. Зовѣмъ отже природно, що готску религію называно въ давнѣй Руси вѣрою „трибожою“ въ противоположѣсть до вѣры христіянскои и до вѣры поганьско-славянскои.

26. Тропа Трояни.

Поетъ взывае Бояна, щобы оспѣвавъ войско Игора „скача славно (соловѣмъ) по мыслѣноу древоу, лѣтамъ

орломъ подъ облакы, съвила славы ока полы сего времени, рица въ тропу Трояню чресъ поля на горы“.

Посля думки поэта повиненъ бы Боянъ осцѣвати военнй чины Игоревого войска, а ѳдтакъ зъ побоевища, спѣваючи гимны похвальнй, понестись въ тропу Трояню чресъ поля на горы.

Поля значить ту „степь“, а горы означаютъ „Кіевъ“, где живъ давнйй Боянъ (при дворѣ князя Ярослава). Въ томъ отже Кіевѣ залунати мали похвальнй пѣсни Бояновй про войско Игоря.

Жалую дуже, що выражене „тропа“ не можна выводити ѳдъ скандинавского drāra, означуючого бѳльшихъ розмѣрѳвъ „похвальну пѣсню“ (посля Dietrich-а Altnordisches Lesebuch: „drāra = ein grѳsseres Lobgedicht“). Слово *рица* (скачучи) такого толкованя нѣякъ не допускае, а поправокъ въ текстѣ робити не хотѣвбымъ.

Гдеякй интерпреты радй - бъ конечно въ той тропѣ Троянйй бачити „валъ Траяна“, проте выводятъ тое слово ажъ зъ голяндского trappen и зъ нѣмецкого Treppe. Зъ интерпретацією, що до своихъ цѣлей послугуе ся всѣма словарями свѣта, я спорити не думаю; замѣчу тѳлько, що хочбы були якй „Траяновй“ валы на Украинѣ и въ Галичинѣ, они до поясненя нашого поемату не придають ся, бо посля поданыхъ мною безсомнѣйныхъ доказѳвъ землю Трояню звались иловецкй степы, а не Русь.

Хочъ нерадо, а мусимо выражене „тропа“ пояснити на пѳдставѣ живучои бесѣды. „Тропа“ або „тропъ“ значить на Малѳй Руси „слѣдъ“, а „тропиги“ значить „слѣду шукати“, отже въ тропу Трояню = въ слѣдъ Троянйй.

У поэта „слѣдъ“ може означувати дорогу або шляхъ, тай дѣйствио дороги степовй, где була тѳлько кочуюча люднобсть, подобали бѳльше на „слѣды“ якъ на гостинцѣ. (Самъ авторъ Слова называе дороги степовй „неготовыми“). Такимъ чиномъ *рица въ тропу Трояню чресъ поля на горы* толкую: „несучись шляхомъ Троянимъ черезъ степы до Кіева“.

Щожъ значить „шляхъ Троянйй“? У насъ на пограничахъ кажутъ: шляхъ румынскйй, шляхъ ляцкйй и т. д.; отжежь „шляхъ Троянйй“ = шляхъ, що веде зъ землѣ Троянйй на Русь, шляхъ иловецкйй, шляхъ степовый.

Назва „Трояній“ взяла своій початокъ зъ понятій релігійныхъ, однакъ въ назвахъ *земля Трояня* и *тропа Трояня* перейшла она бѣльше въ назву географичну, а се есть доказомъ, що той пазвы не вынайшовъ авторъ Слова, але истновала она вже и передъ нимъ довшій часъ на Руси. Не сомнѣваюсь, що того термину, въ значеню митологичномъ, уживъ найперше поетъ Боянъ, котрый памятавъ еще часы поганьства на Руси, отже зъ власной памяти и зъ живучихъ традицій мѣгъ бувъ пѣзнати головнй, характеристичнй рѣжниці межи давнѣйшою а новою вѣрою. Межи першми поезіями Бояна а поематомъ „Слово о полку Игоревѣ“ минуло що найменше 150 лѣтъ, а часъ той выставлявъ зовсѣмъ на те, щобы назва „земля Трояня“ удомашилась, значить щобы зъ релігійной назвы вытворилась въ понятю Русинѣвъ назва географична.

27. Вѣтри, Стрибожи внуци.

Коли Дивъ вергъ ся на землю, то по словамъ нашого поемату: **вѣтри, Стрибожи внуци, вѣють съ моря стрѣлами на храбрихъ плѣкы Игоревы.**

Ктожь бувъ той Стрибогъ? У Дра Огоновского оказано: „Богъ небесной грозы, являючой ся въ буряхъ и вихрахъ, называвъ ся Стрибогомъ. Корѣнь того слова в **стрѣбѣ**, знач. *resurgere*, ѡдтакъ Стрибогъ стоялобы зам. Стриббогъ“.

Ту зновъ понятія зъ собою помѣшанай, бо пѣсла Слова не Стрибогъ освѣжае (*resurgat*) воздухъ, але его внуки, вѣтры. Въ митологій назначена каждому богу якась окрема, свѣтова чиннѣсть, и мы богѣвъ не можемо мѣшати зъ ихъ сынами, а тымъ менше внуками, котрыхъ богами навѣтъ звати не можна. Поетъ н. пр. каже, що Русины суть „внуками Дажьбога“ — чижь зъ того выходитъ, що вже каждый Русинъ есть Дажьбогомъ? А въ иншѣмъ мѣстци поетъ называе Бояна **внукомъ Велеса** — се такожь не значить, якобы Боянъ бувъ самымъ Велесомъ. Ту отже треба конечно пошукати иншой розвязки до слова Стрибогъ.

Передъ всѣмъ насуваеся ту аналогія зъ вѣрованями Грекѣвъ и Римлянъ. „**Стрибожи внуци вѣють съ моря**“ — а пѣсла греческой митологій богъ моря, **Позейдонъ**.

(а у Римлянъ Нептунъ), управле вѣтрами. Навѣтъ по́дъ взглядомъ языковымъ можнабы Стрибога уважати богомъ водъ, бо славяньскій корень *строу* (согласна *т* есть ту звукомъ вставнымъ) приходитъ въ назвахъ многихъ рѣкъ, якъ Двѣстеръ (*Dana-stris*), Истеръ, Стиръ, Стрый, Сереть — а такожъ въ словахъ: струя, струмѣнь, островъ, (с)рѣка и т. д.

Пишучи въ 16-омъ числѣ „Зорѣ“ про землю Трояню, мавъ я гадку, пояснити кѣлька мѣстцъ Слова за помочою греческой митологiи и Гомеровои Илiады. Для тогдышней гипотези мои дуже добре надавалось порѣвнане межи Стрибогомъ а Позейдономъ, а еще красше промавляли за тою гипотезою самi интерпреты Слова, котрi Велеса называли „богомъ скота и поетѣвъ“, значитъ на рѣвни клали Велеса зъ греческимъ Аполлономъ. Та хочъ якъ понадiи були для мене всѣ тi паралелѣ, я волю ѳдати довгъ правдѣ и якъ перше Велеса, такъ теперъ Стрибога поясняю не въ мысль греческой, але скандинавской митологiи.

Въ новѣйшѣй Еддѣ, въ такъ званѣмъ *Skáldskaparmál* т. е. въ инотрукци для поетѣвъ, сказано, що море есть домомъ вѣтровъ. Пѣсла Слова такимъ домомъ есть си не море, бо зъ ѳдтамъ вѣютъ вѣтры стрѣлами на хоробрi полки Игоря.

Въ иншѣмъ мѣстци Едды, въ оповѣданю *Gylfaginning*, подане таке вѣроване про вѣтры: Зачытавъ ся Ганглери: „Зъ вѣдки цвѣтае вѣтеръ, що мае силу зворушити море и роздути огонь? Онъ такiй сильный, а вѣкто его не бачивъ — диво та чудо!“ Тогды ѳдновѣвъ Гаръ: „Се заразъ тобѣ скажу. На пѣвнѣчнѣмъ небѣ сидитъ великанъ, що мае подобу орла; онъ, коли стане лѣтати, збивае вѣтеръ своими крылами“.

Сеся повѣрка дуже схожа зъ повѣрками рускими. У насъ кажутъ, що въ чотырѣхъ кѣнцахъ свѣта, за морями, стоять напротивъ себе чотыри великаны зъ огромными вусами та чубами, и неустанно дуютъ одинъ противъ другого. Кто сильнѣйше дуне, зъ той стороны буде вѣтеръ. А о вихрѣ кажутъ, що его вытворюе „сатана зъ великими крылами“.

Та якiбъ не були вѣрованыя про вѣтры, въ Словѣ они завсѣгды выступаютъ помѣчниками Дива, т. е. бога вѣины. Валькирии бѣльше управляютъ саблями Половцѣвъ и спѣ-

вами заохочують до бою, а вѣтры управляють стрѣлами несучи ихъ на непріятельскій войска. Въ тѣй мысли говорить на иншомъ мѣстци Ярославна: „**О вѣтре, вѣтрило!** чемоу мычиши хиновскыи стрѣлаки на своєю нетрудиноюу крыльцю на моего лады (т. е. моего мужа) кон?“

Выходилобъ зъ того, що Дивъ а Стрибогъ суть лишь двѣ назвы для означеня того самого бога. Рѣвно якъ „отрикосы“, я и слово Стрибогъ выводжу ѡдъ скандинавского *strid* = война. Стрибогъ (*Streitgott, Kampfgott*) = богъ войны, Дивъ.

28. Хръсъ , Дажьбогъ.

Зъ помежи рускихъ (славянскихъ) божествъ згадують ся въ Словѣ о полку Игоревѣмъ лишь тѣ два: Хръсъ и Дажьбогъ.

- а) **Бесславъ великому Хръсови вѣлкомъ поутѣ прерискаше.**
- б) **При Ользѣ погыбашеть жизнь Дажьбожа вноука.**
- в) **Въстала Обида въ силахъ Дажьбожа вноука.**

Хръсъ есть то само, що „Сонце“, и своимъ звукомъ пригадуе перского Кореса (або Кореша) и египетского Гороса. Тота старожитна назва есть доказомъ неизмѣрно давного культу того бога въ нашѣй земли и безперечно принесена Славянами еще зъ Азїи. Ѡдповѣдало то системѣ свѣтлопоклонской религїи нашихъ предкѡвъ, що они сонце уважали своимъ найвышимъ богомъ и около него групповали поменшихъ богѡвъ, котрыхъ або ѡдъ иншихъ народѡвъ переняли, або у себе дома вытворили для означеня певныхъ власностей и силъ головного бога. Выражене „великій Хръсъ“ ясно вказуе на головный культъ Сонця въ нашѣй Русп за часѡвъ поганьства.

Въ славянскомъ перекладѣ греческого лѣтописца Маляла такъ говорить ся про сонце: **Солнце царь, сынъ Свароговъ, еже есть Дажьбогъ.**

Выражене **Солнце - царь** пригадуе намъ *царь-огонь*, якїй добувають тертемъ ѡбъ себе двоухъ сухихъ деревъ. Той огонь уважае ся „святимъ“ (Болгаре называютъ его до

нынѣ огнемъ „*божимъ*“); при великихъ урочистостяхъ не можъ було иншого, якъ лишь того „царь - огню“ уживати. Въ Гербарѣ польскѣмъ зъ року 1596 говоритъ ся, що люде „*święta diablicy święca, czuując Sobótki, pałac ognie, krz e szało ognia deskami, aby była prawa świętość diabelska*“. Огонь выдобутый тертемъ двоухъ деревъ (дощокъ) зове люде мазурскій стариннымъ выраженемъ „*krzes*“ (порѣвн. *кресати* огню). Руске „царь - огонь“ и польске „*krzes*“ мають той самъ корень, що и выражене „*Krzesz*“, такъ отже назва *Солнце - царь* рѣчево и языково зовсѣмъ оходитъ ся зъ нашимъ *Хрьсомъ*.

У насъ есть богато слѣвъ, котры утворились ѳдъ кореня *кор* и ѳдносятъ ся до сонца або до огню: *коровай* (святый хлѣбъ), *куръ* (святый птахъ), *коровѳдъ* або *хоровѳдъ* (танецъ въ честь бога Сонця), *коржъ* (пѳдпалокъ), *корочунъ* (у Гуцулѳвъ „Рѳздвяный пѳстъ“, припадающій въ ту пору, коли погане обходили „рождество Сонця“), *коршбурый*. Окрѳмъ того въ рускихъ казкахъ часто згадуютъ ся *короли* и *королеви чѣ*, що борють ся зъ змѣями; есть то представлене борбъ, якы поганьскому вѣрованю веде свѣтло зъ тьмоу, *Корсъ* зъ змѣю. (Пѳдъ впливомъ пѳзнѣйшихъ понятій въ тыхъ казкахъ незрозумѣле слово „*Корсъ*“ замѣнене зѳстало на зрозумѣле „*король*“).

Про *Хорса* лишалась еще повѣрка межы Русинами въ околицы Дрогобича. П. Франко доноситъ менѣ зъ ѳдтамъ, що въ самѳмъ Дрогобича о чоловѣцѣ, котрый нѣбы-то бачивъ щось неимѳвѣрнаго, небувало, кажуть: *бачивъ Форса на бѣлѳмъ кони*. Въ той фразѣ навѣтъ замѣтна старинность формы „*Форсъ*“, бо есть то 4 падежъ, котрый, якъ вѣдомо, рѳвннавъ ся давнѣйше падежеви першому.

Суть ученѣ, що выражене *Хрьсъ* порѳвнюють зъ староперскимъ *huare* = сонце; такимъ чинѳмъ бувбы *Хорсъ* те саме, що *Сварогъ*, — той самъ богъ, лишь пѳдъ рѳжними назвами почитаный въ славянщинѣ.

Словами „*Солнце царь* неже *Дажбогъ*“ выражена тождность *Хорса* зъ *Дажбогомъ*. *Хорсъ* есть назва ста-

ринна, вѣками переказана, — Дажбогъ есть формацією новѣйшою, спеціально рускою; Хорсъ має бôльше свѣтове, загальне значене, а Дажбогъ есть нѣяко частиною Хорса, означае одну тôлько его власнôсть, о скôлько Сонце есть подателемъ земныхъ плодôвъ и богатствъ.

Въ Словѣ названіи Русины **внуками Дажьбога**, а въ рускихъ пѣсняхъ великодныхъ (въ гагôлкахъ) Дажбогъ названий „Дѣдомъ“ (присивують часто: „Ой Дѣдъ, Дѣдъ та Ладо“).

Дословно **Дажьбогъ** = *Дай-Богъ* и, здае ся, до Дажбога ôдносить ся присивка въ нашихъ народныхъ колядахъ: „Ой Дай-Боже!“

Зъ плодôвъ земныхъ лишали давній Русины одну часть для своего бога. Еше до нынѣ заховавъ ся гдѣкуды звычай, що на нивѣ лишаютъ гдѣщо стебель нежатыхъ и зовуть тую жертву свою „*Дьдовою бородою*“.

На Руси зовуть еше солому, котру на св. вечеръ розстелюють по землі, *Дьдухомъ*; а снôпъ пшеничный, котрый ставлять въ кутѣ образовой стѣны въ хатѣ, *Дьдомъ*. Назвы *Дьдухъ* и *Дьдъ* поясняютъ ся тымъ, що Сонце, яко Дажбогъ, було богомъ земныхъ урожаївъ. Обрядъ наленя Дѣдуха (на другій день колядъ) есть такожь митологичного значеня; селянинъ до днесъ еше привязуе до того огню велику силу, уживаючи при нѣмъ всѣлякихъ заговорôвъ и огрѣваючи ся огнемъ, щобы боляками не обкидало (Pauli I.; Галька, II, 14). А належить пам'ятати, що пôболя вѣрована давныхъ Перзôвъ боляки обкидали того, кто согрѣшивъ проти сонця.

Авторъ Слова называе Половцѣвъ „*дѣтьми бѣсовыми*“, а Русинôвъ *внуками Дажбога* — иншими словами: Половцѣ суть „*дѣти тьмы*“, а Русины „*дѣти Сонця*“.

(Поглядъ на поганьску религію Русинôвъ).

Окрôмъ Хорса и Дажбога не згадуе ся въ Словѣ про иншихъ славяно-рускихъ богôвъ, за те зъ свѣта чарôвъ и повѣрокъ зазначивъ поетъ кôлька дуже характеристичныхъ моментôвъ. Перше всего заслугують на увагу тотѣ желѣзній напороти, що находились пôдъ шоломами князѣвъ Романа и Мстислава, а мали таку чудотворну силу, що ôдъ нихъ ажь земля трясла ся а вороги передъ ними вергали

свои списы и головы свои поклоняли. Великой ваги пѣсля поета есть такожь „*друге тѣло*“ Всеслава, той ченець въ котрѣмъ онъ родивъ ся и котрый по вѣрованю давной и теперѣшной Руси приносить чоловѣкови щасте. Въ иншѣмъ мѣстци наводятъ ся еще въ „Словѣ“ нѣчній сѣморци т. е. мраки, котрѣ идоуть мѣглами и помагають Игореву выдобути ся зъ неволѣ.

Въ готскѣй религiи бачимо велике число богѣвъ, въ рускѣй перемагае той таемничiй свѣтъ вселякого рода чарѣвъ и повѣрокъ, якiй еще и доси доховавъ ся въ нашѣмъ народѣ.

Для докладного пѣзнаня поганьской вѣры нашихъ предкѣвъ богато придае ся „Слово о полку Игоревѣмъ“. Мы бачили, зъ якою правдою представивъ поеть головнiй знамена готской (пѣвнѣчной) вѣры, тожь и головнiхъ, характеристичныхъ знаменъ поганьской вѣры Русинѣвъ мусимо дошукуватиюсь такожь въ Словѣ, тымъ бѣльше, що обѣ митологiи, готску и руску, переводить поеть паралельно, якъ то и було провѣдною его мыслею.

Все дотеперѣшнiй розправы о вѣрѣ нашихъ предкѣвъ лишь въ однѣй часли могутъ задоволити. Звычайно митологове силуютъ ся найти у Русинѣвъ якъ наибѣльше богѣвъ, проте всякiй дотычнiй згадки въ нашихъ памятникахъ старорускихъ заразь старають ся зложити въ якусь систему, не розбираючи ближше, чи згаданi въ тыхъ памятникахъ боги суть дѣйстно рускими, чи може скандинавскими, або зъ ѣдки вчуду занесеными. Отъ два характеристичнiй примѣры :

1) Въ другѣмъ договорѣ Русинѣвъ зъ Греками зъ року 945 кленуть ся Русины додержати умовы, инакше „кто преступитъ клятву, да будетъ клятъ отъ Бога и отъ Перуна.“

Русины-христiяне кленуть ся Богомъ, а Русины-погане Перуномъ. Але ктожь були тiи Русины? На початку договору сказано : „Мы отъ рода рускаго : Иворъ, Вуефасть, Иокусеви, Каницаръ, Шихбернъ, Сѣанъдръ, Либнаръ, Фастовъ, Гримъ, Акунъ, Аминодовъ, Шибридъ, Алданъ, Сѣфирка, Фурди, Мутуръ, Адунъ, Адутьбъ, Фрутанъ, Емигъ, Бруны, Ровальдъ, Гунастръ, Игелдъ, Турбернъ, Моны, Руалдъ, Алданъ, Тилена, Пубькоаръ“ и т. д.

Хибаж се назвы руско-славянскій?... А предсѣ по всѣхъ митологіяхъ, на підставѣ того договору, утворено руско-славянського бога Перуна, котрого навѣть безцеремонно названо найвысшимъ богомъ! Варяго-Руссы їдутъ до Греціи, Варяго-Руссы кленуть оя Перуномъ — и після дивной логики Перунъ есть богомъ славянскимъ!

Въ Словѣ о полку Игоревѣмъ приходитъ такожъ Перунъ, але ѓнъ стає по сторонѣ Половцѣвъ. Тамъ выразно говорить ся, що передъ нещасливою битвою надъ Каялою: чрѣвными тоуча съ моря идоуть, хотять прикрыти четири сонци, а въ нихъ трепещоуть синни млънни. Быти громоу великому, ити дождю стрѣлами...

2) Несторъ говорить о Володимирѣ, крестителю Руси: „И постави коумиры на холмоу внѣ двора теремного: Пероуна деревяна, и Хръса Даждьбога, и Стрибога, и Смарьгала, и Мскошь...“

Мы знаємо, що Володимиръ, потомокъ Рурика, въ першій добѣ свого пановани зносивъ ся часто зъ Скандинавією, проте не загинула еще була родова и религійна сиблинѣсть бояръ и князѣвъ зъ давнюю ѓтчиною. По матери бувъ Володимиръ Славяниномъ, такъ нѣщо дивного, що побѣчь скандинавскихъ богѣвъ умѣстивъ ѓнъ и статую славянського Хорса-Дажбога коло своего терему.

О неславянскости выраженій Смарьгалъ и Мокошь нема що богато говорити. Стрибогъ, якъ вже знаємо изъ Слова, бувъ скандинавскимъ богомъ, те саме що Дивъ у Готѣвъ. Перунъ знаный намъ зъ договорѣвъ Игоря и Святослава зъ Греками, а если ему Володимиръ придававъ ажъ надто велику почесть, то се певно не бувъ поглядъ славянскій; мы вже бачили въ розправѣ про Трояна, що деякі племена германскій посередъ трѣйнѣ своихъ богѣвъ клали на першѣмъ мѣстци не Водана, але Тунара (Donner, Перунъ).

Колижъ російскій и малорусскій митологи зъ рускихъ памятникѣвъ не умѣють добре розбзнати, що руске а що скандинавске, то тымъ менше дивувати буде, що они въ добрѣй вѣрѣ все уважають славянскимъ, що зъ посередъ богѣвъ находило ся у другихъ племенъ славянскихъ. Отъ и зарилось въ нашихъ митологіяхъ безчисленными богами и богинями, и вышли системы, якихъ нѣ въ народныхъ

переказахъ нѣ въ давнѣмъ нашѣмъ поетичнѣмъ памятнику (въ Словѣ о полку Игоревѣ) не находимо.

Въ виду такъ слабонькихъ и хибныхъ дослѣдѣвъ на поли руско-славянскои митологіи, признаюсь, менѣ трудно прииде пояснити воѣ существеннй приѣты поганьскои вѣры нашихъ предкѣвъ, о скѣлько они представленй въ Словѣ. Постать Хорса-Дажбога и повѣрки про „*папороти*“ и „*язвено*“ пояснявъ я за помочео дохованыхъ на Руси традицій; про инші повѣрки и про пѣдряднй божества (митичнй существа) я даю пониже лишъ короткй замѣтки. Може кто другій, идучи за моими указками, пояснить предметъ докладнѣйше, а я пересвѣдченный, що коли ученй возьмутъ Слово за пѣдставу до своихъ митологичныхъ студій, они на его основѣ и при помочи дохованыхъ на Руси повѣрокъ выяснятъ докладнѣйше поганьску вѣру нашихъ предкѣвъ, нѣжъ то зроблено доси.

29. Донъ кличетъ и зоветъ князи на побѣдоу.

Дуже важне мѣстце находить ся въ Словѣ, на котре интерпреты не звертали уваги. Коли войско Игоря ступило на половецку землю, то по словамъ поэта Дивъ „*кличетъ връхоу древа*“ и взывае Половцѣвъ до борбы — а паралельно до того мѣстца каже поетъ (по причинѣ розгрому Игоревого войска): **Донъ кличетъ и зоветъ князи на побѣдоу.** На покликъ грѣзного Дива заразъ Половцѣ стали громадитись до бою, а на покликъ Дону лишъ Ольговичи хрѣбери князи доспѣли на брань.

Передовѣмъ насуваеь пытане, для чого поетъ готского Дива въ паралелю ставить зъ рѣкою Дономъ? Митологи заразъ готовй накинути ся на автора Слова: „Неукъ — скажуть — пописавъ небылицѣ, бога вѣины порѣвнавъ зъ рѣкою! Не знае славянскои митологіи!“ Для нихъ, для тыхъ митологѣвъ, булобъ наручнѣйше, якбы якій „Симарьгль“, або хочъ „Перунъ зъ золотыми вусами“, або „Мокошь“ накликувавъ Русь до вѣины...

Покликъ Дону выдати ся мусить дивачнымъ для того, що мы на славянську митологію задивлялись доси изъ становища иншихъ народѣвъ, якъ Грекѣвъ, Римлянъ, Герма-

нѣвъ. Намъ заблаглось конечно, чтобы было русскихъ богѣвъ „богато“, тому и нѣкто не зважавъ на автора Слова, котрый предѣлъ жѣючи въ 12. столѣтѣ, въ часахъ где поганство на-добре еще въ нашѣмъ народѣ процвѣтало, мѣгъ якъ найдокладнѣйше поганскоу вѣру нашихъ предкѣвъ знати. Хочъ зъ жалемъ, але я вже розставсь зъ манією боготворства и зовѣмъ иншими засадами руководжусь при выясненю тыхъ мѣстцъ Слова, що ѣдносятъ ся до рускои митологii.

Пѣсля дохованыхъ на Руси повѣрокъ вода есть „непачатоу“ и занимае побѣчь огню (отже и сонця) одно зъ первыхъ мѣстцъ. У нашихъ гѣрянъ доховалось вѣроване, що царь-огонь разомъ зъ царицею-водою отворили свѣтъ. Въ однѣй галицко-рускѣй колядѣ (помѣщенѣй въ Христоматii Головацкогo) такъ описуеь отворене свѣта: „Ой коли було зъ нащада свѣта, тогды не було неба нѣ землѣ, ано лишь було синее море“. Въ загалѣ по понатiю Русинѣвъ земля выплынула зъ моря, або вынята зъ нея.

Въ водѣ мешкають рѣжнii воднii существа: Морены, Морскii панны, Русалки. Особливожь важнii и святii були тii рѣки, въ котрыхъ приходитъ слово *Дана*, якъ Дунай, Донъ (Танаисъ), Днѣпръ (Данаприсъ), Днѣстръ (Данастрисъ). Здаеь, що и въ пѣсняхъ народныхъ не безъ причины приспѣвуютъ: „Ой Дана, Дана!“

Як. Головацкii пише въ своѣмъ Баснословію: По понатiю Славянъ воды, рѣки, моря населенii були рѣжними митичными существами. Зъ вѣрованя въ божественнѣсть воды повстало друге вѣроване, що на берегахъ водѣ, въ поблизкости божества, треба ѣдиравливати богослужебнii обряды. Зъ того выходить, що мѣстцями такихъ богослуженii были особеннii мѣстця у берегѣвъ священныхъ озеръ, рѣкъ, потокѣвъ, куды народъ громадно збиравъ ся. О тѣмъ свѣдчатъ давнii писателѣ. Такъ у Проконiя (III., 14.) читаемо, що „Славяне обожаютъ рѣки, и и мѣ и гдєкотрыхъ другихъ духѣвъ, приносятъ имъ жертвы и по жертвамъ гадають о будущинѣ“. Несторъ говоритъ, що Русяны-погане „кладзымъ и ѣзерамъ жертвоу приношаюу“, о чѣмъ и Новгородска лѣтопись згадуе. Такожъ въ уставѣ Володимира о судахъ згадуе ся про людей, що молятъ ся у воды, а въ правилахъ митрополита Іоана читаемо о

людяхъ, „іеже жроуть вѣсомъ и колотомъ и колоди-земь“. Наконецъ и Кирилъ явно научае: „не нарицайте собѣ бога ни въ рѣкахъ, ни въ стоуденцахъ“.

Почесть до гдѣякихъ колодязей, озеръ и рѣкъ еще и до нынѣ не выгасла въ народѣ; до нынѣ называе народъ гдѣкотрѣ керницѣ святыми, населяе рѣки, озера и керницѣ морянами, водяннами, русалками, топельниками; еще нынѣ одиравае онъ на берегахъ рѣкъ различнѣ обряды, особливо въ день Купала, гдѣ рано купають ся въ рѣкахъ, умывають ся непочатою водою, а ввечеръ приносятъ идола, Моряну (Марену), потопляють его и кидаютъ на воду вѣнки, цвѣты (сокирки, васильки, черевички, гвоздики, звѣнки, рѣзноцвѣтъ), при чѣмъ спѣвають ся обрядовѣ цѣсни.

Зъ всего видно, що рускѣ Славяне въ часахъ поганьства поклоняли ся воднымъ божествамъ, очищали ся водою, мыли ся водою, приносили воднымъ божествамъ въ жертву цвѣтнѣ вѣнки и вѣрили въ пророчу силу водныхъ божествъ.*)

Въ Словѣ въ кѣлькахъ мѣстцахъ згадуе ся про невычайну силу воды.

Князь Игорь, прибывши зъ неволѣ щасливо надъ До-нець, такъ до него промовляе: **О Донче!** не мало ти величина, лелѣвашоу князя на влѣнахъ, стлавшоу кѣмоу зеленоу травоу на своихъ серебряныхъ брезѣхъ, одѣвашоу его теплыми мѣглами подъ сѣнню зеленоу древоу. Стрежаше его гоголемъ на водѣ, чайцами на строуахъ, чрьнадыми на вѣтрѣхъ.

Ярославна, жена Игоря, молитъ ся до Днѣпра: **О Днѣ-пре Словоутичю!** ты пробилъ кѣси каменными горы

---

*) Пишучи о рожного рода божествахъ, я придерживуюсь лишь загално принятю термину, а зовѣмъ не маю на мысли окремыхъ „pleno titulo“ богѣвъ и богинѣ. Одношене тыхъ божествъ до головного бога, Хорса, було такого рода, якъ и. пр. въ христьянскѣй религѣи одношене межѣ Богомъ а Святыми. Въ латиньскѣй церквѣ (и въ греческѣй у Уніятѣвъ) подыбуемо звычай уставляти статуѣ Святыхъ (деревлянѣ, камѣннѣ, металевѣ) въ церквахъ при дорогахъ, по поляхъ Але якъ тыхъ статуѣ не можемо уважати окремыми Богами, такъ и подряднѣ божества Русинѣвъ-поганѣ окремыми богами не були. Статуѣ тыхъ божествъ представляли духѣвъ опѣкунчихъ, певну силу головного бога, существа посереднѣ межѣ богомъ а людьми и т. д.

сквозь землю Половецкую. Ты лелѣлъ еси на согѣ Святослави посады до пѣкоу Кобыкова. Къзлелѣи, господине, мою ладоу къ мнѣ, абыхъ не слала къ немуу слезъ на море рано.

О необычайнѣи силѣ моря, котре головно ратуе Игоря зъ неволѣ, я говорити буду въ окреомѣ артикулѣ, проте и ѡдыслаю до него.

Побѣчь добрыхъ рѣкъ згадують ся въ Словѣ и лихѣ рѣки, але тѣи находятъ ся подѣ панованемъ Половцѣвъ и Литвы. Поеть н. пр. розказуе, що колись, за панованя руского,плыли Двина и Сула срѣберными струями, а нынѣ занечищенѣ они поганцями: оуже Гоула не течеть срѣберными струями къ градоу Переяславу, и Двина болотомъ течеть онымъ грознымъ Полочаномъ подѣ кликомъ поганыхъ. А на иншомъ мѣстци говоритъ поеть про рѣку Стугну, що затопила князя Ростислава: Стоугна хоудоу строюю имѣи, пожръши чоужи роучни, и строугы ростре на коустоу. Оуношоу князя Ростислава затвори днѣ при темнѣ березѣ.

Если малѣ рѣки, по вѣрованю давной Руси, мають такий впливъ на жите людей, если малый Донецъ и Диѣпръ (не говорячи о моря) ратують або ратовати мають Игоря зъ неволѣ, для чоужь бы Донъ не мавъ способѣвъ причинитись до побѣды Русинѣвъ?

Донъ есть святою рѣкою, а маючи силу пророчу, зъ обѣтницею побѣды ошибнути ся не може. Онъ не потребуе, якъ той готскѣи Дявъ, являти ся на побоевищахъ, само его пророче слово есть достаточною порукою доброго успѣха. Донъ не мае до помочи Валькярий нѣ военныхъ оружий, але помагати може войску рускому въ иншѣи способѣ: може выляти водами, затопити въ своѣмъ руслѣ Половцѣвъ, може наслати ираки на войска ворожѣи, може споводовати вѣтеръ противный и т. д. Таи недарможъ авторъ Слова цеше майже завсѣгды „великий Донъ“ — се не припадковый якѣишь епитетъ, але нарочомъ ужитый, подобно якъ въ выраженю „великий Хръсъ“.

Замѣчаю еще, що противоставлене Дону и Дива уважаю дуже щасливою придумкою автора. Хръсъ - Да ж богъ, то бувъ богъ спокойный, благодатный, що дбавъ о

добро Руси, о плоды земній — не ему братись до меча!
А якогось бога войны, подобного Диву, Руиныны вже по
мирному овому успособленю безпечно не мали.

30. **Голнце скѣтитъ ся на небесѣ: Игорь князь въ
рууской земли! Дѣвници поють на Доунаи: вьють
ся голоси чрезъ море до Києва.**

Якъ Игорь выбравъ оя въ похѣдъ на Половцѣвъ, то
Голнце (Хорст) юмоу тѣмоу поутъ застоупаше — зна-
чить, сонце остерегало князя передъ небезпеченьствомъ;
колижъ Игорь зъ неволѣ повернувъ на Русь, утѣшилось
Сонце и заяснило въ повной красѣ на небѣ. Зновъ одинъ
хорошій образецъ зъ нашої давной митологiи!

Больша труднѣсть заходитъ зъ выраженемъ: **Дѣвници
поють на Доунаи**. У Дра Огоновского сказано: „Змыслъ
ту такій: Дѣвчата спѣвають не тѣлько въ Кiевѣ, коли
Игорь сюды приѣхавъ, але й далеко одъ Кiева. Въ пѣсняхъ
народныхъ названный моремъ иногди и Дунай, тутки же
означивъ авторъ сею назвою мабуть рѣку Днѣпро; тай въ
великорускихъ былинахъ Днѣпро названный деколи Дуна-
емъ.*) Авторъ хотѣвъ отже вѣдай се сказати, що голоса
спѣвающихъ дѣвчатъ вьють ся черезъ Днѣпро до Кiева.“

Зновъ закину интерпретамъ, що они важнѣйшій мѣстця
Слова поясняютъ не въ звязи зъ цѣлымъ текстомъ, але надъ
кождымъ уступомъ розправляютъ зъ особна. Очевидно, що
кожда така интерпретація кѣнчити оя мусить на якѣсь до-
гадцѣ, и кѣлько интерпретѣвъ, стѣлько и догадокъ — пози-
тивныхъ результатѣвъ зъ такой работы бути не може.

Въ Словѣ переведвна дуже хороша паралеля. Коли

*) В. Ягичъ въ Archiv für slav. Philologie (томъ I, зомъ 2.,
стор. 299—333) такъ говорить: „Въ російскихъ пѣсняхъ Дунай
такъ рѣдко приходитъ, що тыхъ кѣлька примѣровъ, де оны зга-
дуе ся, уважати треба реминисценцію зъ малорускихъ пѣсень
народныхъ. Въ Шейна збранику російскихъ пѣсень приходитъ
Дунай два-три разы тѣлько яко римъ, н. пр. Дунай сынъ И в а
н о в и ч ь Дунай. Тоті звороты не мають нѣчого спѣльного зъ
тою ролею, яку одгрывае Дунай въ поезiи народной другихъ
Славянъ“. Наводжу се мнѣне ученого слависта въ доказъ, якъ
то небезпечно при пояснюваню Слова бдсмыслати ся заедно на в е
л и к о р у щ и н у.

Половцѣ побѣдили и стали Русь нищити, то „готскими красными Дѣвкы вѣспѣша на врезѣ синѣмѣ морю“ — а параллельно до того уступу каже поетъ, що коли Игорь щасливо выдобувъ ся зъ неволѣ и станувъ на руской земли, що тогда „Дѣвици поють на Доуни“. Якъ тѣ красными Дѣвкы мы нашли въ готской митологiи, такъ теперъ сихъ Дѣвиць на Доуни шукати мусимо въ митологiи давныхъ Русинѣвъ.

Ктожь суть тѣ Дѣвицѣ, що вразъ зъ Сонцемъ такъ утѣшились зъ повороту Игоря?

Се суть Морскій панны, майже то само, що нынѣшній нашъ рѣчній Русалки.

Въ Баснословiю Головацкого читаемо: „Русалка значитъ жителька воды, ѡдъ кельтского слова русъ (вода), ѡдъ которого кореня и руске русло (середина рѣки) походить. То суть тѣ самѣ Нимфы, про котрѣ згадуе Прокопiй. Жиючи постѣйно въ водѣ, на празникъ Лады весною, коли вся природа празновала свое воскресене и поворотъ Сонця, они выходили зъ воды и ѡдправляли хороводы на лугахъ, въ лѣсахъ и на нивахъ. Русалки суть существа легкiй, майже безтѣлеснiй“.

О теперѣшнихъ Русалкахъ говоритъ Головацкiй: „Нынѣшнiй повѣрки представляютъ ихъ существами свавольными, шутливыми; они колишуть ся по деревьяхъ, чешуть ся при свѣтлѣ мѣсяця; але иногда нападаютъ на людей и заскобочують ихъ до смерти. Нарѣдъ представляе ихъ собѣ существами земно-водными, и размѣщае ихъ такожь по поляхъ и лѣсахъ“. Пѣснѣя народного вѣрованя мешкають Русалки въ пѣдводныхъ теремахъ и замкахъ, збудованыхъ зъ коралѣвъ, мушель и перелѣ.

Наведенiй Головацкимъ давнiй вѣрованя про Русалки дуже добре надають ся до поясненя Слова. Русалки зъ весною празновали хороводами, танцами и пѣснями, поворотъ Сонця. Сежь саме, хочъ иными словами, говоритъ ся въ Словѣ. Коли Игорь выбравъ ся на вѣйну, Сонце покрьлось тьмою; коли Игорь бувъ въ неволи, засумовала вся природа, солнцю оутрѣпкѣ свѣтлѣ, и въ наслѣдокъ того ничить трава жалоцнами, а древо съ тоугою къ земан приклонилось. Колижь Игорь повернувъ на Русь, засiяло

Сонце назадъ въ цѣлой красѣ и отъ заразы въ честь Сонця (а тымъ самымъ и въ честь Игоря) заспѣвали „Дѣвници на Дунаи“.

Важне еще пытане, о якѣмъ то Дунаю говорить поетъ?

У всѣхъ Славянъ, а особливо Русинѣвъ, зачисляе ся Дунай до рѣкъ святыхъ. Въ народныхъ пѣсняхъ часто говорить ся про Дунай-море, а навѣтъ кожда бѣльша рѣка зове ся въ тыхъ пѣсняхъ Дунаемъ.

Въ Словѣ выражене Дунай взяте въ одномъ мѣстци такожь въ значеню переносномъ. Ярославна, жена Игоря, такъ плаче про своего мужа: „Полечю зегзицю по Дунаевки; омочю вѣвринъ роукавъ въ Камалъ рѣцѣ, оутроу книзю кровавыя яго раны на жестоцкѣмъ яго тѣлѣ“.

Ярославна була въ Путивли надъ Днѣпромъ, а хоче зазулею летѣти по Дунаевки и дѣстатись на степъ. Географы на добре похиталибъ головою, якбы прайшлое выражене Дунай брати въ значеню властивомъ, географичномъ. Въ понятю Ярославны Дунаемъ мѣгъ бути тѣлько Днѣперъ, тай дѣйстно княгиня въ своихъ молитвахъ удаеся межъ иншими такожь до „Днѣпра-Словутича“, щобы сей на своихъ фаляхъ приколисавъ Игоря назадъ до неи въ Путивль.

Въ выраженю: Дѣвници поють на Дунаи: вьють ся голоси чрезъ море до Києва, слово Дунай треба брати въ значеню властивомъ. То вже суть слова самого поета, а впрочѣмъ выражене „чрезъ море“ лишъ до спѣву наддунайского (при устю рѣки до Чорного моря) односитись може. Рѣка Дунай, въ географичномъ значеню, була авторови Слова добре знаною, якъ видно зъ уступу про галицкого князя Ярослава Оомомысла.

31. Прысноу море полуноци: ндоуть съморчи мьглами. Игореви книзю Богъ поуть кажетъ изъ земли половецкой на землю роускою. Погасоша вечероу зарн.

Уступъ о утечи Игоря зъ неволѣ належитъ до найкрасшихъ въ нашѣмъ поематѣ, однакъ интерпреты якъ най-

гѣрше его скоментовали, понищивши въ нѣмъ все, що було доброго пѣдъ взглядомъ языковымъ, поэтичнымъ и митологичнымъ. Отъ ихъ выводы:

„Смѣрчи (кор. мрѣк) = хмары дощевй. Въ Толкованіи неудобь-познаваемымъ рѣчамъ (XIII. вѣку) пѣдъ словомъ смерчь читаемо таке пояснене: „павнца, облакъ дѣжджвнѣ, нже водоу отъ морѣ вѣзнимаетъ, иже въ гоуѣ, и паку проливаетъ на земахъ.“ Порѣвн. словарь Зизанія и Беринды: „сморшь = оболѣкъ, который съ неба спустивши ся воду съ моря смокчетъ“. Се вѣровано утворилось мабутъ на основѣ древнѣго переказу митичного о змѣи, котра выпивала молоко бѣдъ коровъ бога-громовика, с. в. выпивала воду зъ дощевыхъ хмаръ. Пѣзнѣйше-жъ вѣровано, що тота змѣя выпивае воду зъ моря, озеръ, рѣкъ и жерель, и проте фантазія простого люду утворила собѣ мить о смерчи, с. в. о *хмарь дощевй*, котра зъ неба спустившись воду зъ моря смокче. Одаткъ вѣрована о смерчи було перенесено на дугу або веселку (порѣвн. польске *tesza*, котре первѣстно тое означало, що руске *туча*.) Зъ того видно, що основою мита о змѣи, о смерчи та дузѣ послужило зъявище природне, позаякъ хмары оправдѣ зъ выпарбѣвъ земскихъ утворяють ся Колижь авторъ Слова написавъ, що *смерчи идутъ мглами*, то хотѣвъ бнѣ мабутъ се высказати, що чорнѣ хмары, котрѣ повисли надъ землею, пѣдѣймають ся и счезають изъ мраками. Онижь усувають ся зъ за того, що богъ свѣтла дозволивъ Игоревнѣ вернути ся въ землю рѣдну“.

Супротивъ тыхъ выводѣвъ замѣчу найперше, що въ выданю Мусинъ-Пушкина и въ рукописи Катерины нѣякѣ *смерчи* анѣ *сморчи* не приходятъ — тамъ стоитъ сморци и того выражена безъ потребности на якѣсь *смерчи* замѣнати не годить ся. (Если давнѣй рускѣй етимологи тое „неудобь-познаваемое смерчь“ выводили бѣдъ „смоктати“, то имѣ еще простити можна, але що нынѣшнѣй етимологи такѣй выводѣ за добрый приймають, то вже оправдѣ грѣхъ непростимый).

Замѣчаю такожь, що пѣсля яоного тексту Слова нѣяка хмара дощева не спускалась зъ неба до моря, а противно тѣи *сморци* просто зъ моря выѣшли. Въ паралельномъ мѣстци Слова, где описаный приходѣ Дива на побоевище, сказано: *чрѣнными тоучи съ моря ндоутъ, хотытъ прикрыти четьри солнца*. Ту такожь нема нѣякои бесѣды о спаданю на землю, анѣ о „смоктаню воды“.

Словами „сморци ндоутъ мглами“ зовсѣмъ не хотѣвъ поетъ сказати, будѣто „чорнѣ хмары пѣдѣймають ся и счезають изъ мраками“. Сморци власне на те покрыли

землю, чтобы мѡгъ Игорь непостережно ѡдъ Половцѣвъ предприняти свою утечу. Се ясно выплывае зъ тексту Слова и зъ лѣтописи. Игоря стерегло 20 Половцѣвъ — чижь мѡгбы ѡнъ въ ясну нѡчь уйти ихъ бачному оку? А треба знати, що кѡнь приготовленный для Игоря, найдивъ ся досыть далеко ѡдъ вязницѣ, ажъ на другѡмъ березѣ рѣки. Отжежь не досыть було, пѡдважити стѣну вязницѣ, але треба було незамѣтно ѡдъ 20 сторожѣвъ перемыкати ся тайкомъ черезъ рѣку — треба було, якъ каже поеть: поскочити горнастаємъ къ тростню (въ очеретъ) и бѣлымъ гоголемъ на кодоу, и доперва переплывши тую воду, сѣсти на брѣзъ комонь. Все то, очевидно, лишь середъ великой пѡтмы можъ було доконати.

Дальше не поясняютъ зовѣмъ интерпреты :

1. Для чого море прыснуло?
2. О котрѡмъ мори есть ту бесѣда?
3. Для чого море прыснуло о пѡвночи, и якимъ чудомъ ѡдъ пѡвѡчной мглы вже вѣчерѡу погасоша зари?

То такъ було. Ярославна помолилась до Вѣтра, Днѣпра и Сонця, и слезы свои Днѣпромъ пѡслала „на море рано“. Добрый Словутичъ понѣсъ слезы княгинѣ зъ собою и въ ночи передавъ ихъ морю; отъ и заразъ Чорне море предприняло воѣ мѣры, чтобы нещастного князя освободити. Оно заворушилось и цѣлѣ жмары туманѡвъ (иракъ) понеслись на землю половецку. Тѡлькожь воѣ тѣ ираки не могли були въ однѡй хвили пѡднатись зъ моря и въ тѡйже хвили покрыти весь степъ. На те треба конечно часу; отожь о пѡвночи море прыснуло, а доперва слѣдующого вечера погасоша зари на небѣ.

Такий есть хѡдъ мыслей въ Словѣ и надѣюсь, що супротивъ такъ логичного выводу всяка критика замовкне. Додамъ тѡлько, що моремъ, котре освободжае Игоря, не може бути Синѣ море, — разъ длятого, що Днѣперъ гуды не вливаеся; въ-друге тому, що Синѣ море выступае всюду по сторонѣ Половцѣвъ; а въ кѡнци и длятого, що поеть въ цѣлѡмъ уступѣ, где говоритъ оя про утечу Игоря, нѣгде нѣ про „Синѣ море“ нѣ про „синѣ мглы“ не згадуе.

Менѣ зовѣмъ не дивно, що Чорне море выступило нѣяко противъ Синѣго. Такужь аналогичну мысль пере-

провадивъ и нашъ поетъ, Шевченко, въ своѣмъ поематѣ „Гамалія“, где розказано, якъ Чорне море держить сторону козакѣвъ а Босфоръ сторону Туркѣвъ, и якъ Чорне море тяжкими грезьбами амушуе Босфоръ до поелуху. Чорне море му сѣ ло навѣтъ бути прихильне Русинамъ, бо до него вливають ся двѣ такъ для Русинѣвъ священный рѣки, якъ Дунай и Дибнеръ. Анужь бы загнивались тѣ два „Дунай“ и понесли свои воды куды инде — а пѣсля поганьского вѣрованя могло справдѣ такъ стати ся!

Але вернѣмъ еще до выраженя **идоуть сѣморци мѣглами**. Если зведемо тое мѣстце зъ мѣстцемъ паралельнымъ „чрѣныа тоучи сѣ моря **идоуть**, хотать прикрыти четьри солнца“, то цѣла интерпретация наша готова. Въ одно́мъ и другѣмъ случаю зъ моря пѣднхлись мраки, тѣлькожь въ другѣмъ случаю (чрѣныа тоучи) тѣи мраки понеслись въ гору, зъ нихъ утворились дощевѣ хмары — а въ першѣмъ випадку (**идоуть сѣморци**) они налягли „мглами“ землю, покрыли цѣлыи стени. Недармо то поетъ до слова **сѣморци** додавъ **мѣглами**; онъ въ иншѣмъ мѣстци каже: **мѣгла пола покрывла**, — отже и **сѣморци** покрывла землю.

Изъ всего выходитъ, що **сѣморци** въ Словѣ означае **мраку**. Игорь лишь середъ великой мраки, налягающей землю, мѣгъ неостережно уйти зъ вязницѣ. А тая мрака залягала землю не лишь ночами, але и днями, якъ видно зъ дальшого тексту Слова, где сказано, що Донецъ одѣвавъ князя „теплыми мѣглами подъ сѣнню зеленоу дрекоу. Выражене подъ сѣнню (въ тѣни) стягае ся на часъ **днєвнй** а не **ночнй**; выражене **теплыми мѣглами** стягае ся такожь на часъ **днєвнй**, бо если въ ночи (пѣсля слѣвъ поета) була „студена роса“, то му сѣлюбъ бути и „студенй мѣглы“; въ кѣнци выражене **одѣвати** одновить ся до **мракъ наземныхъ**, а не до „хмаръ дощевыхъ“, якъ то хотать интерпреты. (Хмары дощевѣ и студена роса — якось не найлучше одно зъ другимъ гадать ся!)

Примѣтка. Цѣле баламутство при толкованю слѣвъ „**идоуть сѣморци мѣглами**“ натворила російскѣ интерпреты. Въ азыцѣ російскѣмъ „**мракъ**“ мае инше значене

якъ малоруке „мрака“, бо означае „пѣтьму, темнѣсть“, а таке значене не надавалось до текоту Слова, бо предѣл пѣтьма не може вы ход и ти зъ моря. Отъ и чепились великорускїи интерпреты за „неудобь-познаваемое“ слово смѣрчь, зъ чого и выйшла великаньска нѣсенѣтница. Та тѣлько жаль, що малорускїи интерпреты, мѣсто боронити рѣднои бесѣды, дали уловитись въ сѣти и на кождѣи ступѣлѣ ѡдкрывають въ Словѣ якїсь урени „великорусизмы“. А про тѣ великорусизмы, якъ мы повсюды бачили, нема въ старорускомѣ нашѣмѣ поематѣ „нѣ ды ху нѣ слы ху“.

32. Вѣтеръ-Вѣтрило, Днѣпръ-Словоутничъ, трескѣтлоуе Солнце.

Помолилась Ярославна давнымъ руско-поганьскимъ святошамъ: Вѣтрови, Днѣпру и Сонцю — и въ наслѣдокъ той молитвы вся природа, при участіи Бога христїаньского, помагасе Игореви до щасливого повороту на Русь. (Аналогичну гадку перепровадивъ Шевченко въ першѣмѣ уступѣлѣ „Гамалин“, где наводитъ ся молитва козаковѣ въ неволи).

Що представляють Вѣтеръ, Днѣперъ и Сонце? Якъ вѣдомо, поганьска вѣра нашихъ предкѣвѣ оживляла духами и рѣжными существами землю, воздухъ и воду, и въ такїи повѣрки особливо богата митологїя руска. Вѣтеръ есть ту представителемъ воздуха, Днѣперъ — воды, сонце — свѣтла. Всѣ они Ярославною названїи „господинами“, т. е. панамъ людей, землѣ.

Днѣперъ о стѣлько причинивъ ся до великои акціи природы, що ѡнъ неустрашимо, сквозѣ землю половецкоую, зашѣслезы Ярославны до моря.

Море, замѣтивши слезы княгинѣ, заразъ заворушилоуе и зъ него пѣднялись безчисленнїи мраки, маючїи ити въ помѣчь Игореви.

Вѣтеръ понѣслъ тѣлї мраки на поля половецкїи и покрывѣл ими землю.

Сонце, котре (пѣсля молитвы княгинѣ) надто ясно свѣтило въ земли половецкѣи и своими горячими лучами лишъ шкодило Игореви и его войску, теперъ вже не свѣтитъ ясно, бо крѣзь мраки не легко его лучамъ пробити ся до землѣ.

Отъ и такую то ситуацію, на приказъ Бога христіяньскаго, выхоноуе Игорьъ для своей утечѣ.

На першій глядъ ока якъсь ту дивне заходитъ помѣшане религіяныхъ понятій: христіяньскій Богъ разомъ зъ поганьскими „господинами“ ратуе князя Игоря зъ неволѣ. Однакожъ мусимо памятати, що авторъ Слова живъ въ 12-омъ столѣтїю и бувъ чововкомъ мирскимъ. Тогда жила еще въ повной силѣ поганьска религія на Руси, — христіяньство въ такъ короткомъ часѣ не могло еще выкоренити вѣрованя давняго. Нынѣ, въ 700 лѣтъ по написаню Слова, всѣякого рода поганьскій повѣрки живутъ такожь въ немалой силѣ на цѣлой Руси; вѣра въ духовъ (домовыхъ, водяныхъ, польныхъ, лѣсныхъ, ночныхъ), вѣра въ чары, въ знахуровъ и вѣдьмы, въ рожного рода заговоры и забобоны не вымерла по нынѣ у нашего люду (а по части и у интеллигенція), а противно уважаеь якбы складовою частею христіяньской религія. Чижь давно, що въ 12-омъ вѣцѣ поганьска вѣра получила зъ христіяньскою въ одну цѣлостъ и звязалась неразлучно зъ именемъ христіяньскаго Бога. Богъ-Христосъ станувъ виправдѣ на мѣстце Хрѣса, але въ понятїю тогдышнихъ людей послугувавъ оя тымижь силами природы, що и давнѣйшій богъ поганьскій.

Мы привыкли, читаючи нашихъ лѣтописцевъ и творы старорусской письменности, уважати давню Русь краемъ раг excellence христіяньскимъ, але забуваемо, що майже вся давня литература писана була въ монастыряхъ и особами духовными, протѣ и носить на-скрѣзь барву религіяну. Тымчасомъ поза монастырями выглядало зовсѣмъ инакше, а доказомъ того не лишъ Слово о полку Игоревомъ але и доси дохованя повѣрки. Тай кто знае, чи въ 12-омъ столѣтїю було вже на стѣлько священниковъ, щобы зъ добрымъ хѣномъ могли трудити ся на Руси.

Молитву Ярославны и помѣчь, яку Игореву удѣлае природа при участи Бога, я уважаю не якоюсь поетичною придумкою автора Слова (такихъ религіяныхъ системовъ нѣякій поеть не придумаетъ!), але вѣрною репродукцією тогдышнихъ религіяныхъ вѣрованъ. И подъ тымъ взглядомъ мае Слово для науки незвычайно велику вартѣсть.

33. Синий Донъ, Дунай-море.

Авторъ Слова называетъ Донъ майже всюгда „великимъ“, а лишь одинъ разъ „синимъ“. Последній эпитетъ приходитъ заравъ въ другомъ уступѣ поемату, где князь Игорь выказуе дружинѣ цѣль своего походу на Половцѣвъ. Онъ такъ каже: **И всядемъ, братиѣ, на свои брѣзвы комони, да позримъ синего Дону!**

У Дра Огоновского сказано: „Синій що до значеня ѳдповѣдае латиньскому caeruleus и е стѣйнымъ знаменованемъ барвы воды; порѣвн. море *сине*, лат. caeruleus Thybris, pontus caeruleus, шаге caeruleum.“

Порѣвнане зъ латиньскими властивостями бесѣды до нашего поемату въ сѣмъ wypadку зовѣмъ не надае ся, бо эпитетъ „синій“ ѳдноситъ ся въ Словѣ завсѣгды лишь до готскихъ богѣвъ и богинь и въ такѣмъ значеню пише поетъ всюды: синие море, синии мѣглы. Очевидно и той синий Донъ треба въ такѣмже значеню брати.

Заходитъ лишь одна труднѣсть. Въ цѣломъ поематѣ уважаеся Донъ якбы рускою рѣкою, котра оимпатизуе зъ войскомъ Игоря и навѣтъ спѣйманому князеви рада бы помагати. Эпитетъ „синій“ тѣй провѣднѣй мысли поэта здае ся противорѣчити.

На щасте авторъ Слова дае ажъ въ трехъ мѣстцахъ дуже ясный коментаръ до выраженя „синій Донъ“:

1. По словахъ **да позримъ синего Дону** говорить Игорь, поясняячи ближше цѣль своего походу: **хощоу бо копие приломити конецъ поля половецкаго съ вами, Роусичи.** Зъ обѣхъ тыхъ мѣстцъ видно, що цѣлею Игоревон высправы бувъ синий Донъ або конецъ поля половецкаго, т. е. стороны припирающа до азовского моря.

2. Поетъ каже, що Дивъ накликаючи Половцѣвъ до вѣины зъ Русинамъ: **вѣлитъ посаоушати земли незнаемѣ... и тѣмѣ, тьмутороканьскый блѣванъ!** Область тьмутороканьска лежала при синѣмъ морѣ (на всхѣдѣ) и сягала до нижнего Дону, где рѣка тая въ морѣ азовске вливае ся. Покликъ Дива, зверненый до тьмутороканьского болвана, вказуе на небезпеченства, якы грозили Тьмутороканеви и его религiя ѳдъ Игоря.

3. Еще докладнѣйше представляе поеть цѣль Игоревой выправы въ уступѣ, где розказанный „сонъ Святослава“. Тамъ наводятъ ся такія слова зъ ѡдгадки бояръ: „**Се два сокола** (значить Игорьъ и Всеволодъ) **сълетѣста съ отни стола злата, поискати града Тьмоугороканя.**“

Наконецъ важнѣи суть и слова лѣтописи. Тамъ оказано, що войско Игоря, одержавши першу щасливу побѣду надъ Половцами, говорило въ бутѣ: **Идемъ по нухъ** (на Половцѣвъ) **лоукоу моря, гдѣ же не ходили ни дѣди наши.** Лукоморемъ звалось, и по части нынѣ зове ся, море азовске.

Теперь чей вже ясно, що значить выражене „синій Донъ“. Есть то тая часть Дону, где его воды вливають ся въ море азовске. Синій Донъ и Сине море становлятъ одну нерозлучну цѣлѡсть, — безъ воды Дону не булѡбъ и самого моря азовского.

Якъ усте Дону вразъ зъ Синимъ моремъ становить одну нероздѣльну цѣлѡсть, такъ усте Дунаю становить такужъ цѣлѡсть зъ моремъ Чернымъ. Се яно выплывае изъ слѡвъ поемату: „**Дѣвѣици поють на Дунаи: вьють си голоси чрезъ море до Києва.**“ Таке побѡчь-ставлене Дунаю и моря не есть ту припадкове и пригадуе намъ народнѣи пѣсни рускѣи, въ котрыхъ такъ часто сиѣвае ся про „*Дунай-море.*“

Ученѣи кажуть, що въ пѣсняхъ народныхъ рѣка Дунай названа моремъ, тымчасомъ такъ не есть, бо пѡсля правилъ языка говорилося бы тогда „*море-Дунай,*“ а таке выражене въ пѣсняхъ лишъ дуже рѣдко подыбуе ся.

Не подлежить сомнѣнью, що въ старину Черне море истинно называлось „*Дунай-моремъ*“ хочбы вже зъ того взгляду, що якъ море азовске зъ водъ Дону, такъ Черне море головно зъ водъ Дунаю творить ся.

Двѣ иншія головнѣи рѣки Черного моря; Днѣперъ (зъ Богомъ) и Днѣстеръ суть въ устахъ люду властиво такожь Дунаями. Такъ они звеличанѣи въ пѣсняхъ народныхъ, а й въ Словѣ, якъ мы бачили, въ однѡмъ мѣстци Днѣперъ названный Дунаемъ. У всѣхъ тыхъ рѣкахъ подыбуемо навѣтъ

опѣльность назвы, бо приходитъ въ нихъ выражена *Дана* :
 Данаприсъ, Данастрисъ, Данубій.

Нынѣшня назва „Черне море“ зовсѣмъ противна
 давнымъ религійнымъ понятямъ нашего народу. Епитеты
 „черный“ и „темный“ относились послѣ поганьскихъ повѣ-
 рокъ до божествъ злыхъ и шkodливыхъ, а Черне море —
 якъ видно изъ Слова — такими божествами не було за-
 повнене.

34. Кто бувъ авторъ „Слова о полку Игоревѣмъ“.

I.

Учені годять ся въ тѣмъ, що авторъ Слова бувъ чоловѣкомъ мирскимъ, а не особою духовною. Въ Словѣ мѣстять ся численні згадки про поганскій вѣрованя, зъ котрыми поетъ въ великѣй части симпатизуе, а цитатѣвъ зъ ов. письма, котрыми переповнені инші творы старорусской литературы, въ Словѣ о полку Игоревѣмъ нѣгде не подыбуемо.

Додамъ до тыхъ выводѣвъ одинъ еще важный доказъ. Нашъ старорусскій поетъ зъ великою сердечностю згадуе про судьбу молодого князя Ростислава, котрый вразъ зъ своею дружиною потонувъ въ рѣцѣ Стугнѣ. Пѣснь Патерика пещерокого смерть князя була заслуженою карою за зневажене одного монаха, котрому Ростиславъ велѣвъ звязати руки та ноги, а ѡдтакъ завѣсити ему камѣнь на шію и вкинути до Днѣпра. Очевидно поетъ, наколибъ бувъ духовною особою, не мѣгбы зъ жалемъ говорити про князя, котрого церковь зачисляла до безбожныхъ убійцѣвъ.

Еще зъ бѣльшою почестею ѡдноситъ ся авторъ Слова до галицкого князя Ярослава, котрому въ рядѣ сучасныхъ собѣ князѣвъ признае первостепенне значене. Мы-жь знаемо зъ исторіи, що церковь такожь не дуже симпатично глядѣла на Ярослава, а то по причинѣ его любовныхъ зношень зъ бояркою дочкою, Настасею Чагарѣвною, що и сталося поводомъ великихъ заворушень въ Галичи.

II.

Есть певною рѣчею, що авторъ Слова не походивъ зъ боярской родины, але бувъ потомкомъ родины ѡдъ вѣковъ славянской. На те суть два важні доказы:

а) Поеть исторію руску не починає одъ Рурика, лишъ одъ „стараго Владимира“ (крестителя Руси). Вся скандинавщина, одъ Рурика ажъ до Володимира Великого, пѣсля автора Слова не належить до руской исторіи; то суть у него кѣнци Трояни — часы наибѣльшого нещастя нашихъ предкѣвъ, на рѣвни поставленіи зъ часами дикого половецтва. Такъ судити мѣгъ тѣлько коренный, честный Славянинъ, котрый зъ ѡдразою дививъ ся на вражу скандинавщину, що завела неволю въ нашѣй земли. Потомокъ Варягѣвъ (бояринъ) не ѡдносивы ся зъ такою погордою до своихъ предкѣвъ, до своихъ родинныхъ традицій, до своей исторіи. Власть, достатки и права боярь власне опирались на тыхъ „вѣкахъ Троянихъ“.

б) Авторъ Слова зъ великою любовію и почестею представляе поганьску вѣру Русинѣвъ - Славянъ, а по сторонѣ ворогѣвъ - Половцѣвъ умѣстивъ богѣвъ скандинавскихъ. Я вже замѣтивъ въ попередныхъ статіяхъ, що поганьскій народы и племена, приймаючи христіянску вѣру, черезъ довгий еще столѣтій держать ся своихъ повѣрокъ и забобѣвъ, и що тѣ повѣрки, въ пониманію народу, становлять зъ вѣрою христіянскою нерозлучну цѣлѣсть. Бояринъ, пишучи Слово о полку Игоревѣмъ, бувбы корыстувавъ ся своимъ, скандинавскими повѣрками, у него вѣра пѣвнѣчна зрослась бы въ одно зъ вѣрою христіянскою, булабы вышою ѡдъ вѣры Славянъ. Есть предѣй загально знаною правдою, що боярство все и всюда ѡдносилось зъ погордою до пѣдбитого народу, до „хлопѣвъ“ и „смердѣвъ“, и що вѣру того хлопства идеализувати не думало. А зарѣвно и то певна рѣчь, що бояринъ, особливо въ давныхъ часахъ, не робивбы студій надъ вѣрою „хлопѣвъ“ и не представлялбы той вѣры въ головныхъ ей засадахъ, якъ то находимо въ старорускомъ поематѣ.

III.

Авторъ Слова бувъ безсомнѣнно родомъ зъ Галичины. Опираю сю мою гадку на слѣдующихъ даныхъ:

а) Укладаючи сонъ князя Святослава, поеть послугувавъ ся топографичными назвами нашего краю (Галичины), наводячи мѣстцевости якъ Плънеско и дебри Исканьскій. Поеть зъ горы знавъ, що бояре кievскій, не будучи обозна-

комленъ въ нашу землю, зрозумѣють назвы Пльснеско и Искань въ иншомъ змыслѣ, що проте оба тѣ выражена якъ наилучше въ томъ випадку придадутъ ся до играшки понятій. Мы жиючи въ Галичинѣ, про дебри Исканьскій, виявивши хіба дотычну околицю, нѣколи не чували и якбы не письмо от. Созаньского, помѣщене недавно въ „Зори“, нѣкому-бъ въ овѣтѣ и не спилось про тѣ дебри. А зъ ѳдкнжъ про Искань, а по части и про пѳдъунале тогды Пльснеско, мѳгъ знати авторъ Слова, жиучій при дворѣ Игоря, такъ далеко ѳдъ нашои землѣ, ажъ на противоположнѳмъ кѳнци давной Руси, въ сѣверскѳмъ Новгородѣ? Таке детальличне обѳзнане зъ прикарпатскою Русею не може бути случайне, а вказуе конечно на колишній побытъ поэта въ Галичинѣ.

б) Найкрасшими мѣстцями Слова уважають ся тѣ уступы, що ѳдносятъ ся до галицкогo князя Осьмомысла и до его доньки, Ярославны (жены Игоря). Про молитву Ярославы згадувавъ я въ попередныхъ статіяхъ; уступъ же про Ярослава звучить такъ: „Галицкы Осмомысле Йрославе! высоко сѣдиши на своемъ златокованнѣмъ столѣ, подперъ горы оугорьскыи своими желѣзными пѣкы, застоупивъ королеви поутѣ, затворивъ Доунаю ворота, меча времени чрезъ облакы, соуды ряды до Доунаи. Грозы твои по землямъ текоуть: отвориеши Кыиевоу ворота, стрѣляеши съ отни злата стола салтаны за землями. Стрѣлай, господине, Кончака, поганого кощкы, за землю роускѣю, за раны Игоревы, коуего Святъславлича“.

Кѳлькама реченями подавъ ту авторъ Слова дуже удачну характеристику Ярослава и его часѳвъ. ѳдношеня галицкѣи, мимо такъ значного ѳддаленя поэта, були ему, якъ бачимо, добре знаиъ, лучше навѣтъ якъ лѣтописцямъ, котрѣ мешкали бляше Галичины, а однакъ не дають такъ повного, а гдекуды такъ детальличного образу панованя Ярославового. Поетъ въ своей ѳдозвѣ до рускихъ князѣвъ наводитъ Всеволода, Рурика, Давида, Романа, Мстислава, Ингвара, Всеволода, Ольговичѣвъ и Мстиславичѣвъ — и до всѣхъ тыхъ князѣвъ говорить лишъ лестными пѳдхлѣбствами и загальными фразами, а тѳлько про Галичину и про галицкогo князя згадуе дуже подробно. Поетъ описуе територію

Галичины и ея границѣ (Карпаты и Дунай), знае про замыслы угорского короля, величае желѣзній полки и золотокovaný престолъ Ярослава, згадуе о его выправахъ на далекихъ султанѣвъ, о его голосно́й, свѣтво́й славі. Такий одушевленный покликъ, полученый зъ докладнымъ знаемъ краю и его ѣдношень, мѡгъ выйти едино ѡдъ особы, котра зъ близька свѣдкомъ була представленныхъ подѣй.

Думаю такожъ, що не безъ причины зозе поетъ жену Игоря не по ея властивѡмъ имени (Евфрозинія), але по имени отца (Ярославна). Видно, що до имени галицкого князя вѣзались вѣдчнй якійсь споминки староруского нашего поэта.

в) Въ языковѡй части Слова, якъ мы бачили, мѣстятъ ся выраженя, котрѣ нынѣ лишъ при помочи хорватско-сербской бесѣды пояснити можна. Мы-жь знаемо, що Хорваты и Сербы були до сегого вѣку мешканцями нынѣшней Галичины (а не мешканцями Украины), проте задержати могли богато властивостей языковыхъ, котрѣ въ нашихъ сторонахъ въ 12-ѡмъ столѣттю еще жили, але теперь по части вымерли. (Кажу „по части“, бо изъ слѡвъ, поясненыхъ мною на подѣставѣ сербской бесѣды, одно вже ѡднайшлось въ Галичинѣ, имено слово „чилий“). Менѣ власне доносить проф. Ал. Борковский, що выражене „чилий“ жие въ устахъ руского люду еще дося въ Сяноцкѡмъ окрузѣ въ значеню „безъ вады, добрый“, отже въ тѡмъ значеню, якъ его уживають Хорваты и Сербы, и якъ его уживъ авторъ нашего Слова. Не сомнѣваюсь, що и иншѣ мнѣмъ „сербизмы“ Слова въ нашѡй Галичинѣ ѡднайдуть ся.)

г) Въ Словѣ о полку Игоревѡмъ приходитъ цѣкава граматична форма „моужайме са“, не уживана въ прочѡй Руси, лишъ у насъ въ Галичинѣ, въ такъ званѡмъ гѡрскѡмъ нарѣчю, головно у Бойковъ и Лемковъ, т. е. въ горахъ Стрыйскихъ, Самбѡрскихъ и Сяноцкихъ.

д) Въ текстѣ Слова, выданѡмъ Мусинъ-Пушкиномъ, приходятъ часто двѣ чистѣ самогласнѣ побѡчь себе, черезъ що повстае такъ званый роззѣвъ: вѣщна, сна, трѣпна, копина, вѣселна, съ заранна. Се такожъ дохована до нынѣ властивѡсть нашихъ гѡрняковъ,—они говорятъ: мо-а, мо-у, Стры-омъ, руко-у, душе-у, чу-у, спѣва-у, сиѣва ешь (гл. Головацкѡй, Розправа о языкѣ южнорускѡмъ, стор. 49, 51, 52, 54).

е) Въ Словѣ, частѣйше якъ въ яншихъ памятникахъ старорускихъ, приходитъ самогласна р: **бръзыи, брѣхуу, мркншы, пѣркый, подпрѣ, прѣсты, ркоша, Хрѣсъ, чрѣный, чрѣленный, чрѣленный**; **аркоуци, врѣже, пожрѣши, прѣтрѣ-госта, оутрѣк, чрѣпахуути**. Тая самогласна есть важною властивою старославянскою бесѣды, однакъ въ старорускихъ памятникахъ уже часто находимо попри р якусь самогласну, пося новѣйшого выговору. Одинъ лишь авторъ Слова майже всюды*) заховуе самогласну р и владае нею зъ незвычайною вправою, пишуци одвѣтно до потребъ ритмики: **р, рѣ, рѣ, ѣр, ар**. А таку вправу мѡгъ мати едино Галичанинъ, особливо зъ околицъ гѡрокикъ, где, якъ вѣдомо, самогласна р до нынѣ еще доховала ся (и зъ твердымъ и зъ мягкимъ выговоромъ).

ж) Въ Словѣ, частѣйше якъ въ иншихъ памятникахъ старорускихъ, приходятъ по шипячихъ огласныхъ самогласнѣ ютованѣ: **начати, тоути, троути, мычюци, полечю, дождю, горючю лочю**. Суть се правильнѣ формы, старославянскѣ, и нынѣ въ Галичинѣ (вынявши окраины Волиня и Подѡля) загально уживанѣ. У насъ говорятъ гѡрняки, а часто и долиняне: **чюю (чюу), хочю**; говорятъ: **чясъ, жаль, лоша** (а надъ Днѣстромъ: **чесъ, жель, лоше**) и т. д.

з) Въ Словѣ находимо въ двохъ мѣстцахъ перемѣнене ч на ц, именно въ словахъ: **лоуцѣжѣ** и **Роуцици** мѣсто **лоуцѣжѣ** и **Роуцици****). Оба тѣ слова приходятъ въ другѡмъ уступѣ поемату а мабути подобнѣ перемѣны находили ся и въ дальшихъ его частяхъ, але переписувачъ лишъ въ початкахъ державъ ся вѣрно текоту, а познѣйше поправлявъ вже пося

*) Назву мѣста Чернигова вымавляе поетъ будь твердше (Черниговѣ), будь мягше (Черниговѣ) безъ самогласной р, одвѣтно до той вымовы, яка тогды въ самѡмъ черниговщинѣ вже усталилась була. Въ словѣ-жѣ „сердис“, якъ ритмъ поемату вказуе, р не есть согласною; тое выражена есть три сложне и читати его треба: се-р-д-це.

**) Въ Словѣ приходитъ часто именникъ женскаго рода „птици“ яко collectivum (= птиць). Интерпреты перемѣняютъ въ томъ словѣ ц на ч, зовсѣмъ непотрѣбно, бо у насъ въ Галичинѣ уживавсь и теперъ еще повсюды слово „птиця“ яко именникъ збранный: птиця робить шкоду, птиця внадила ся и т. д. Межи птиця а птиць есть та сама аналогія, що межи пѣсня а пѣснь, луча а лучь, басня а баснь и т. д.

свого выговору. Интерпреты наведену перемѣну ч на ц уважають впливомъ нарѣчія „пѣвночно-великоруского“, але я думаю противно, що то особеннѣсть наша, галицка. У насъ въ загадѣ частиця чи выговорюе ся ци, мѣсто „точило“ говорятъ „тоцило“, гдѣкуды кажуть навѣтъ цѣе съ (часть), цьюю (чую). Въ мѣсточкахъ нашихъ (якъ Дрогобычъ, Тысьмениця и иншихъ) кожде ч перемѣняютъ на ц*). Мае то бути, въ понятю мѣщанъ, щось красного ѡдъ бесѣды „хлопскои“.

в) Въ Словѣ приходять перемѣны межи самогласными е и и: мычючи м. мѣчючи, кноуце м. кноуци, море (7. падежъ) м. мори. И тую перемѣну уважаю властивою галицкого нарѣчія, дохованою доси особливо въ бесѣдѣ Гуцулѡвъ и всѣхъ буковинскихъ Русинѡвъ. Въ Галичинѣ така перемѣна заходитъ въ выговорѣ наибѣльше по согласныхъ к и х; мы всѣ вымовляемо: грѣхе, книжке, тяжкей, кенути, — часто такожь: хетрый, хетати, похелити, хѣба, кеј, и т. д.

к) Въ Словѣ приходятъ побѣчь формъ старославянскихъ: Владимиръ, вранъ, забрало, хрѣбрыи, градъ, такожь формы спеціально-рускай, повноголосна: Болондмиръ, коронъ, закороло, хоробрыи, пригородити. Формы старославянскій перемагають въ Словѣ, а въ деякихъ выраженяхъ, якъ злато и драгыи, уживають ся навѣтъ выключно. По моѣй гадцѣ не есть то самъ тѣлько случай, що наші Лемки любуютъ ся въ коротшихъ старославянскихъ формахъ и говорятъ звычайно такожь: златыи, драгыи (гл. Головацкій, Розправа о языцѣ южн., стор. 53, 55). Хорваты и Сербы, колишній мешканцѣ нашего краю, повноголосныхъ формъ въ наведеныхъ словахъ зовсѣмъ не мають.

*) Замиловане рускихъ мѣщанъ въ звукахъ сычачихъ (мѣсто шипячихъ) дае нашимъ селянамъ предметъ до насмѣшокъ. Въ околицѣ Дрогобыча говорятъ до себе селяне, побачивши мѣщанина: „Прійшовъ мѣщанъ зъ Дрогобыча по цибульки...“

Тое ц рускихъ мѣщанъ не есть чистымъ звукомъ сычачимъ, але выговорюе ся гдѣшо мягше, по серединѣ межи цъ а ч. Наші граматикѣ на той подѣ кождымъ взглядомъ цѣкавыи звукъ не зертвали уваги, хочъ то дуже старинна властивѣсть галицко-русского языка. Звукъ той прочѣй Руси незнаный, а доховавъ ся въ цѣлѣи повнотѣ тѣлько въ хорватско-сербскѡмъ языцѣ, где и означаютъ его окремого рода знакомъ.

л) Уживані въ Словѣ формы: **ЛЫХЪ**, **ДЫТЛОКЕ**, **ЄДИНЪ**, стрѣчаютъ ся вправдѣ и въ иныхъ старорускихъ памятникахъ, але трудно приходитъ ся сконстатовати, чи авторы тыхъ памятникѡвъ, м о н а х и, придержувались языка книжного, чи народного. Въ нашихъ горахъ форма **БЫХЪ** уживае ся повсюды, а форма на „ове“ приходитъ такъ въ горахъ якъ и на долахъ, навѣтъ для означеня предметѡвъ неживотныхъ: дымове, столове, хлѣбове. (Горнякъ-Лемко говорить: „Дымове стелють ся и вовци выють, буде бѣда!“). Слово **ЄДИНЪ** (еденъ) уживане загально въ цѣлѡй Галичинѣ.

На подставѣ тыхъ рѣчевыхъ и языковыхъ выводѡвъ приходжу до заключеня, що авторъ Слова бувъ Галичанинъ, родомъ въ Сяноцкого округа, зъ околицѣ Исканя. Якимъ способомъ дѡставъ ся онъ такъ далеко на пѡвнѡчь, на двѡръ князя Игоря, рѣшити тяжко, але есть на те дуже имѡвѣрна догадка.

Въ 11-ѡмъ уступѣ сего розправы, говорячи про старорускихъ поетѡвъ, навѣвъ я зъ жита св. Теодозія одинъ важный уступъ про обычаѣ на дворахъ князѣвъ. Тамъ сказано, що св. Теодозій, зайшовши одного разу до палаты князя, „видѣ многія играюща предъ нимъ: овы гусленныя гласы испущающи, другія же органныя гласы поющи, инѣмъ замарныя пиоки гласящимъ; и тако воѣмъ играющимъ и веселящимся, якоже обычаѣ есть передъ княземъ“. Видно зъ того, що на дворахъ князѣвъ були музыканты, сѣѣваки, комедіянты и т. д. Безперечно и нашъ „Лемко“ попалъ на двѡръ князя Ярослава, а коли Игорь оженивъ ся зъ донькою галицкого князя, онъ вразъ зъ княгинею переѣхавъ на пѡвнѡчь. Зъ Слова бачимо, що вдячну намять про Ярослава хоронивъ поетъ и въ нѡвѡй своѣй ѡтчинѣ.

ПЕРЕГЛЯДЪ.

	сторона	въ текстѣ Слова посля выдана Дра Огоновскаго:
До Читателѣвъ	3	—
жаждею имъ лѹчи съприже	7	XII
злато ожереланіе	7	XI
жестокъ	8	IX, XII
тлѣковина	10	IX
тоулъ	10	IX
чили, чилый, чиль	11	II
желѣзнии папорзи	13	X
не шеломянемъ юси	15	III, V
розноса	17	XI
копни поють на Доунаи	17	XI
съпала князю оумъ похоти	19	II
жалость знаменіе застоупи	19	II
заря свѣтъ запала	20	III
рекъ Боанъ исхода	21	XIV
(Поеты давной Руси)	22	—
готскыи красныи Дѣвы	25	IX
дѣвка, Дѣва	29	IV, VIII, IX
синіе вино съ троудомъ съмѣ- шено	30	IX
одѣвахъте	31	IX
въ Києвѣ на горахъ	31	IX
(Про Вальгалю и Валькирию)	33	—
Дневъ	35	III, IX
древо	38	III
Боусово время	39	IX
Боанъ	41	I
Оуримъ кричатъ подъ саблями въ друзѣк тѣлѣ	42	IX
кляками подпрѣ си о кони и скочи	45	XI
лютыи звѣреми	46	XI
оурѣже возни стрикоусы	49	XI
сини мѣгла	50	XI
жребий о дѣвицю севѣ любоу	51	XI
вѣщій Боане, Белесовъ вноуче (Волхвы въ давной Руси)	51	II
вѣша дѣбрь Кисаню	52	—
восоуви врани	56	IX
всю ночь съ вечера	58	IX
не сошлаю къ синемоу морю	58	IX

	сторона	въ текстѣ Слова послѣ выдана Дра Огоновского :
(Сонъ князя Святослава и одгадка боярѣ).	59	IX
а) мочитъ сонъ въ Быветѣ на горахъ снночъ съ вѣчера чрѣна паполома на кровати тисовѣ		
в) косоуши врани възграхоу Паѣньско Шарокамо		
г) бѣша дѣрѣ мѣлють мистѣ		
г) нисошасѣ		
д) сыпахуотъ ми тѣщиами тоуамъ пога- ныхъ тѣлковинъ жинчюгъ на лоно		
е) даски безѣ кнѣса Тѣмоутороканъ		
ж) оужи златовръстѣмъ		
з) вланкый жимчюгъ на лоно		
и) въ морѣ погроуэнста		
земли Тромани, вѣщи Тромани .	73	VIII, VI
(Троянѣ)	76	—
тропа Тромани	77	II
Бѣтри, Стрибожи вноуци	79	V
Хрѣсъ, Дажьбогъ	81	XI, VI
(Поганьска вѣра Русинѣвъ- Славянѣ)	83	—
Донъ клнчетъ	86	X
на сребреныхъ врезѣхъ, при те- мнѣ березѣ	89	XIII
солнце тѣмою поутѣ застоупаше, солнцю оутрпѣ свѣтъ, солнце свѣтити съ на небесѣ	90	III, X, XIV
Дѣвици покутъ на Доунай	90	XIV
прысоу морѣ полоуноши	92	XIII
идоутъ съ морици мѣглами	93	XIII
Бѣтрѣ - Бѣтрило, Днѣпрѣ-Гло- воутичѣ	96	XII
Гиний Донъ, Доунай-морѣ	98	II, XIV
Кто бувъ авторъ „Слова о полку Игоревѣмъ“	101	—

Похибка печатна.

На стор. 67, стихъ 13 зъ горы, читати треба такъ: **Сы пахъ оутѣмитѣшъ има тоуамъ поганыхъ тѣлкъ овиныхъ великый жѣлѣ аѣнчюгъ на она.**

*PB-45954-SB
5-19T
B-T

10-10-10-10
10-10-10-10
10-10-10-10

„ЗОРЯ“

письмо літературно-наукове, під редакцію проф. Ом. Партыцького, виходить во Львові два рази на місяць, кожного 1-ого і 15-ого після руского числення. До кожного числа Зорь додає ся въ окремомъ, книжковомъ форматѣ що-найменше одинъ аркушъ „Бібліотеки Зорь“, въ котрій помѣщають ся повѣсти, драматы, описи подорожей и рѣжнороднй розправы.

Предплата на „Зорю“ вразѣ зъ „Бібліотекою Зорь“ поставляє ся якъ найнижша: квартално 1 зр., пѣврѣчно 2 зр., цѣлорѣчно 4 зр. (на велиновѣмъ паперѣ: пѣврѣчно 2 зр. 50 кр., рѣчно 5 зр.)

Въ редакціи „Зорь“

можно набути слѣдуючі книжки власного накладу:

1. Повѣсти Марка Вовчка, три томы, въ цѣнѣ 1 зр.
2. Повѣсти Николая Устыяновича въ цѣнѣ 70 кр. (на лучшомъ паперѣ 85 кр.)
3. Страстный Четверь, оповѣдане Николая Устыяновича, въ цѣнѣ 88 кр. (на лучшомъ паперѣ 45 кр.)
4. Местъ Верховинця, оповѣдане Николая Устыяновича, въ цѣнѣ 32 кр. (на лучшомъ паперѣ 40 кр.)
5. Оповѣданя Николая Гоголя, въ цѣнѣ 35 кр.
6. Сваты (образецъ зъ галицко-русского жита) написавъ Денись, въ цѣнѣ 28 кр.
7. Гальшка, княгиня Острожска, оповѣдане историчне Дра Из Шараневича, въ цѣнѣ 1 зр.
8. Старорусній княжій городъ Галич, критичне студіюмъ Дра Из Шараневича, въ цѣнѣ 32 кр.
9. „Зоря“ зъ року 1880: на звычайномъ паперѣ 3 зр., на велиновѣмъ 4 зр.
10. „Зоря“ зъ року 1882, въ цѣнѣ 5 зр. а. в.
11. Марта Борецка, оповѣдане историчне, въ цѣнѣ 32 кр.
12. О вихованю (пѣдручникъ для рускихъ женщянт), въ цѣнѣ 30 кр.
13. Надельмаєръ, апостолъ свободы (цѣкава исторія зъ жита баламута-соціялиста), въ цѣнѣ 10 кр.
14. „Газета Школьна“ зъ р. 1878 (оправлена) по зниженій цѣнѣ 1 зр.
15. „Газета Школьна“ зъ р. 1879 (оправд.) по зниженій цѣнѣ 1 зр.
16. Провѣднй идеѣ въ письмахъ Тараса Шевченка, въ цѣнѣ 35 кр. (правописъ фонетична).
17. Завѣщане Тараса Шевченка, зъ музыкою М. Вербицкого, въ цѣнѣ 35 кр.
18. Маруся, повѣсть Квѣтки-Основаиеньска, въ цѣнѣ 25 кр.
19. Фотографіи 26-лѣтнего Тараса Шевченка, въ форматѣ книжковомъ, въ цѣнѣ 50 кр.
20. Портреты Ник. Костомарова, Ник. Гоголя, Ник. Лисенка и Ив. Нечуя-Левицкого — воѣ разомъ въ цѣнѣ 56 кр.
21. Захаръ Беркутъ, повѣсть Ив. Франка, въ цѣнѣ 1 зр. 30 кр.
22. Жѣноча неволя въ рускихъ пѣсняхъ народныхъ, написавъ Ив. Франко, въ цѣнѣ 35 кр.
23. Темнй мѣстця въ „Словѣ о плъку Игоревѣ“, пояснивъ Ом. Наргыцкій, въ цѣнѣ 1 зр. 40 кр.

TO
BE
R.
P.
S.

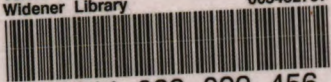

THE BORROWER WILL BE CHARGED
THE COST OF OVERDUE NOTIFICATION
IF THIS BOOK IS NOT RETURNED TO
THE LIBRARY ON OR BEFORE THE LAST
DATE STAMPED BELOW.

BOOK DUE
FEB 7 1938
CANCELED
FEB 7 1938

27222.16.385
Temni miesttsia v
Widener Library

003452797

3 2044 089 092 456